Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

Učitelé a vychovatelé poslední carské rodiny

Diplomová práce

Bc. Alena Dufková

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor AJ-D

Vedoucí práce: PaedDr. Helena Východská

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Zbiroh, 15. dubna 2018

vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PaedDr. Heleně Východské za její podporu, poznámky, metodické vedení a ochotu prozkoumat poněkud neobvyklé téma.

Chtěla bych rovněž vyjádřit svůj vděk paní Helen Azar a panu Christopheru Heathovi, kteří mi s velkou ochotou poskytli vzácné materiály ze svých soukromých archivů.

Obsah

Úvod ... 1

1 Přístup ke vzdělání a vzdělávání v carské rodině ... 5

1.1 Výchovné snahy prince Alberta ... 8
1.2 Chyba cara Alexandra II. ... 10
2 Osoby pečující o carské děti ... 12

2.1 Anglická chůva jako symbol doby ... 13
2.2 Chůvy Romanovců ... 15
2.2.1 Kitty Struttonová a Milicent Crofftsová ... 18
2.2.2 Elizabeth Franklinová ... 19
2.2.3 Margaretta Eagarová ... 21
2.2.4 Andrej Děrevěnko a Klementij Nagornyj ... 26
3 Podoba vyučování vysoce urozených ... 30

3.1 Obsah vzdělávacího programu ... 31
3.2 Časové rozvržení výuky a prostory k ní určené ... 36
3.3 Výukové metody a hodnocení ... 39
3.4 Izolovanost výuky ... 42
3.5 Studijní úspěšnost dětí Nikolaje II. ... 45
4 Osoby poskytující carským dětem vzdělání ... 47

4.1 Guvernantky ... 47
4.1.1 Romanovny bez guvernantek ... 49
4.2 Učitelé ... 52
4.2.1 Pierre Gilliard ... 54
4.2.2 Charles Sydney Gibbes ... 58
5 Problémové ideje ve výchově carských dětí ... 61

5.1 Nacionalismus a rasismus ... 61
5.2 Militarismus ... 62
Závěr ... 67

Summary ... 70

Prameny a literatura ... 71

Internetové zdroje ... 78

Seznam příloh ... 80

Úvod

Věřím, že zásadním úkolem učitele dějepisu je zaplnit historii lidmi. Lidský příběh, zbavený davové anonymity, je nesmírně efektivním prostředkem, který lze ve školním prostředí využít k motivaci žáků, upevnění jejich poznatků a z hlediska sociálních kompetencí k rozvíjení schopnosti empatie. Důležitost seznamovat žáky s těmito příběhy a s nimi souvisejícími dějinami každodennosti stále narůstá. Příběh posledních carských dětí se tak nabízí jako vynikající příležitost k přiblížení tématu ruských revolucí, jejich příčin a následků. Pro většinu historiků a pedagogů jsou tyto čtyři mladé ženy a jejich bratr příliš často pouze nedůležitou obskurní poznámkou pod čarou. Pro příslušníky ruské pravoslavné církve jsou svatořečenými mučedníky konajícími zázraky.[1] Mezi těmito dvěma extrémními přístupy, téměř naprostou ignorací a naopak náboženskou adorací, se historická skutečnost těchto mladých lidí lehce ztrácí.

Pět dětí cara Nikolaje II., velkokněžny Olga Nikolajevna (1895-1918), Taťána Nikolajevna (1897-1918), Marie Nikolajevna (1899-1918), Anastázie Nikolajevna (1901–1918) a carevič Alexej Nikolajevič (1904-1918) (Příloha č. 1), se narodilo do vysoce privilegované existence charakterizované především čtyřmi faktory: viktoriánskou morálkou, neobvykle blízkými rodinnými vztahy, hlubokým náboženským cítěním a neustálou policejní ochranou. V důsledku již zmiňovaného opomínání ze strany mnoha badatelů jsou především velkokněžny vnímány jako nevýrazná, jednolitá masa, spíše než jako čtyři různé bytosti. Hlavním záměrem této práce je prozkoumat a přiblížit jedno z nejdůležitějších hledisek každodennosti carského dvora, v němž děti cara Nikolaje II. mohou být představeny jako individuální osobnosti s rozdílnými dispozicemi a povahami. Tímto hlediskem je jejich vzdělávání a příprava na budoucí povinnosti související s jejich vysokým společenským statusem. Otázky, které z tohoto tématu vyplývají, jsou zajímavé nejen z historického, ale i z pedagogického hlediska. Jakou důležitost mělo vzdělání v carské rodině a jaká byla jeho náplň? Existoval nějaký všeobecný edukační standard pro evropské panovnické rody, nebo byla výuka a její obsah zcela individuální? Jaké metody byly ve vzdělávání využívány a obstály by i dnes? Jaké byly pracovní návyky a studijní

1 SERFES, Nektarios. Miracle of the Child Martyr Grand Duchess Maria. [Online] Dostupné z URL http://www.serfes.org/royal/miracleofmaria.htm . [Cit. 2018-03-15].

předpoklady posledních carských dětí? V neposlední řadě je nutné rovněž obrátit pozornost k těm, jimž byla svěřena odpovědnost za jejich výchovu a pedagogické vedení. Kdo vlastně byli tito lidé utvářející z velké míry osobnost budoucích korunovaných hlav? Kladu si proto za cíl prozkoumat původ a profesionální zázemí chův, guvernantek, vychovatelů a pedagogů působících v paláci, rovněž jejich zkušenosti s urozenými svěřenci. Jaké postavení měly tyto osoby ve složité struktuře carského dvora a jak jejich působení v intimním kruhu carovy rodiny dále ovlivnilo jejich vlastní život?

Historické vnímání poslední carské rodiny se v průběhu uplynulého století dramaticky měnilo, přesto zůstává převážně negativní. Diskuze o schopnostech Nikolaje II., mentálním zdravotním stavu a vměšování Alexandry Fjodorovny, o asociaci s notoricky známým Grigorijem Rasputinem, o nefunkčnosti samoděržaví a podílu Ruska na ničivé první světové válce jsou dodnes zdrojem kontroverze. Tato práce nemá žádný politický záměr. Klade si za cíl pouze objasnit a přiblížit čtenáři část každodenního života zaniklé kultury carského dvora a poskytnout možnou inspiraci učitelům dějepisu.

Nejpřínosnějším zdrojem informací pro napsání práce mi byly publikace paní Helen Azar a její soukromý archiv. V současné době se tato americká autorka a knihovnice věnuje postupnému vydávání cyklu *The Romanovs in Their Own Words*, v jehož rámci doposud vyšly výběrové edice dopisů a deníků posledních velkokněžen, sebraných v ruských státních archivech. Paní Azar byla zároveň velice vstřícná a laskavě mi poskytla i některé dosud nepublikované archivní materiály vztahující se ke vzdělávání a náplni výuky velkokněžny Marie Nikolajevny, a to ve scanované, elektronické podobě. V současné době jsme stále v kontaktu prostřednictvím sociálních internetových sítí. Stejným způsobem se mi podařilo spojit rovněž s panem Christopherem Heathem, potomkem jednoho z vychovatelů dětí cara Alexandra III. S jeho laskavým svolením jsem mohla využít informací z dopisu, který příbuzným učitele napsala velkokněžna Olga Alexandrovna a jejž rodina stále vlastní.

Můj osobní zájem o poslední carskou rodinu vedl v uplynulých letech k prozkoumání rozsáhlého ikonického materiálu. Nikolaj II. a všechny jeho děti byli nadšenými

amatérskými fotografy a své malé přenosné fotoaparáty typu Kodak Brownie[2] s sebou brali naprosto všude. Výsledkem byly tisíce neformálních fotografií rodiny a jejích přátel v nejrůznějších situacích: car s oblíbenými důstojníky na tenisových kurtech, děti na ramenou obětavých námořníků, velkokněžny v koupacích šatech, brodící se mělkou vodou na livadijské pláži, carevna s vyšíváním na klíně, Taťána a Anastázie Nikolajevna pořizující svůj vlastní portrét v zrcadle (Příloha č. 2), carevič podstupující bahenní lázeň či pózující ve svých dětských uniformách. Mnohé z těchto fotografií pořídili vychovatelé dětí, na jiných sami figurují. Kromě toho, že je díky fotografiím možné přiřadit tváře ke jménům, jsou tyto materiály dokladem vztahů mezi vychovateli, jejich zaměstnavateli a svěřenci. Hlavními zdroji ikonického materiálu byly webové stránky *The Beckeine Rare Book & Manuscript Library*[3] zaštítěné univerzitou Yale, a *Государственный архив Российской Федерации.* Fotografie v něm uložené mi byly poskytnuty prostřednictvím internetových sbírek soukromých badatelů Ilji Grigorjeva a Taťány Zachariny.

Kromě zmíněných archiválií, edic korespondence (například mezi carevnou Alexandrou a jejím bratrem Ernestem) a deníků byly pro mou práci nejvýznamnějším zdrojem memoáry a vzpomínky osob, jimž se v práci přímo věnuji, či těch, kteří s nimi a s carskou rodinou přicházeli do úzkého osobního kontaktu. Mezi nimi zabírá čestné místo kniha *Treize années à la cour de Russie* pedagoga Pierra Gilliarda, stejně jako jeho pozdější publikace *La Fausse Anastasie.* Soukromé poznámky učitele Charlese Gibbese byly reprodukovány, ačkoliv ne v úplnosti, v několika různých publikacích. Další osobou, která zanechala své vzpomínky, nazvané *Six Years at the Russian Court*, byla chůva Margaretta Eagarová. Pro mnohé další osoby, kterým se po revoluci podařilo uprchnout do exilu, se psaní memoárů stalo vítaným příjmem, stejně jako terapeutickým zážitkem. Ačkoliv je nutné nahlížet na ně kriticky, nelze knihám carevniných blízkých přítelkyň baronky Sofie Buxhoevedenové, Julie „Lily“ Dehnové a nechvalně známé Anny Vyrubovové[4] ubírat na významu, který mají pro zkoumání každodennosti a intimního života carské rodiny.

2 ATCHISON, Bob. Saint Petersburg 1900. *A Photographic Travelogue of the Capital of Imperial Russia.* [Online] Dostupné z URL: http://www.alexanderpalace.org/petersburg1900/33.html [2018-03-17].

3 Beckeine Rare and Manuscript Library. [Online] Dostupné z URL: http://beinecke.library.yale.edu [2018-03-30].

4 Anna Alexandrovna Vyrubovová, rozená Tanějevová (1884-1964), poskytovala carské rodině svůj dům jako diskrétní prostor k setkávání se s Grigorijem Rasputinem. Rovněž fungovala jako poslíček mezi oběma stranami v soukromé komunikaci. Po revoluci a úniku z Ruska se uchýlila do Finska, kde vstoupila do pravoslavného kláštera a zemřela pod přijatým jménem Marie.

Mezi samotnými Romanovci publikovali své vzpomínky velkoknížata Kyril Vladimirovič[5], Alexandr Michailovič[6] a velkokněžny Marie Pavlovna[7] a Olga Alexandrovna[8]. Dalším hojně využitým pramenem v této práci je kniha publikované korespondence princezny Alice Hessenské s královnou Viktorií.

Ze zdrojů nepřímých musím ocenit především knihy historičky Margarity Nelipy, které vyčerpávajícím způsobem mapují životy vybraných osobností, konkrétně cara Alexandra III. a careviče Alexeje. Intimnější pohled na královské osobnosti a jejich dospívání pak ve svých knihách vynikajícím způsobem poskytuje Charlotte Zeepvat. Právě ona je autorkou knihy *From Cradle to Crown*, která má k záměru mé vlastní práce ze všech využitých zdrojů nejblíže, soustředí se však pouze na fenomén anglických chův, nikoliv na vzdělávání urozených v jakémkoliv širším pojetí. Nejvýznamnější elektronické zdroje, jichž jsem využila, jsou *Queen Victoria's Online Scrapbook* zaštítěné přímo britskou královskou rodinou za účelem vzdělávání veřejnosti, a *Alexander Palace Time Machine*, fungující již od roku 1997 pod vedením historika Boba Atchisona. První zmiňovaná stránka uveřejnila mimo jiné memorandum o vzdělávání královských dětí sepsané princem Albertem, druhá je bohatým zdrojem vzácných knih i zajímavých archivních materiálů, včetně výpisu výdajů velkokněžny Marie Nikolajevny z roku 1910.

Až na několik málo výjimek byly využité prameny a zdroje publikovány v anglickém jazyce a veškeré jejich překlady jsou mé vlastní. Osobu posledního cara jsem se rozhodla uvádět jako Nikolaje, nikoliv Mikuláše, jak je v českém dějepisectví zvykem. Hlavním důvodem byl záměr uchovat variantu, která nejlépe koresponduje s ruským jménem po otci, tolik ulehčující orientaci mezi osobami stejného křestního jména. Naopak jsem se rozhodla zachovat tradiční podobu titulů car a carevna, ačkoliv přesnější překlad slov Император a Императрица by odpovídal českému císař a císařovna.

5 Kyril Vladimirovič Romanov (1876-1938), bratranec Nikolaje II., prohlásil sám sebe za cara v exilu v roce 1926. Jeho vzpomínky *My Life In Russia's Service Then and Now* vyšly posmrtně v roce 1939.

6 Alexander Michailovič Romanov (1866-1933), syn velkoknížete Michaila Nikolajeviče, švagr Nikolaje II. Jeho memoáry vyšly v letech 1923 a 1933 pod názvy *Once a Grand Duke* a *Always a Grand Duke*.

7 Marie Pavlovna Romanovová (1890-1958), dcera velkoknížete Pavla Alexandroviče a sestřenice Nikolaje II. V exilu vydala své vzpomínky v knihách *Education of a Princess* (1930) a *Princess in Exile* (1932).

8 Olga Alexandrovna Romanovová (1882-1960), nejmladší sestra Nikolaje II., provdaná Kulikovská. V roce 1942 publikovala své vzpomínky v sérii několika článků pro dánské noviny.

1 Přístup ke vzdělání a vzdělávání v carské rodině

Chceme-li prozkoumat strukturu vzdělávání posledních dvou generací rodu Romanovců, je nutné si nejprve položit otázku, jaká důležitost byla kladena na vzdělání carských dětí samotnou carskou rodinou. Přístup ke vzdělání se v průběhu staletí přirozeně měnil spolu s panovníky. Moderní ruské vzdělávání příslušníků vysokých společenských kruhů má své počátky v reformách Petra Velikého[9], v jehož době v Rusku nefungovaly žádné efektivní edukační instituce.[10] Jak ve své knize Dějiny Ruska uvádí Milan Švankmajer, jedinou vyšší školou v zemi byla *„duchovní akademie, založená v Moskvě roku 1685. ... Moskevská duchovní akademie ... byla institucí po výtce církevní, v níž ještě dožívala scholastika učených sporů o tom, zda růže v ráji měly trny a kolik andělů může tancovat na špičce jehly.“*[11] Petr, orientovaný na vojenství, zemskou správu a věci související s praktickým životem, měl pro absolventy takové instituce malé využití.

Důležitost a úroveň vzdělávání těch, kteří chtěli v životě dosáhnout výhodných pozic u dvora či v zemské správě, tak nově udávalo ustanovení Tabulky hodností (*Табель о рангах*). Uvedena v platnost 24. ledna roku 1722, Tabulka hodností klasifikovala čtrnáct tříd vojenské, civilní a dvorské služby, do nichž byli lidé uváděni na základě svých schopností, nikoliv původu.[12] Zbavena automatického udílení dvorských, vojenských či správních funkcí, šlechta tak byla Petrem nucena budovat svou kariéru od stejných základů jako obyčejný voják, hluboko i pod nejnižší kategorií Tabulky, což pro mnohé z nich bylo pobuřující. Jelikož nebylo možné Tabulku obejít, dožadovala se šlechta alespoň speciálních škol a institucí. Operovali s logikou, že jako osoby vzdělané v příslušném oboru, budou pak povyšováni rychleji.[13] Na základě těchto důvodů začaly v Rusku vznikat prestižní školy, z nichž největší věhlas měl Kadetský korpus (*Кадетский корпус)* založený v roce 1731. Přijímáni byli pouze synové privilegovaných rodin a úspěšné absolvování znamenalo automatické zařazení do nejnižší, čtrnácté, kategorie Tabulky hodností.[14] Aby mohla vyhovět Petrově západní vizi, šlechta se tak díky jeho novému upořádání musela

9 Vládl v letech 1682-1725.
10 RAEFF, Marc. Origins of the Russian Intelligentsia. *The Eighteenth-Century Nobility*. New York: Harcout, Brace & World, Inc., 1966. ISBN 0-15-670150-2. s. 130.
11 ŠVANKMAJER, Milan. Dějiny Ruska. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-128-X. s. 100.
12 Табель о рангах. [Online] Dostupné z URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Табель_о_рангах. [2017-08-28].
13 RAEEF, Marc. Origins of the Russian Intelligentsia. 1966. s. 67.
14 *Tamtéž*. s. 68.

změnit a změnilo se i vnímání šlechtictví jako takového. *„Koncept nobility začal být spojován s vysokou úrovní vzdělání, přesněji s cizokrajným typem vzdělání, nošením cizokrajných šatů a znalostí cizí literatury, idejí, jazyků a zvyků.“*[15] Kromě Kadetského korpusu bylo prominentní vzdělávací institucí v Rusku od roku 1811 také Alexandrovské lyceum v Carském Selu[16] a Smolnyj institut pro urozené dívky (*Смольный институт благородных девиц*) v samotném hlavním městě. Ten založila již v roce 1764 carevna Kateřina II.[17] Oba instituty prospívaly až do roku 1917, kdy se právě Smolný stal hlavním stanem Vladimíra Lenina a kolébkou Velké říjnové revoluce.[18]

V 18. století se tak stala nositelem vzdělanosti především šlechta. Šlo o století osvícených panovníků, kteří udržovali korespondenci s vědci, nechávali se očkovat, aby ostatním šli příkladem, debatovali s filozofy a dokázali jim nejen přitakávat, ale také oponovat. Mezi tyto osobnosti patřila i již zmiňovaná Kateřina Veliká. V druhé polovině a na samotném konci 19. století, kdy se pevně normalizovala povinná školní docházka a široké masy byly pomalu vyvedeny z osidel negramotnosti, však bylo možné pozorovat jiný trend. Vedoucí úlohu ve vědě, na univerzitách a v případě západních mocností také v politice, pomalu přebrala stále silnější střední vrstva.[19] Panovnické rody a aristokraté, včetně Romanovců, opustili model vzdělání jako hlavního distinktivního znaku urozenosti a ovlivněni myšlením viktoriánské doby se uchýlili k jinému konceptu, který mohli pěstovat a vydávat za skutečnou charakteristiku nobility: vysoké morální hodnoty a příkladné chování. Tento koncept původně vznikl jako reakce na Velkou francouzskou revoluci. Ještě po desetiletích od jejího vypuknutí byla královna Viktorie přesvědčena, že pád dynastie Bourbonů byl způsoben hlavně absencí jejich morality, zatímco na odiv byly stavěny požitkářství, luxus a nečinnost.[20] Ona a její potomci se proto stavěli do role vzorů, které méně privilegovaným měly poskytovat inspiraci a vést společnost k dosažení morálního ideálu. Právě tyto postoje byly nedílnou součástí vzdělávání urozených dětí, stejně jako běžné předměty, jak ostatně uvidíme přímo na výchově posledních carských dětí. Že nešlo jen

15 RAEEF, Marc. Origins of the Russian Intelligentsia. 1966. s. 85.
16 Dnešní Puškin, cca. 24 kilometrů od Sankt Petěrburgu.
17 KING, Greg. The Court of the Last Tsar. *Pomp, Power and Pageantry in the Reign of Nicholas II*. Hoboken: Wiley, 2006. ISBN 0-471-72763-6. s. 28.
18 ŠVANKMAJER, Milan. Dějiny Ruska. 1995. s. 307.
19 LIEVEN, Dominic. Nicholas II. *Emperor of all the Russias*. London: Pimlico, 1993. ISBN 0-7126-6039-9. s. 41.
20 HOUGH, Richard. Edward and Alexandra. *Their Private and Public Lives*. London: Coronet, 1994. ISBN 0-340-61724-1. s. 122.

o spasitelskou pózu, ale hluboké přesvědčení, dokazují mezi jinými prameny například dopisy velkovévodkyně Alice Hessenské (1843-1878), druhé dcery královny Viktorie, její matce. V červnu 1870 psala:

> *„Zcela souhlasím s tím, co říkáš o vzdělávání našich děvčat a snažím se vychovat je zcela bez pýchy na jejich postavení, které je ničím kromě toho, co z něj jejich osobní kvality dělají. Četla jsem [tvůj dopis] guvernantce – myslela jsem, že by pro ni bylo dobré slyšet tvůj názor … Cítím zcela tak jako ty ohledně rozdílů hodností a jak důležité je pro prince a princezny, aby věděli, že nejsou nijak lepší či nadřazeni jiným, s výjimkou svých vlastních předností, a že tak mají dvakrát tak velkou povinnost žít pro ostatní a být příkladem – dobrým a skromným. Tak, doufám, vyrostou mé děti.“*[21]

Mezi těmito dětmi byla i princezna Alix, budoucí carevna Alexandra Fjodorovna (1872-1918), která implementovala stejné principy do výchovy vlastních potomků. Velkokněžna Marie Pavlovna si při sepisování svých memoárů uvědomovala důležitost, která byla kladena na morální výchovu na úkor praktičtějších poznatků, a dokonce i zásadních znalostí nutných pro život člena vládnoucí rodiny. Kriticky hodnotila vzdělání, kterého se jí dostalo v knize příznačně nazvané *Education of a Princess*:

> *„Vzdělání z pohledu mých učitelů mělo malou důležitost ve srovnání s náboženskými a morálními instrukcemi. Skrz všechny ty dlouhé, pomalé roky mého dětství jsem byla držena - přinejmenším mentálně, ale vlastně většinou i skutečně – vždy mezi čtyřmi stěnami našich různých paláců. Záměrně mne ponechávali v ignoraci závažnosti situace, do níž jsem se narodila. … Učili mne mírnosti a pokoře jako křesťanským ctnostem, pořádku, disciplíně a zdrženlivosti jako ctnostem občanským. … Ukázali mi nebezpečí toho, že jsem členkou královské [sic] rodiny, ale nikdy mě nenaučili efektivně nést povinnosti, které mi jednoho dne měly připadnout.“*[22]

Marie Pavlovna byla sice členkou carské rodiny, ovšem narozená pouze ve vedlejší linii a tak s prakticky nulovou šancí nástupu na trůn. Pokud si nepřipravena připadala ona, je možné, že podobná výchova v případě budoucího panovníka byla zcela neadekvátní? Nebylo by ovšem správné myslet si, že trend morality nad intelektuálními výsledky nastal

21 Alice, Grand Duchess of Hesse. Princess of Great Britain and Ireland, biographical sketch and letters. Elibron Classics replica edition: London, 2005. ISBN 1402192487. s. 241-242.
22 Marie, Grand Duchess of Russia. Education of a Princess. New York: The Viking Press, 1931. s. 3-4.

v důsledku nezájmu urozených o vzdělání. Dokladem toho, že existovaly snahy o co nejlepší vzdělání a duševní rozhled budoucích panovníků jsou dva současníci, kteří právě o edukaci svých dětí, v jejichž rukou spočívala mocná budoucnost, rozhodovali. Prvním byl princ Albert Saxe-Koburg-Gothajský (1819-1861), choť královny Viktorie. Druhým car Alexander II. (1818-1881). Poslední generace Romanovců byla shodou okolností pravnoučaty obou těchto mužů.

1.1 Výchovné snahy prince Alberta

Oficiální titul Alberta zněl prostě Princ manžel, ovšem poté, co po Viktoriině boku našel své stálé místo jako její nejmenovaný tajemník, rozhodoval prakticky o veškerých záležitostech královny v ohledu věcí veřejných i v záležitostem vlastní domácnosti.[23] V lednu 1847 princ Albert, v té době již otec pěti dětí, sepsal memorandum, v němž popsal své plány pro jejich systematickou výchovu a vzdělávání. *„Děti musí být rozděleny do několika tříd podle věku a zacházení vhodného pro tento věk,“*[24] začíná princ Albert a následně načrtává požadovanou strukturu pro takzvanou první třídu:

> *„Zde budou děti zůstávat od prvního měsíce po příchodu na tento svět do svého pátého či šestého roku. Hlavními zájmy zde jsou jejich fyzický rozvoj, vlastní výchova, cvičení k poslušnosti. Jsou příliš malé pro opravdové instrukce, ale učí se svůj jazyk a dva hlavní cizí jazyky, francouzštinu a němčinu, a to hovořit i psát. Děti v tomto věku mají skvělou dovednost získávání jazyků. Kromě toho jsou vyučovány číslice a počítání a od svého čtvrtého roku dostávají základní náboženské vyučování. Tato třída je ve stavu, který si nebude vyžadovat žádnou změnu. Místo je dobře upraveno.“*[25]

Následuje výčet osob zodpovědných za vzorný chod dětského pokoje, pak se Albert soustředí na druhou třídu:

> *„Zde je vyučování základním cílem, také podvolení se dohledu a autoritě jedné osoby k rozvoji charakteru. … Děti budou i nadále spát v dětském pokoji, jelikož od nízkého*

23 AUCHINCLOSS, Louis. Persons of Consequence. *Queen Victoria and her Circle*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1979. ISBN 0 297 77608 8. s. 59.
24 SAXE-COBURG-GOTHA, Albert. Memorandum. [Online] Dostupné z URL: http://www.queen-victorias-scrapbook.org/contents/4-2.html. [2017-07-26].
25 *Tamtéž.*

věku stále potřebují velkou pozornost chův. Korunní princezna a princ z Walesu nastoupí do této třídy a nový systém započne při našem návratu do města ke konci února. Nicméně francouzština a němčina nesmí být zanedbávány a děti musí věnovat hodinu denně každé z nich. Královna si přeje nábožensky vyučovat korunní princeznu i nadále sama, zatímco Lady Lyttletonová bude pokračovat s princem z Walesu. Až bude princezna Alice dostatečně pokročilá, královna míní si ji přebrat a odevzdat korunní princeznu slečně Hildyardové. Aritmetika, geografie a historie, stejně jako anglická gramatika, budou vyučovány pravidelně."[26]

Princ Albert, puntičkářský, ambiciózní a především chladně organizovaný, hodlal ze svých dětí vyrobit dokonalé panovníky, kteří by podpořili osvícenou ideu parlamentarismu a zároveň rozuměli umění, vědě i filozofii. Po přečtení připraveného kurikula však i princův blízký přítel a bývalý vychovatel baron Stockmar temně poznamenal, že každé dítě podrobené takovému režimu jistě dostane zánět mozkových blan.[27] Albert byl přesvědčen, že všichni jeho potomci musí být vzorem dokonalosti, jeho největší pozornost se však pochopitelně upírala ke korunnímu princi. K velké frustraci otce však budoucí Edward VII. nedokázal ani zdaleka udržet krok s náročnou výukou a psychicky špatně snášel stále se zvyšující tlak a obviňování z neposlušnosti a lenosti. Vše navíc zhoršoval fakt, že jeho starší sestra, korunní princezna Viktorie[28], oplývala nadprůměrnou inteligencí a svými pokroky představovala nedostižný příklad, s nímž jej rodiče neustále porovnávali.[29] Vzhledem k tomu, že v dospělosti Edward VII. ovládal plynně několik cizích jazyků, oplýval velkým společenským taktem, byl znalcem umění a zajímal se o lékařské pokroky, je nutné dojít k závěru, že princ nebyl hloupé či nenadané dítě, ovšem struktura jeho vzdělávání byla zcela neadekvátní jeho věku a povaze, a tím tak většinou neefektivní.

26 SAXE-COBURG-GOTHA, Albert. Memorandum. [Online]

27 KISTE van der, John. Childhood at Court 1819-1914. Thrupp: Sutton Publishing, 2003. ISBN 0-7509-3437-9. s. 47.

28 Viktorie (1840-1901), pozdější německá císařovna.

29 PAKULA, Hannah. An Uncommon Woman. *The Empress Frederick: Daughter of Queen Victoria, Wife of the Crown Prince of Prussia, Mother of Kaiser Wilhelm.* London: Weidenfeld & Nicolson, 1996. ISBN 0-297-81333-1. s. 38.

1.2 Chyba cara Alexandra II.

Ve stejné generaci jako budoucí Edward VII. v Rusku vyrůstal carevič Nikolaj Alexandrovič (1843-1865). Na rozdíl od prince Alberta car Alexandr nesestavoval kurikulum pro své syny sám a při výběru vychovatele a učitelů se spolehl na doporučení rektora Sankt-Petěrburské univerzity Petra Pletněva, který jej kdysi vyučoval ruštině. V roce 1853 se tak v paláci začal objevovat profesor Jakov Grot.[30] Pokud prostudujeme nabídky učitelských postů, které byly naplněny zároveň s Grotovým jmenováním, je jasné, že ani program připravený pro careviče nebyl snadný. Grot vyučoval ruštinu, němčinu, geografii a historii, další předměty zahrnovaly anglický jazyk, francouzštinu, matematiku, psaní, náboženské studie, kreslení, hudbu a v neposlední řadě vojenský výcvik.[31] Zpočátku byl carevič vzděláván spolu se svým mladším bratrem velkoknížetem Alexandrem Alexandrovičem[32] (1845-1894), ovšem po nějaké době carevna Marie Alexandrovna začala prosazovat zvláštní péči pro Nikolaje, který byl nejen předurčen k pozici panovníka, ale hlavně byl jejím oblíbeným synem. Nespokojená s dosavadním programem, prosadila jmenování druhého vychovatele, bývalého diplomata Vladimíra Titova, který se ztotožňoval s jejím názorem ohledně omezení militarismu ve vzdělávání careviče.[33] Následovali další vychovatelé a další zásahy carevny Marie, která byla odhodlána zajistit synovi, dle vlastního uvážení, to nejlepší možné vzdělání, zatímco do programů svých mladších synů téměř nemluvila. Její naděje a víra v Nikolaje nebyla neopodstatněná. Carevič byl vnímán jako velice schopný, inteligentní a bystrý. Jakov Grot při svém nástupu do pozice vychovatele zaznamenal:

> *„Budoucí následník slibuje nesmírně mnoho. Ve tváři je velmi podoben otci a částečně svému dědovi … Postoj Nikolaje Alexandroviče je veselý, příjemný, mírný a poslušný. Na svůj věk zná již mnoho a má rozvinutou mysl. Jeho schopnosti jsou dokonalé, jeho chápání neobyčejné, vnímavost prvotřídní a je velmi zvídavý.“*[34]

30 NELIPA, Margarita. Alexander III. *His Life and Reign.* Bowmanville : Gilbert's Books, 2014. ISBN 978-1-927604-03-8. s. 18.
31 *Tamtéž*. s. 19.
32 Po předčasné smrti careviče Nikolaje se stal velkokníže Alexandr následníkem trůnu a v letech 1881-1894 vládl jako Alexandr III.
33 NELIPA, Margarita. Alexander III. 2014. s. 36.
34 *Tamtéž*. s. 20.

Grot nebyl zdaleka jediný, kdo byl svým žákem nadšen. Profesor moskevské univerzity Sergej Solovjev dokonce neváhal uvést, že *„pokud se mi podaří vytvořit studenta rovného Nikolaji Alexandroviči jednou za deset let, považoval bych své poslání učitele za splněné.“*[35] Tím, že připustil, aby se výchova jeho synů rozdělila a kurikulum bylo každému z nich upraveno jinak, se car Alexandr dopustil chyby, jejíž následky se měly plně projevit v budoucnu. Carevič Nikolaj Alexandrovič v roce 1865 podlehl tuberkulózní meningitidě[36] a uvolnil tak místo v nástupnictví velkoknížeti Alexandru Alexandroviči. Kromě toho, že o tento post nestál, velkokníže a všichni kolem něj si uvědomovali, že soustředěním se pouze na zesnulého Nikolaje bylo zanedbáno vzdělání jeho bratra. Alexandr se Nikolajovi nemohl rovnat. Pokud jej látka právě nebavila, byl v učení velmi pomalý a do konce života měl problémy například s pravopisem.[37] Vévodkyni Alici Hessenské se carevna Marie svěřila se svými pocity, které Alice obratem zanesla do dopisu pro svou královskou matku:

> *„Teta Marie se mnou včera hovořila o svých synech, o jejich vzdělávání atd., dlouho do noci. Celý život se věnovala a žila pro Nike [sic], aby se mohl stát tím, co bylo nezbytné pro jeho budoucnost, a byla s ním mnohem více, a že si byli oba mnohem bližší, než si je se svými ostatními dětmi.“*[38]

Namísto vzdělaného intelektuála, od něhož si především liberálové slibovali do budoucna mnoho, byl náhle dědicem trůnu mladík, jehož školním výsledkům nebylo nikdy věnováno mnoho pozornosti a jeho nedostatky se nikdo nepokusil důsledně odstranit. Stejně jako princ Albert se tak car Alexandr ocitl v situaci, kdy bylo úsilí věnováno formování následníka jen proto, aby ve výsledku z této péče vzešlo jen málo. V případě britské monarchie šlo o přehnané nároky na průměrné dítě, které se pod tlakem hroutilo. V případě té ruské o zanedbání průměrného dítěte, od nějž nikdo nic neočekával, a proto se zdálo zbytečné se s ním příliš zabývat od okamžiku, kdy se projevila jeho průměrnost.

35 ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. *Stories from the Last Century of Imperial Russia.* Thrupp: Sutton Publishing, 2000. ISBN 0-7509-2337-7. s. 36-37.
36 NELIPA, Margarita. Alexander III. 2014. s. 107.
37 *Tamtéž*. s. 20-21.
38 Alice, Grand Duchess of Hesse. Biographical sketch and letters. 2005. s. 97-98.

2 Osoby pečující o carské děti

Jako lidé na samém vrcholu společenského žebříčku měli Romanovci přístup k nejlepším profesorům, vědcům, filozofům a čelním představitelům veškerých oborů, jak domácím, tak zahraničním. Jak ovšem probíhal výběr osob pro důležité postavení učitele či vychovatele budoucího panovníka? Nebylo možné řídit se náhlými impulzy a nebylo vhodné dopouštět se výstřelků podobných tomu, který si dovolil kupříkladu Felix Sumarokov-Elston, kníže Jusupov[39]. Jak ve svých pamětech zapsal jeho syn Felix[40], kníže se jednoho dne vrátil z rybaření v doprovodu podivného muže, kterého chlapci představil jako jeho nového vychovatele. Ukázalo se, že *„našel jej stát na skále s prutem v ruce a ihned ho přizval, aby rybařil z jeho loďky a následně ho přivedl domů na oběd.“*[41] Proč si kníže myslel, že cizí rybář je nejvhodnějším kandidátem na pozici, o kterou by se běžně ucházeli univerzitní profesoři, malý Felix nevěděl, ovšem velmi brzy se toto rozhodnutí ukázalo jako nešťastné.

> *„Můj nový vychovatel byl špinavý, páchnoucí trpaslík. Celý týden nosil stejnou bílou košili lemovanou rudými třásněmi, v neděli ráno si oblékl smokink, barevnou kravatu a žluté boty. Má matka byla zděšená a rázně protestovala, ale otec byl tak potěšen svým nejnovějším objevem, že ji odmítl poslouchat. Co se týká mě, nenáviděl jsem toho muže od chvíle, kdy jsem ho uviděl, a udělal jsem mu ze života takové peklo, že sám brzy podal výpověď.“*[42]

K podobným příhodám naštěstí v carském paláci nikdy nedošlo. Jak tedy bylo možné získat místo v tamních dětských pokojích?

39 Kníže Felix Sumarokov-Elston (1856-1928) byl manželem kněžny Zinaidy Nikolajevny Jusupovové 1861-1939). Vzhledem k tomu, že kněžna byla poslední potomek velmi bohatého a vznešeného rodu, bylo jejímu muži dovoleno užívat příjmení Jusupov, které zároveň přešlo i na jeho děti, aby linie zůstala zachována.

40 Princ Felix Jusupov (1887-1967) je znám hlavně jako jeden z vrahů Grigorije Rasputina.

41 YUSUPOV, Felix. Lost Splendor. London: Folio Society, 1996. s. 80.

42 *Tamtéž.*

2.1 Anglická chůva jako symbol doby

Prvními osobami, které pečovaly o carské děti a pomáhaly jim zorientovat se ve světě kolem, byly pochopitelně chůvy. Orlando Figes ve své knize *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia*, uvádí:

> *„Stereotypem staromódní chůvy ... byla prostá a srdečná ruská venkovská žena, která děti probudila, dohlížela nad jejich hrou, brala je na procházky, krmila je, myla, vyprávěla jim pohádky, zpívala jim písně a utěšovala je, když je probudily noční můry. Spíše než náhradní matka, chůva byla pro dítě hlavním zdrojem lásky a citové jistoty. 'Prostě a bez přemýšlení,' vzpomínala mladá žena na své urozené dětství, 'nasála jsem životadárné šťávy lásky od své chůvy a ty mne dosud udržují. Kolik věrných a milujících ruských chův chránilo a inspirovalo životy svých dětí, zanechávajíce na nich nesmazatelný dojem.'“*[43]

Tento stereotyp byl ovšem narušen hned v první polovině devatenáctého století, kdy do Ruska postupně začaly proudit mladé ženy ze západní Evropy, predominantně, ačkoliv ne výlučně, z britských ostrovů. Náplň jejich práce se příliš nezměnila, přesto však od počátku dojem z nich byl ze zásady jiný. Existovalo všeobecné přesvědčení o tom, že právě anglické chůvy jsou ty nejlepší, ovšem jaký byl důvod této víry?

Lze očekávat, že se jednalo o módu převzatou z nejvyšších kruhů, tedy v Rusku přímo od panovnické rodiny. Zatímco Harvey Pitcher ve své knize *When Miss Emmie Was in Russia* uvádí jako první anglickou chůvu na carském dvoře Helen Pinkertonovou, jíž byl v roce 1836 svěřen do péče velkokníže Nikolaj Nikolajevič[44], anglický vliv ve výchově se objevil ve skutečnosti mnohem dříve, ještě za vlády Kateřiny II. Veliké. Carevna Kateřina se s velkou vehemencí ujala výchovy svých vnoučat, především nejstarších velkoknížat Alexandra a Konstantina, do té míry, že prakticky znemožnila rozvoj vztahů s jejich rodiči[45]. Jejím argumentem bylo, že mladá a nezkušená matka nemůže zajistit adekvátní

43 FIGES, Orlando. Natasha's Dance. *A Cultural History of Russia*. London: Penguin Books, 2003. ISBN 0-140-29796-0. s. 126.

44 PITCHER, Harvey. When Miss Emmie Was in Russia. *English Governesses Before, During and After the October Revolution.* London: Century Publishing, 1984. ISBN 0-7126-0463-4. s. 8.

45 Budoucí car Pavel I. a jeho druhá manželka Marie Fjodorovna.

péči a vzdělání budoucím panovníkům.[46] Pro Alexandra, následníka ruského trůnu, vybrala carevna anglickou chůvu z toho důvodu, že v něm chtěla od mala pěstovat své osvícenské ideály, jejichž nositelem byla západní Evropa. Konstantin, předurčen v plánech panovnice k vládě nad Konstantinopolí, dostal chůvu řeckou, stejně jako řecké služebnictvo a za společnost mu byly vybrány řecké děti.[47] Kateřina byla se svou anglickou zaměstnankyní zjevně spokojena, jelikož anglickou chůvu zajistila posléze i velkoknížeti Nikolaji Pavloviči[48], a víme rovněž, že slečna s poněkud nešťastným jménem Ramsbottom vyučovala mladé velkokněžny angličtině a latině. Později se vdala za reverenda anglikánské církve, ale po manželově smrti se vrátila k carskému dvoru, kde pro změnu dostala do opatrování velkoknížete Michaila Pavloviče.[49] Oddanost, kterou Romanovci do konce života prokazovali svým anglickým chůvám, byla nejlepší reklamou, jakou si aspirující vychovatelky ze stejné země mohly přát. Vliv královny Viktorie, její přesvědčení o naprosté superioritě anglického vychování a trvání na zajištění chův pro vnoučata sice pomohly upevnit postavení anglických vychovatelek v mezinárodním měřítku, ovšem vlna jejich popularity na cizích dvorech a ve vysoce postavených rodinách se zvedla již na konci 18. století právě v Rusku.

Anglické chůvy v 19. století patřily k jednomu z neodmyslitelných symbolů života vyšší společnosti. Provázela je pověst spolehlivosti a zásadovosti, stejně jako sexuální zdrženlivosti, což vyhovovalo společnosti doufající v dosažení morálního ideálu. Není bez zajímavosti, že mimo Británii byly chůvy pocházející z Irska či Skotska považovány za stejně tak „anglické“ jako skutečné Angličanky, zatímco pro dobře situovanou rodinu žijící například v Londýně by byla irská chůva nepřijatelná.[50] Své místo našly ve skandinávských státech, ve Španělsku, Belgii, Rumunsku i v drobných německých knížectvích. V prostředí zcela odlišném od tradičních křesťansky založených monarchií Evropy působily například i v dalekém Siamu a na Blízkém východě. Není tedy bez zajímavosti, že výjimkou v tomto ohledu byly pruský a rakouský císařský dům. Když se v roce 1858 narodil korunní princ Rudolf Habsburský, byl svěřen Karolině von Welden,

46 MASSIE, Robert K. Catherine the Great. *Portrait of a Woman*. London: Head of Zeus, 2012. ISBN 978-1-90880-000-8. s. 563.
47 *Tamtéž*. s. 564.
48 Budoucí car Nikolaj I.
49 ZEEPVAT, Charlote. From Cradle to Crown. *British Nannies and Governesses at the World's Royal Courts*. Thrupp: Sutton Publishing, 2006. ISBN 0-7509-3074-8. s. 6.
50 ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. 2000. s. 84.

vdově po polním zbrojmistru, který se vyznamenal o deset let dříve při potlačení uherského povstání. Paní von Welden se sice o dítě jistě nestarala sama, byla ovšem osobou zodpovědnou za činnost několika podřízených pečovatelek a osobou rozhodující o nejlepší péči o dítě. Neabsolvovala však pedagogické vzdělání. Rovněž byla bezdětná a neměla s malými dětmi žádné zkušenosti.[51] Její jmenování tak lze vysvětlit jen vojenskými zásluhami jejího manžela a zároveň ukazuje podivnou neschopnost či neochotu císařské rodiny vnímat prince Rudolfa především jako dítě vyžadující lásku a obětavou péči.

V zájmu spravedlivého úsudku je nutné přiznat, že většina anglických chův rovněž neměla pedagogické vzdělání v moderním slova smyslu. Jednalo se však povětšinou o ženy, které samy byly matkami, případně byly v péči o děti vyškoleny zkušenými předchůdkyněmi. Od roku 1879 se pak otevřela nová éra již skutečně profesionálních pečovatelek díky založení speciální školy na lokalitě Norland v Londýně.[52] Škola se inspirovala teoriemi Němce Friedricha Froebela, zakladatele školek, který prosazoval využití ohleduplnějšího systému vzdělávání a rozvíjení přirozených schopností dětí, než jaké byly do té doby běžně využívány.[53] Později začaly vznikat další konkurenční ústavy, ovšem Norland si získal a dlouhou dobu udržoval vynikající pověst a mnohé z chův zaměstnaných na královských dvorech se mohlo prokázat právě norlandským diplomem. Škola existuje do dnešního dne a stále se věnuje svému původnímu záměru. V současné době sídlí ve městě Bath, ovšem navzdory změně lokality si zachovává své původní jméno. [54] Výhodou zaměstnání anglické chůvy byla také skutečnost, že se jednalo o osobu bez politického vlivu či konexí. Královské dětské pokoje tak nemohly být vnímány jako místo mocenského soupeření a neutralita jim zachovávala atmosféru nevinnosti.

2.2 Chůvy Romanovců

Po formální stránce bylo služebnictvo v carských dětských pokojích zcela podřízeno takzvané hlavní chůvě. Právě v této pozici bylo možno nejčastěji najít „Angličanky“, které následně organizovaly další osoby přidělené k domácnosti urozeného dítěte. Velkokněžna

51 HAMMANOVÁ, Brigitte. Rudolf. *Korunní princ a rebel.* Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0433-7. s. 20.
52 ZEEPVAT, Charlotte. From Cradle to Crown. 2006. s. 31.
53 Froebel Web. [Online] Dostupné z URL: http://www.froebelweb.org. [2017-10-25].
54 Norland. [Online] Dostupné z URL: http://www.norland.ac.uk . [2017-10-26]

Marie Pavlovna, která si hrávala s dcerami Nikolaje II., ve svých memoárech *Education of a Princess* uvedla: *„Carovy dcery byly vychovávány, tak jako my, anglickou hlavní chůvou, které asistoval zástup ruských pečovatelek a pokojských.“*[55] Dále zmínila, že tyto ženy chodily oblečené v bílé uniformě, na hlavě s drobnými čepečky z tylu. *„S jedním rozdílem: dvě z jejich ruských chův byly rolnické ženy a nosily nádherné lidové mužické kroje.“*[56]

Hledání a najímání chůvy v carské rodině bylo záležitostí veskrze soukromou a téměř všechny ženy, které byly nakonec funkcí pověřeny, získaly zaměstnání u dvora na doporučení spokojených příbuzných, případně návrhu jiné, již osvědčené chůvy. Carevna Marie Fjodorovna zaměstnávala anglické chůvy, protože je doporučovala její sestra princezna z Walesu.[57] Další z anglických příbuzných o generaci později stejným způsobem pomohl najít ženu, která se ujala dcer Nikolaje II.[58] Sám Nikolaj II. pravděpodobně přešel do péče chůvy, která již vychovala jeho otce a příhodně stále ještě žila v paláci. Ona sama pak povolala do Ruska svou neteř, aby se starala o děti velkoknížete Vladimíra Alexandroviče.[59] Snad jedinou výjimkou mezi anglickými opatrovatelkami byla v carské rodině Angelika Kleinová. Přezdívaná svými svěřenci „Ika“, pocházela z Německa a pečovala o osm dětí velkoknížete Konstantina Konstantinoviče.[60]

Ne vždy však byla volba chůvy šťastnou. Nikolaj II. a Alexandra Fjodorovna po narození nejstarší dcery Olgy na podzim roku 1895 zaměstnávali na doporučení královny Viktorie jistou paní Inmanovou.[61] Téměř od první chvíle se jim však tato žena nelíbila. V dopise svému bratru velkoknížeti Georgiji Alexandroviči, Nikolaj napsal:

> *„Včera přijela z Anglie chůva, která se nám příliš nelíbí. Má ve tváři cosi tvrdého a nepříjemného a vypadá jako tvrdohlavá žena. Celkem vzato s ní bude spoustu problémů a vsadil bych se, že vše nepůjde hladce. Například už rozhodla, že naše dcera nemá dost*

55 Marie, Grand Duchess of Russia. Education of a Princess. 1931. s. 34.
56 *Tamtéž.*
57 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. *Her Imperial Highness Grand Duchess Olga Alexandrovna.* Toronto: Key Porter Books, 2001. ISBN 1-55263-302-0. s. 3.
58 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. *The Lost Lives of the Daughters of Nicholas and Alexandra.* New York: St. Martin's Press, 2014. ISBN 978-1-250-02020-8. s. 49.
59 ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. 2000. s. 87.
60 ZEEPVAT, Charlotte. The Camera and the Tsar. *A Romanov Family Album.* Thrupp: SuttonPublishing, 2005. ISBN 0-7509-3049-7. s. 66.
61 RAPPAPORT, Helen. The Romanov sisters. 2014. s. 36.

pokojů, a že, dle jejího názoru, Alix chodí do dětského pokoje příliš často. Co si o tom myslíš? Je to hrozně nepříjemné, hlavně když první jablko se ukáže být zkažené. Sandro a Xenie[62] mají velké štěstí, mají vynikající Angličanku, která už v Rusku žije 12 let.“[63]

Dopis podobného ražení obdržel v té době od své sestry i bratr Alexandry Fjodorovny, Ernst Hessenský:

„Vůbec nejsem okouzlená chůvou – je hodná a milá k dítěti, ale jako žena nesmírně nesympatická a to mne velmi rozčiluje. Její způsoby také nejsou velmi pěkné, imituje lidi, když o nich hovoří, příšerný zvyk, bylo by strašné, kdyby se jej dítě naučilo. Je nanejvýš tvrdohlavá (ale to jsem, naštěstí, také). Předvídám nekonečné problémy a pouze si přeji, abych měla jinou [chůvu].“[64]

Ať již byla paní Inmanová jakákoliv, carské děti v její péči nikdy nestrádaly. Jejich angličtí příbuzní měli mnohem horší zkušenost. Dva nejstarší synové budoucího krále Jiřího V., David a Albert[65], v dospělosti hořce vzpomínali na chůvu Mary Petersovou, která pravděpodobně trpěla duševní chorobou a oběma chlapcům ubližovala. Aby před rodiči vyvolala jejich pláč, štípala je či jim kroutila ruce[66], mladšího z nich pak krmila lahví v jedoucím kočárku, což mělo za následek nevolnost a tak i hlad.[67] Je těžko uvěřitelné, že trvalo tři roky, než rodiče chlapců zaregistrovali, že všechno není v pořádku, a Mary Petersovou propustili.

Celé generace Romanovců však v péči anglických chův prospívaly a navazovaly s nimi vřelé a milující vztahy.

62 Velkokníže Alexander Michajlovič a velkokněžna Xenie Alexandrovna, švagr a sestra Nikolaje II. Jejich dcera, princezna Irina, byla jen o několik měsíců starší než Olga Nikolajevna.

63 Maylunas, A. a S. Mironenko (eds.) 1996. *A Lifelong Passion. Nicholas and Alexandra: Their own story.* London: Phoenix Giant. s. 124-125.

64 Kleipenning, Petra (ed.) 2010. *The Correspondence of the Empress Alexandra of Russia with Ernst Ludwig and Eleonore, Grand Duke and Duchess of Hesse. 1878-1916*. Norderstendt: Books on Demand. s. 229-230.

65 Budoucí panovníci Edward VIII. a Jiří VI.

66 GORDON, Peter a LAWTON, Denis. Royal Education. *Past, Present and Future*. London: Frank Cass, 1999. ISBN 071465014-5. s. 176

67 *Tamtéž*, s. 186.

2.2.1 Kitty Struttonová a Milicent Crofftsová

Catherine „Kitty“ Struttonová pocházela z velmi skromného prostředí. Její otec byl cihlářem v části Londýna zvané Hackney[68], avšak o jejím životě před tím, než se objevila v Zimním paláci, není nic známo. V roce 1845, kdy jí bylo právě třicet čtyři let, byla pověřena péčí o velkoknížete Alexandra Alexandroviče, budoucího Alexandra III.,[69] lze tedy usuzovat, že se na podobném postu vyznamenala již dříve. Carská rodina byla s Kitty tak spokojená, že i poté, co byl Alexandr předán mužským vychovatelům, Kitty v paláci zůstala a postupně opatrovala jeho mladší sourozence: velkoknížata Vladimíra, Alexeje, Sergeje a Pavla, a jejich jedinou sestru velkokněžnu Marii. Dětské pokoje měla pod dohledem více než dvacet dva let.[70] Nikdy se nevrátila do Anglie, rozhodla se zůstat v Rusku, kde ji carská rodina zahrnula vděčností. Kitty dostala domek v Carském Sele a byt v Zimním paláci. Zde také v březnu roku 1891 zemřela, čtyřicet šest let přesně ode dne, kdy novorozeného Alexandra vzala poprvé do náruče.[71] Carevna Marie Fjodorovna popsala pohřeb staré chůvy v dopise synovi:

> *„Ta drahá, stará duše ležela v otevřené rakvi, vypadala tak klidně a krásně. Kněz přeříkal několik modliteb a pak rakev zavřeli a odnesli ji z paláce, kde strávila čtyřicet šest let. Zúčastnili jsme se jen my a její synovci a neteře, všechno bylo velmi prosté a dojemné. Papá a strýcové šli za rakví pěšky a my v kočárech do anglikánského kostela, kde se konal krásný obřad. Papá a jeho bratři ji pak doprovodili na hřbitov.“*[72]

To, že za prostou rakví pěšky kráčel car a všechna velkoknížata, bylo privilegium, které by správně náleželo členům carské rodiny či skutečně důležitým státníkům. A že se navíc prakticky celá rodina objevila v ulicích hlavního města, kde otevřeně riskovala pokus o atentát, ukazuje, jak velmi byla Kitty Struttonová respektována a milována. O události se ve svých exilových vzpomínkách zmínil i velkokníže Kyril Vladimirovič, který rovněž dodal, že urozené procesí bylo *„jedinečnou poctou, kterou ruští carové udělovali jen vzácně, a pokud, pak pouze nejvyšším hodnostářům.*“[73]

68 ZEEPVAT, Charlotte. From Cradle To Crown. 2006. s. 3.
69 NELIPA, Margarita. Alexander III. 2014. s. 7.
70 *Tamtéž*.
71 ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. 2006. s. 89.
72 *Tamtéž*.
73 Kyril, Grand Duke of Russia. My Life In Russia's Service Then and Now. London: Selwyn & Blount, 1939. s. 13.

Kyril se o Kitty rozepsal i proto, že právě díky ní on sám a jeho sourozenci nalezli svou milovanou chůvu. To Kitty povolala do Ruska svou neteř Millicent Croftsovou, na niž ve svých memoárech vzpomínal následujícím způsobem:

> *„Nejranějšího vzdělání se nám dostalo od naší anglické chůvy ... které jsme říkali Milly. ... Milly s námi byla od našich prvních dní a díky ní byla prvním jazykem, který jsme se naučili, angličtina. Pamatuji si, že nám zpívala dětské říkanky, později nám představila díla anglické literatury, z nichž první byly Barnaby Rudge a Oliver Twist.“*[74]

2.2.2 Elizabeth Franklinová

Možná právě proto, že viděla hlubokou oddanost svého manžela staré Kitty Struttonové, žárlila carevna Marie Fjodorovna na chůvy svých dětí a snažila se s nimi trávit co nejvíce času.[75] To se jí dařilo až do roku 1881, kdy její manžel Alexandr III. nastoupil na trůn a ona, jako žena vládnoucího panovníka, musela zastat mnohem více povinností než v předchozích letech. Když se hned v následujícím roce narodilo její poslední dítě, velkokněžna Olga Alexandrovna, byla carevna nucena okolnostmi přenechat její výchovu jiné osobě. Tou se stala Elizabeth Franklinová[76] původem z Bedfordshire. Narozena roku 1834, byla dcerou hostinského. Později se stala manželkou prodavače a přivedla na svět tři děti. Její manželství však netrvalo příliš dlouho. Co přesně se stalo mezi Elizabeth a jejím manželem, není známo, jisté je pouze to, že ani jedno z dětí si na otce nepamatovalo, nevěděly, co se s ním stalo, a jejich matka o něm nikdy nemluvila. Sama sebe však Elizabeth dlouhá léta označovala jako vdanou ženu, nikoliv vdovu.[77]

Elizabeth se stala takzvanou „měsíční chůvou“ v roce 1871. Její povinností bylo pečovat o novorozeňátko během prvních týdnů jeho života. Když dítě prospívalo a rostlo, bylo předáno stálé chůvě a měsíční chůva se vydala hledat jinou rodinu. Paní Franklinová si zjevně získala velmi dobrou pověst. Když se v roce 1882 v dalekém Sankt Petěrburgu

74 Kyril, Grand Duke of Russia. My Life In Russia's Service Then and Now. 1939. s. 13.
75 HALL, Coryne. Little Mother of Russia. *A Biography of Empress Marie Feodorovna*. Surrey: Holmes & Meier, 2006. ISBN 0841914214. s. 62.
76 Autorka Charlotte Zeepvat uvádí její příjmení jako „Francklin“, v této práci jsem se však rozhodla používat fromu „Franklin“, která se objevuje ve většině literatury o rodině Romanovců.
77 ZEEPVAT, Charlotte. From Cradle to Crown. 2006. s. 17.

narodila Olga Alexandrovna, bylo to drobné a křehké dítě a bylo proto třeba sehnat nadmíru spolehlivou a zkušenou chůvu. Princezna Alexandra z Walesu pro svou malou neteř našla paní Franklinovou, která se ve svých čtyřiceti pěti letech poprvé v životě vydala za britské hranice.[78]

Původní plán počítal se službami paní Franklinové na jeden, maximálně dva roky. Vztah, který však vznikl mezi ní a dítětem, veškeré plány změnil. Elizabeth Franklinová zůstala v Rusku a po boku velkokněžny Olgy až do konce svého života. Neodradil ji ani otřesný zážitek z roku 1888, kdy carský vlak s celou rodinou vykolejil u města Borki na dnešní Ukrajině. Velkokněžna Olga si stále dokázala událost vybavit do nejmenších detailů, které popsala v jednom ze série článků pro dánský tisk o mnoho let později:

> *„Nana [Elizabeth Franklinová]mne popadla a držela mne bezpečně v náručí. Byla jsem vyděšená a sotva jsem viděla, co se děje. Ale zahlédla jsem všechny ty těžké kufry, jak se na nás řítí ... Cítila jsem jejich zdrcující tíhu ... Pak se mi zatočila hlava ... A pak všechno zčernalo. Bylo nemožné dýchat. Byla jsem mrtvá. Nevím, jak dlouho to trvalo ... Když jsem se probrala, byla jsem pod strmým kopcem, ze kterého vagón spadl. Viděla jsem krvácející lidi padat a kutálet se dolů za mnou ... bylo to hrozné.“*[79]

Carská rodina téměř zázrakem přežila bez vážných zranění. Paní Franklinová, které prudký náraz vytrhl holčičku z náručí, měla kromě modřin především dvě zlomená žebra, z nichž jedno jí poranilo plíci. Později se podařilo vyšetřovatelům prokázat, že celý incident byl nešťastnou nehodou, okamžitě po tragédii však převládal názor, že se jednalo o ambiciózní pokus o atentát.[80] Elizabeth Franklinová se mohla po této traumatické události rozhodnout vrátit do bezpečí rodné Anglie, pohodlně žít ze štědré penze a v blízkosti svých vlastních dětí. O její odvaze i lásce ke svěřenému dítěti tak nejlépe svědčí právě fakt, že zůstala. (Příloha č. 3)

Zůstala nakonec dokonce i proti výslovnému přání carevny Marie Fjodorovny. S ubíhajícími lety rostla blízkost mezi velkokněžnou a její chůvou, stejně jako se zvětšovala propast mezi velkokněžnou a její zaneprázdněnou matkou. Marie Fjodorovna,

78 ZEEPVAT, Charlotte. From Cradle to Crown. 2006. s. 18.
79 Olga, Grand Duchess of Russia. 25 Chapters of my Life. Kinloss: Librario, 2009. ISBN 978-1-906775-16-2. s. 22-24.
80 *Tamtéž*. s. 25.

žárlivá a majetnická matka, obviňovala z této situace právě Elizabeth Franklinovou.[81] Carevna vdova, jak byla po smrti svého manžela v roce 1894 oficiálně titulována, se rozhodla využít blížících se Olžiných sedmnáctých narozenin k odstranění chůvy. Na její místo velkokněžniny společnice měla pak být dosazena vhodná dvorní dáma. Výsledkem však byla vyhraněně emotivní rodinná scéna, při níž Olga vyhrožovala útěkem z paláce, pokud by od ní měla být její milovaná „Nana" odloučena.[82] Šokována dceřinou reakcí, Marie Fjodorovna od svého záměru upustila. Elizabeth Franklinová pro ni však už navždy byla *„ta ohavná žena"*.[83]

Stará chůva zemřela poklidně ve spánku v roce 1913 a byla pohřbena v parku paláce Gatčina, kde strávila první léta svého zaměstnání v Rusku. Nedožila se tak ani katastrofální první světové války, ani následných revolucí, které smetly Romanovce z trůnu. Když v padesátých letech 20. století bývalá velkokněžna Olga Alexandrovna, tehdy již sama stará žena žijící v exilu v Kanadě, hovořila s Ianem Vorresem, jehož pověřila sepsáním své biografie, svěřila se mu:

> *„Nana byla mou ochránkyní a rádkyní po celé mé dětství a mou věrnou společnicí v pozdějších letech. Netušim, co bych bez ní byla dělala. Vše, co pro mne udělala, mi umožnilo projít chaosem revolučních let. Byla schopná, statečná, taktní, byla mou chůvou, ale její vliv pociťovali i moji bratři a sestra."*[84]

2.2.3 Margaretta Eagarová

Pravděpodobně nejznámější chůvou carských dětí byla Margaretta Eagarová[85], která své zážitky od ruského dvora sepsala a následně publikovala ve formě knihy *Six Years at the Russian Court*, původně vydané v Londýně již v roce 1906. Důvodem pro tento krok pro ni byla nejen vidina možného příjmu v době, kdy královské rodiny představovaly ekvivalent dnešních filmových či hudebních celebrit, a tak přitahovaly zvědavost veřejnosti, ale hlavně dle jejích vlastních slov si přála

81 HALL, Coryne, Little Mother of Russia. 2006. s. 185.
82 *Tamtéž.*
83 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 70.
84 *Tamtéž*. s. 3-4.
85 V některých publikacích uváděna jako Eagerová.

„… pouze poukázat na fakt, že mnohé z toho, co se píše o Rusku a carské rodině, je zcela nepravdivé, tak málo se toho opravdu ví o životě u dvora, že si dovoluji nabídnout své hrubé náčrtky života v palácích. … Jsem pravdomluvná osoba a nezačala jsem psát fikci, ale čistou, nepřekroucenou pravdu.“[86]

Margaretta byla rovněž autorkou několika magazínových článků na téma carské rodiny a jejího života, jež se těšily velké popularitě. Není bez zajímavosti, že v této činnosti měla podporu samotné carevny[87]. Alexandra pravděpodobně v publikační činnosti spolehlivé (byť v té době již bývalé) zaměstnankyně rozeznala příležitost k veřejné obhajobě svého životního stylu. Obraz láskyplné, útulné a mnohými rysy vyloženě středostavovské rodiny, který chůva prezentovala světu, carevna pravděpodobně naprosto schvalovala a byla s ním spokojená. Margarettiny vzpomínky reprezentují málo známý pohled na každodennost carské rodiny, na tu část jejich existence, která byla takřka nedotčena politikou, a jak je patrné z idylického vyprávění chůvy, rovněž nedotčena vnější realitou většiny ruské populace. Prakticky veškerých šest let, kdy působila u dvora, neměla Margaretta Eagarová možnost vykročit volně z paláce. Bezpečnostní opatření okolo panovnické rodiny znamenala, že i chůva byla přísně střežena. Slečna Eagarová se například nesměla účastnit ani nedělních čajů v Klubu anglických guvernantek, který v hlavním městě provozovala místní anglikánská církev.[88]

Margaretta, narozená v roce 1863, byla jednou z těch vychovatelek, které by ve Spojeném království hledaly uplatnění u dvora pouze těžko. Byla totiž Irka, nikoliv „čistokrevná“ Angličanka. Původně působila jako zdravotní sestra v severoirském Belfastu a později vedla dívčí sirotčinec.[89] Na rozdíl od školených norlandských sester či zkušené Elizabeth Franklinové nikdy nepočítala s prací osobní chůvy, tím méně u carského dvora. Její vynikající pověst v péči o děti k ní však přitáhla pozornost osob, jež byly pověřeny hledáním nové pečovatelky pro malé velkokněžny. Do Sankt Petěrburgu dorazila Margaretta po dlouhé a vyčerpávající cestě v únoru 1899.[90] V té době měla na starosti

86 EAGAR, Margaretta. Six Years at the Russian Court. New York: Gibbons' Rare Books, 2016. ISBN 9781530975341. s.vii.
87 ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. 2006. s. 90.
88 PITCHER, Harvey. When Miss Emmie Was in Russia. 1984. s. 52.
89 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. 2014. s. 49.
90 ZEEPVAT, Charlotte. From Cradle to Crown. 2006. s. 29.

čtyřletou Olgu Nikolajevnu a dvouletou Taťánu Nikolajevnu, v červnu stejného roku se pak narodila Marie Nikolajevna. Důvod, proč byly pozdější Margarettiny publikační pokusy tolik úspěšné, lze vysvětlit nejen již zmíněnou popularitou urozených, ale i tím, že žila v jejich těsné blízkosti a ve svých vzpomínkách dokázala opulentním příležitostem vdechnout jistou intimitu a poodhrnout oponu, která jinak přísně oddělovala veřejnost od jejich vládců. Příkladem může být její popis křtu velkokněžny Marie, při němž sice všichni mohli vidět, že holčička byla do kostela dopravena *„ve zlaceném a proskleném kočáře taženém šesti sněhobílými koňmi, každého koně držel lokaj v bílo-rudé livreji, s napudrovanou parukou, a doprovázela ji kozácká stráž“*[91], ovšem do pomyslného zákulisí s chůvou děťátka se mohli lidé dostat pouze díky její ochotě podělit se o své zážitky:

> *„Důstojník byl nesmírně vlídný a vzal mne skrz stráže do kostela, kde se shromáždili kněží a biskupové. Věnovali se rozčesávání svých dlouhých kadeří. Jeden z nich ke mně přistoupil a úchvatnou směsicí jazyků se mne zeptal, jak horká by měla být voda. Odpověděla jsem mu anglicky a francouzsky, ale nezdálo se, že by mi rozuměl. Pak jsem mu na prstech ukázala počet stupňů a nadšení kněží připravili křtitelnici pro děťátko.“*[92]

Potíže s domluvou ohledně teploty svěcené vody byly jen jedním případem z mnoha, kdy komunikace s okolím nebyla pro slečnu Eagarovou jednoduchá. Vzhledem k izolaci od vnějšího prostředí se Margaretta nikdy nenaučila hovořit rusky a se svými svěřenkami, k nimž v roce 1901 přibyla ještě Anastázie Nikolajevna, mluvila zásadně anglicky. (Příloha č. 4) Pro dívky byla rovněž první učitelkou. Pomáhala jim rozeznávat písmena, hláskovat slova, nejstarší Olgu na její vlastní přání naučila malou násobilku. Ve své nevinné naivitě holčičky považovaly svou chůvu za nesmírně moudrou. *„[Taťána Nikolajevna] mne považovala za div všeho vědění a učiteli hudby svěřila, že nikdo na světě toho nezná tolik, co já. Já že se vyznám ve všem kromě hudby a ruštiny.“*[93]

Jakkoliv jsou vzpomínky Margaretty Eagarové okouzlující a rodina s ní byla spokojena, jiné zdroje vrhají na postavu chůvy i méně laskavé světlo. Velkokněžna Olga Alexandrovna svěřila svému životopisci Vorresovi, jakou smůlu měly její neteře na vychovatelky,

91 EAGAR, Margaretta. Six Years at the Russian Court. 2016. s. 36.
92 *Tamtéž*. s. 33-34.
93 *Tamtéž*. s. 108.

a nevynechala ani slečnu Eagarovou:

> *„Zpočátku tam byla 'Orchie'[94], kterou do Darmstadtu poslala královna Viktorie pečovat o Alicky*[95] *a která ji následovala do Ruska. Byla velice diktátorská a nakonec z paláce uraženě odešla. Následovaly periody naprostého chaosu. Chůva mé neteře Olgy byla zkažená – ráda se napila. Nakonec ji našli v posteli s kozákem a na místě byla propuštěna. Pak si vzpomínám na slečnu Eagerovou, Mariinu chůvu, která byla blázen do politiky a nekonečně se zaobírala Dreyfusovou aférou. Jednou dokonce zapomněla, že Marie je ve vaně a začala případ probírat se svou přítelkyní. Marie, nahá a mokrá, se vyškrábala z vany a začala pobíhat sem a tam po chodbách paláce. Naštěstí jsem v tu chvíli právě přišla, vzala ji a odnesla zpátky slečně Eagerové, která se stále ještě bavila o Dreyfusovi!"*[96]

Není bez zajímavosti, že i přes zjevné nedokonalosti zůstala slečna Eagarová na svém postu ještě několik let a byla zahrnována důvěrou i přízní. Když se však v létě roku 1904 narodil dlouho očekávaný carevič Alexej, byla během několika málo týdnů propuštěna. *„Krátce po narození careviče jsem Rusko opustila ze soukromých a osobních důvodů,"*[97] napsala na konec svého memoáru, a to je také jediné odůvodnění, které pro tuto náhlou změnu udává. V knize není žádná stopa po možné hořkosti, ale ani žádné bližší vysvětlení. *„Velmi mne mrzelo a rmoutilo, že se musím rozloučit s drahými dětmi, které jsem tolik milovala,"*[98] dodala pouze. S největší pravděpodobností se car a carevna rozhodli s Margarettou rozloučit právě proto, že se narodil Alexej. Co chůva nemohla vědět, byl dnes již dobře známý fakt, že chlapec trpěl hemofilií. Ačkoliv tradičně badatelé souhlasí s historikem Robertem K. Massiem a udávají jako první epizodu Alexejova postižení případ, kdy ve věku šesti týdnů krvácel z pupíku[99], je pravděpodobnější, že rodiče i lékaři poznali pravdu dříve, prakticky během několika hodin od narození dítěte. Dopis od Nikolaje II. velkokněžně Milice Nikolajevně[100], o němž původně historici nevěděli, s datem 1. srpna 1904, tedy pouhých čtyřicet osm hodin po chlapcově narození, se mimo

94 Mary Ann Orchardová (1830-1906) byla původně chůvou carevny Alexandry.
95 Dětská přezdívka carevny Alexandry.
96 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 97.
97 EAGAR, Margaretta. Six Years at the Russian Court. 2016. s. 193.
98 *Tamtéž.*
99 MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. London: Head of Zeus, 2013. ISBN 9781908800268. s.113.
100 Velkokněžna Milica Nikolajevna (1866-1951), původně princezna z Černé Hory, byla manželkou velkoknížete Petra Nikolajeviče. Společně se svou sestrou Anastázií byly carskému páru zpočátku velmi blízké a právě ony jim také později představily Grigorije Rasputina.

jiné zmiňuje i o převazování dítěte a množství ztráty krve právě za uplynulé dva dny.[101] Je tedy pravděpodobné, že carský pár se pro propuštění slečny Eagarové rozhodl okamžitě s příchodem careviče na svět. Její občasná nedbalost neublížila zdravé Marii, ovšem svěřit jí křehkého následníka trůnu by bylo příliš riskantní.

Propuštění chůvy právě v okamžiku, kdy do rodiny přibylo další dítě, neušlo pozornosti dobového tisku. Anglické *The Times* spekulovaly o tom, že irská chůva v paláci špehovala, což slečnu Eagarovou přirozeně rozlítilo. Ve veřejném dopise, který byl odpovědí na tento článek, reagovala následovně: *„Zdaleka jsem nebyla propuštěna ostudně! Obdržela jsem od carevny značný peněžitý dar a byla mi vyměřena celoživotní penze. O Vánocích jsem dostala dopisy, pohlednice a dárky od carevny a od carských dětí.“*[102]

Margaretta Eagarová na rozdíl od svých předchůdkyň v Rusku nezůstala. Vrátila se do Británie, kde nějakou dobu provozovala ubytovnu, ovšem ukázalo se, že pro podnikání neměla stejné vlohy jako k péči o děti. V roce 1912 korespondovala s velkokněžnami z Maďarska, kde jistého chlapce učila angličtinu.[103] S vypuknutím první světové války se Margaretta pravděpodobně musela vrátit do Anglie. O jejím životě v této době ani v následujících letech nemáme žádné zprávy. Ruská revoluce v roce 1917 ji však zcela jistě připravila o celoživotní penzi, o níž se tak pyšně zmiňovala ve své odpovědi pomlouvačnému tisku. Margaretta zemřela v srpnu roku 1936 ve věku sedmdesáti tří let v anglickém městě Keynsham poblíž Bristolu. Její úmrtní list uvádí pod hlavičkou zaměstnání slova *spinster* a *governess*. Z prvního je jasné, že Margaretta se nikdy nevdala, z druhého, že bez carské apanáže byla nucena pracovat až do konce svého dlouhého života.[104]

101 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. *A Chronicle of Tragedy.* Bowmanville: Gilbert's Books, 2015. ISBN 978-1-927604-12-0. s. 16.
102 ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. 2006. s. 91.
103 ZEEPVAT, Charlotte. From Cradle to Crown. 2006. s. 266-267.
104 *Tamtéž*. s. 268.

2.2.4 Andrej Děrevěnko a Klementij Nagornyj

Carevič Alexej Nikolajevič byl svěřen ruské chůvě Marii Ivanovně Vyšňakovové.[105] Kromě ní prozatím v dětských pokojích zůstávaly podle vzpomínek Anny Vyrubovové *„Alexandra, přezdívaná 'Šura', velká oblíbenkyně děvčat, Anna a Lisa, milé, věrné dívky, které nemluvily jiným jazykem než rusky.“*[106] Ovšem stálý dohled a s ním i základní výchovu nad Alexejem od roku 1905 vykonávali především dva muži. Jejich povinností nebylo dítě vyučovat v konkrétním předmětu či dovednosti, nelze je tak zahrnout do kategorie oficiálních vychovatelů. V zahraniční literatuře jsou často zmiňováni jako chůvy-námořníci, proto je vhodné uzavřít právě jimi kapitolu o chůvách a prvotní péči o carské děti. Pro pozici těchto mužů se obecně vžilo ruské označení *дядька*, které bychom mohli do češtiny přeložit jako strýček. Podobní strýčkové nebyli u panovnického dvora věcí zcela novou. Tradičně se jednalo o námořníky, kteří během příležitostných plaveb carské rodiny měli povinnost zajišťovat bezpečnost dětí při hrách na palubě jachty, kde mohlo číhat množství nástrah vedoucích ke zraněním a pádům.[107] (Příloha č. 5) V případě careviče Alexeje Nikolajeviče bylo stejné opatření nutné takřka dvacet čtyři hodin denně nejen na jachtě, ale i při obyčejné vyjížďce, při procházce v parku i pohybu v paláci.

Prvním ze strýčků, kteří se stali nezbytnou součástí carevičovy existence, byl Andrej Jeremjevič Děrevěnko (Příloha č. 6), poddůstojník na jachtě Standarta[108]. Oficiálně svůj nový post zastával od září 1907, ovšem během následujících měsíců začalo být jasné, že svůj úkol neustále ochraňovat Alexeje Nikolajeviče přestává sám zvládat, neboť čím byl chlapec větší, tím byl rozpustilejší.[109] Od roku 1909 za něj proto občasně zastupoval Klementij Nagornyj, další člen posádky Standarty. Oba muži museli v tomto zvláštním zaměstnání nosit své námořnické uniformy.[110] Děrevěnko, kterému Alexej škádlivě říkal „tlusťoch“[111], byl nucen zdržovat se často od vlastní rodiny, jelikož mu byl přidělen byt v paláci, nablízku pokojům careviče, zatímco jeho manželka a dva malí synové byli

105 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 38.
106 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. New York: The Macmillan Company, 1923. s. 76.
107 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. 2014. s. 98.
108 Rusky *Штандартъ*, v české literatuře někdy uváděna jako *Vlajka*.
109 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 41.
110 *Tamtéž*. s. 42.
111 KING, Greg a WILSON, Penny. The Fate of the Romanovs. Hoboken: Wiley, 2003. ISBN 0-471-72797-0. s. 53.

ubytovaní ve městě. Pokud byl chlapec zdravý, Děrevěnko a Nagornyj jej doprovázeli na každém kroku, sledovali jej při hře, připomínali mu opatrnost, kontrolovali divokost jeho her, a pokud se unavil či trpěl následky své nemoci, nosili jej v náručí, kam si právě přál nebo kam bylo třeba. Fotografie z carských alb zachycují oba námořníky s carevičem během jeho každodenních činností, ať už se jedná o hraní na vojáky, plavání či jízdě na speciálně upraveném kole. Blízká přítelkyně carské rodiny Anna Alexandrovna Vyrubovová zaznamenala ve své knize:

> *„Děrevěnko, ačkoliv chlapci oddaný, jej nerozmazloval jako předtím chůvy a byl tak trpělivý a vynalézavý, že často až podivuhodně dokázal ulevit dítěti od bolesti. Stále slyším plačtivý, trpící Alexejův hlas, žadonící velkého námořníka 'zvedni mi ruku', 'podepři mi nohu', 'zahřej mi ruce', a stále vidím toho trpělivého muže s klidnýma očima pracovat celé hodiny, aby těm malým, bolestí zkrouceným údům poskytl největší možné pohodlí.“*[112]

Je zarážející, že ze stejného zdroje pochází i následující zpráva o tom, jak se Děrevěnkův postoj k urozenému svěřenci prudce změnil v okamžiku, kdy byl jeho otec sesazen v roce 1917 z trůnu, a rodina se ocitla v Alexandrovském paláci v domácím vězení[113]:

> *„Když mé [kolečkové] křeslo tlačili zpět po chodbě, minula jsem otevřené dveře Alexejovy ložnice a uviděla následující: rozvalený na židli seděl námořník Děrevěnko, po mnoho let osobní pomocník careviče, jemuž rodina projevila každou laskavost, každou materiální odměnu. Nakažen revoluční mánií tento muž nyní neprojevoval žádný vděk za jejich náklonnost. Drze hulákal na chlapce, kterého původně tak miloval a opatroval, aby mu přinesl to a ono, aby vykonal jakýkoliv podružný úkol, na který jeho lokajský mozek mohl přijít. Ohromené a očividně napůl v bezvědomí z toho, k čemu bylo nuceno, dítě chodilo kolem a snažilo se poslechnout. To bylo příliš. Skryla jsem tvář v dlaních a prosila, aby mne rychle odvezli od toho nechutného pohledu.“*[114]

Děrevěnko následně opustil palác, jelikož údajně nechtěl sdílet zajetí s carskou rodinou. Kromě Anny Vyrubovové proti Děrevěnkovi v roce 1919 vypovídala i carevnina komorná

112 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 81.
113 MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. 2013. s. 447.
114 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 221-222.

Jelizaveta Ersbergová, která jej obvinila z krádeže a projevů nepřátelství vůči careviči.[115] Na druhou stranu historik J. C. Trewin ve své knize *The House of Special Purpose* uvádí, že Děrevěnko opustil rodinu ne proto, že by jí nadále nechtěl sloužit, ale protože nové palácové stráže jej vystavili blíže nespecifikovanému hlubokému ponížení.[116] Ať už byl přesný důvod jeho odchodu z paláce jakýkoliv, korespondence, kterou v následujících měsících udržoval s Nagorným, v té době již v exilu v Tobolsku na Sibiři, dokazuje, že čekal na instrukce k dalšímu svému kroku. Tyto instrukce však nikdy nepřišly. Vzhledem k tomu, že se nepokusil kontaktovat přímo členy rodiny, možná neměl zcela čisté svědomí.

O věrnosti a oddanosti Děrevěnkova kolegy Klementije Nagorného pochybovat nelze. Byl jedním z těch, kteří se po revoluci rozhodli zůstat a následovat carskou rodinu do jejich tichého exilu v Tobolsku, na jaře 1918 pak stále pečoval o Alexeje během přesunu careviče a jeho tří sester do Jekatěrinburgu.[117] Nagornyj na sebe vzal nejen roli ošetřovatele, ale i ochránce. Několik svědků vypovědělo, že neváhal hlasitě protestovat proti zacházení s carevičem i velkokněžnami, které byly v té době vystaveny ponižujícím slovním útokům, a zřejmě jim bylo také vyhrožováno fyzickým násilím ze strany stráží. Během plavby na parníku Rus, kterým byli vězni stěhováni na jih, strážný Rodionov *„zakázal velkokněžnám zamykat si dveře na noc, ale Alexeje Nikolajeviče s Nagorným zamkl zvenčí.“*[118] Nagornyj způsobil skandál a dožadoval se pro třináctiletého chlapce volného přístupu na toaletu, bohužel bezvýsledně. V té době již Nagornyj podléhal pesimismu a svěřil se jedné z žen v doprovodu se svým očekáváním, že bude pravděpodobně nakonec zabit.[119]

Po příjezdu do Jekatěrinburgu 23. května 1918 byl Nagornyj jedním z mála, komu bylo dovoleno vystoupit z vlaku a doprovodit carské děti do Ipaťjevova domu. Švýcarský vychovatel careviče, Pierre Gilliard, byl nucen zůstat uvnitř vagónu a sledoval pochmurnou scénu:

115 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 234.
116 TREWIN, J. C. The House of Special Purpose. *An Intimate Portrait of the Last Days of the Russian Imperial Family Compiled from the Papers of their English Tutor Charles Sydney Gibbes.* New York: Stein and Day, 1975. ISBN 0-8128-1796-6. s. 56.
117 Bývalý car Nikolaj s manželkou a dcerou Marií byli přesunuti již o několik týdnů dříve.
118 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 300.
119 *Tamtéž*. s. 301.

„Okolo deváté hodiny dalšího rána bylo podél našeho vlaku přistaveno několik povozů a viděl jsem čtyři muže, kteří zamířili k vagónu dětí. Uplynulo několik minut a pak Nagornyj ... prošel kolem mého okna s nemocným hochem v náručí, za ním kráčely velkokněžny, vlekoucí zavazadla a drobné osobní věci. Snažil jsem se vystoupit, ale byl jsem hrubě odstrčen zpět do vozu strážným. Vrátil jsem se k oknu. Taťána Nikolajevna šla poslední, nesla svého malého psíka a pokoušela se vléci těžký hnědý kufr. Pršelo a viděl jsem, jak se jí chodidla boří do bahna při každém kroku. Nagornyj jí chtěl pomoci, byl hrubě odstrčen jedním z komisařů ... O několik minut později automobily odvezly děti směrem k městu.“[120]

Nagornyj strávil v Ipaťjevově domě s carskou rodinou pouhé tři dny. 26. května se dostal do konfliktu s jedním ze strážných, kteří prohledávali dodatečně dovezená zavazadla. Podle knihy J. C. Trewina spor vznikl z Nagorného výslovném trvání na tom, že carevič potřebuje dva páry bot pro případ, že by jeden byl mokrý. Vzápětí zabránil krádeži zlatého kříže, který měl chlapec pověšen na posteli mezi ikonami.[121] Ještě toho samého dne byl Nagornyj z domu odveden. Pierre Gilliard, který společně s jedním dalším kolegou právě procházeli kolem domu, později vzpomínal, že si jich Nagornyj při nastupování do vozu povšiml: *„Na několik vteřin se na nás upřeně díval, pak, bez jediného náznaku, který nás mohl zradit, se posadil. Vozy odjely a viděli jsme je otáčet se směrem k věznici.“*[122]

Klementij Nagornyj byl zastřelen 7. června 1918.

120 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. *A Personal Record of the Last Years and Death of the Czar Nicholas II. and his Family*. Bath: Hutchinson & Co., 1921. s. 269.
121 TREWIN, J. C. The House of Special Purpose. 1975. s. 108-109.
122 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 272.

3 Podoba vyučování vysoce urozených

Cílené vzdělávání panovnických dětí v 19. a na počátku 20. století, tedy jeho obsah, podoba, rozsah i časová dotace, záviselo zcela na vůli a finanční situaci jejich rodičů. Urozený původ nebyl automatickým zajištěním finanční stability a mnohé nemajetné rody se musely spokojit s omezenou (ve srovnání s jinými osobami ze stejné společenské třídy) pomocí ve vzdělávání svých potomků. Již vícekrát zmiňovaná Alice Hessenská před rokem 1877, kdy její manžel zdědil titul vévody, byla nucena pečlivě počítat veškeré výdaje své rozrůstající se rodiny,[123] dokonce i odložit najmutí guvernantky pro své malé dcerky *„z finančních důvodů“*.[124] Největší krize hessenské pokladny byla v době dospívání budoucí carevny Alexandry již zažehnána, ovšem její předchůdkyně na trůně, carevna Marie Fjodorovna, prožila v poměru ke svému společenskému postavení svá formativní léta takřka v chudobě. Než se její otec, princ Kristián Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburský, stal v roce 1853 následníkem dánského trůnu[125], žila Marie Fjodorovna a zbytek rodiny v kodaňském Žlutém paláci, který byl navzdory svému názvu jen měšťanským domem.[126] Princezny měly ve společné ložnici pouze postele a dvě komody. V domě nebyly žádné koupelny, proto se v létě dívky chodily koupat do moře, v zimě se musely spokojit s koupelí v donesené vaně jednou týdně. Nejen, že chodily skromně oblékané, ale rovněž si musely oblečení samy spravovat a šít. Po návratu z procházek se okamžitě převlékaly, aby lepší oděvy nezašpinily.[127] Nedostatek financí se přirozeně odrazil i na vzdělávání dětí, jelikož nebylo myslitelné poslat je do veřejné školy a princ Kristián si nemohl ze svého vojenského platu[128] dovolit soukromé učitele. Vyučování se proto z velké části ujala matka dětí, princezna Louise Hesse-Kasselská. Kromě ručních prací jim dávala lekce hudby, kreslení, němčiny a francouzštiny. Otec dohlížel nad tělocvikem a venkovními sporty, včetně jízdy na koni.[129] Teprve po roce 1853 se poměry zlepšily, rodina získala pohodlnější bydlení a v paláci se objevili profesionálové.[130]

123 BUXHOEVEDEN, Sophie. The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna. New York: Longmans, Green and Co., 1930. s. 5.
124 Alice, Grand Duchess of Hesse. Biographical sketch and letters. 2005. s. 187.
125 V roce 1863 nastoupil na trůn jako Kristián IX. a vládl do roku 1906.
126 HOUGH, Richard. Edward and Alexandra. Londýn, 1994. s. 9.
127 HALL, Coryne. Little Mother of Russia. 2006. s. 5.
128 Princ Kristián byl v dánské armádě důstojníkem jízdní gardy. Jeho roční příjem činil v přepočtu asi 800 liber.
129 HOUGH, Richard. Edward and Alexandra. Londýn, 1994. s. 10.
130 HALL, Coryne. Little Mother of Russia. s. 8.

Finanční těžkosti rozhodně nepatřily mezi problémy, s nimiž by se musel potýkat carský dvůr. Od nejranějšího věku byl budoucí manžel Marie Fjodorovny, Alexandr III., obklopen pouze odborníky, od Věry Skripicinovové, původně dohlížitelky nad prestižním Smolným ústavem[131], po již zmiňovaného profesora Grota a další. Jaká však byla praktická stránka vzdělávání na carském dvoře?

3.1 Obsah vzdělávacího programu

Ačkoliv neexistoval žádný oficiální dokument, který by stanovoval povinnou skladbu edukačního programu pro urozené, lze více než snadno vysledovat oblasti vzdělávání, na něž byl v 19. století kladen všeobecný důraz. Na čelním místě stál dosud pevně katechismus, který se v případě ruské monarchie sestával ze studia Starého a Nového zákona, bohoslužeb, historie pravoslavné církve a srovnávací historie ostatních křesťanských církvi.[132] V případě chlapců následovaly předměty vojenského zaměření, v případě dívek uměleckého směru. Pro všechny zúčastněné byla nezbytná výuka cizích jazyků. Ve vzdělávacích programech urozených figurovala rovněž matematika, zahrnující aritmetiku, algebru, geometrii a trigonometrii[133], ovšem velkokníže Kyril Vladimirovič v pozdějších letech přiznal:

> *„Naneštěstí mé základní lekce v matematice byly ubohé. Byl to pro mne osobně ten nejdůležitější předmět, jelikož jsem později vstoupil do námořnictva. Nebyl jsem však tehdy vyučován žádnou matematikou, trigonometrií, mechanikou nebo dynamikou na vyšší úrovni.“*[134]

Dnes je možné prozkoumat učební osnovy, které pro devítiletého Nikolaje II. v roce 1877 připravil tehdejší ruský ministr školství Grigorij Děljanov. Časová dotace stěžejních předmětů byla následovná: čtyři hodiny ruského jazyka, čtyři hodiny aritmetiky, tři hodiny anglického jazyka, tři hodiny francouzštiny, po dvou hodinách bylo věnováno náboženství,

131 NELIPA, Margarita. Alexander III. 2014. s. 8.
132 Alexander, Grand Duke of Russia. Once a Grand Duke. New York: Cosmopolitan Book Corporation Farrar & Rinehart, 1932. s. 15.
133 *Tamtéž*. s. 16.
134 ROMANOV, Kyril Vladimirovič. My Life In Russia's Service Then and Now. 1939. s. 24.

přírodovědě, kreslení a krasopisu.[135] Učební rozvrh byl sestaven tak, aby se střídaly předměty teoretické s praktickými, čímž dle názoru vyučujících docházelo k posilování cílevědomého a uvědomělého soustředění. Rozvrh nebyl zcela nepodobný plánům, které dodržoval o generaci dříve Alexander III. a jeho bratři v podobném věku. Zde byly přítomny následující dvouhodinové lekce: ruština, francouzština, angličtina a němčina, matematika, jízda na koni, kreslení, a jednohodinové lekce: historie, geografie, psaní, vojenské studie. Součástí posledně jmenovaných byl i vojenský dril. Jak ve své knize věnované osobnosti předposledního cara uvádí Margarita Nelipa:

> *„Velkoknížata musela navštěvovat také večerní lekce trvající od pěti do sedmi hodin, které zahrnovaly gymnastiku, šerm a příležitostně tanec. Od chlapců se očekávalo, že budou se svými různými jazykovými instruktory hovořit francouzsky, německy nebo anglicky.“*[136]

Vyúčtování ročních nákladů velkokněžny Marie Nikolajevny, třetí dcery posledního cara, z roku 1910, ukazuje přehled jejích učitelů a tak i předmětů, které musela absolvovat. Zároveň výpis odhaluje počet lekcí z každého předmětu za měsíc a částku, která byla vyučujícímu z Mariiných příjmů zaplacena. Učitel náboženství Vasiljev za šest hodin měsíčně dostal 51 rublů a 34 kopějek, učitel ruštiny Petrov za jedenáct návštěv inkasoval 66 rublů a 33 kopějek a učitel aritmetiky Sobolev si účtoval 100 rublů za nespecifikovaný počet hodin. Dalšími jmény na seznamu byli učitel francouzštiny Gilliard (11 lekcí, 129 rublů a 35 kopějek), učitel němčiny Kleikenburg (18 lekcí, 82 rublů), učitel dějepisu Ivanov (7 lekcí, 128 rublů a 2 kopějky) a učitel hudby Conrad (15 lekcí, 95 rublů). Seznam zahrnuje také učitele angličtiny, kreslení, tance a dalšího francouzského pedagoga, mezi údaji však chybí buď jméno, počet lekcí nebo vyplacená částka.[137]

Jazyková průprava dětí Nikolaje II. zůstala nezměněná od předchozích generací, ovšem po odklonu ruské politiky od německé byla němčina odsunuta jako méně významná na pozdější léta výuky. Angličtinu tedy děti kolem sebe vnímaly od malička, francouzština byla připojena v sedmi letech, němčina teprve o další čtyři roky později.[138] Výhodou pro

135 HERESCHOVÁ, Elisabeth. Mikuláš II. *Poslední ruský car*. Liberec: Dialog, 1996. s. 12-13.
136 NELIPA, Margarita. Alexander III. 2014. s. 37.
137 ALEXANDER PALACE TIME MACHINE. Romanov Archives - Expenses of Grand Duchess Maria. [Online] Dostupné z URL: alexanderpalace.org/palace/mexpenses.html [2018-01-23].
138 KING, Greg a WILSON, Penny. The Ressurection of the Romanovs. *Anastasia, Anna Anderson and the World's Greatest Mystery.* Hoboken: Wiley, 2011. ISBN 978-0-470-44498-6. s. 30.

děti Romanovců byl fakt, že ačkoliv carská říše zahrnovala mnoho různých etnik a jazyků, nebyly tyto považovány za rovnocenné s ruštinou. V době Alexandra III. navíc probíhala násilná rusifikace většiny z těchto etnik a národů.[139] Mohlo by se zdát, že v porovnání s mladými Romanovci měl například rakouský následník trůnu, arcivévoda Rudolf, nápadně náročnější jazykovou průpravu. Vzhledem ke stavbě rakouského impéria se arcivévoda musel učit nejen rodnou němčinu a standardní francouzštinu, ale také maďarštinu, češtinu, polštinu a konečně i latinu.[140] Kniha *Once a Grand Duke* z pera velkoknížete Alexandra Michailoviče však jasně ukazuje, že i v carské rodině byly někdy na přání rodičů vyučovány méně populární jazyky: *„Moji starší bratři Nikolaj a Michail se rovněž museli učit latinu a řečtinu, ale my tři nejmladší jsme naštěstí byli ušetřeni tohoto nesmyslného mučení.“*[141]

Není bez zajímavosti, že v porevolučních letech, kdy se začali objevovat lidé, kteří se pokoušeli přivlastnit si identitu zmizelých carských dětí, byla znalost cizích jazyků jedním z nejrychlejších způsobů, jak odhalit jejich podvod. Již v roce 1919 se bývalý vychovatel careviče Giiliard setkal s mužem vydávajícím se za jeho žáka. Ačkoliv vychovatel rozeznával jistou fyzickou podobnost, nebyl vůbec přesvědčen. Pro jistotu se uchýlil k malé zkoušce: *„Chlapec mi byl představen a já jsem mu položil několik otázek ve francouzštině. Mlčel. Když jsem trval na odpovědi, tvrdil, že mi rozumí, ale má své důvody pro to, aby hovořil pouze rusky.*“[142] Jedna šaráda tak byla sice ukončena, ale mnohé další měly teprve přijít. Největší kontroverzi vyvolala žena známá dnes jako Anna Andersonová. Od počátku dvacátých let minulého století se vydávala za velkokněžnu Anastázii Nikolajevnu. Její odpůrci správně upozorňovali na doložený fakt, že Anna hovořila pouze německy[143], tedy jazykem, který byl v carské rodině používán jen výjimečně. Nepoužívala ani ruštinu, ani angličtinu, ani francouzštinu, tedy žádný z jazyků, v nichž skutečná velkokněžna zdatně komunikovala celý život.

Dalším předmětem, na nějž byl kladen důraz, byl dějepis. Velkokněžna Olga Alexandrovna svěřila svému životopisci, že šlo o jediné lekce, při nichž nikdy nezlobila, protože *„ruská*

139 HALL, Coryne. Little Mother of Russia. 2006. s. 111.
140 HAMMANOVÁ, Brigitte. Rudolf. 1993. s. 41.
141 Alexander, Grand Duke of Russia. Once a Grand Duke. 1932. s. 16.
142 KING, Greg a WILSON, Penny. The Ressurection of the Romanovs. 2011. s. 71.
143 GILLIARD Pierre a SAVICH, Konstantin. The False Anastasia. *The Story of an Imposter of the Grand Duchess of Russia.* Corona del Mar: Edgar A. Lucidi, 2013. ISBN 9781481108836. s. 51.

historie byla cosi jako součást našich skutečných životů – všechno to byly intimní rodinné záležitosti – a mohli jsme do ní vstupovat bez jakékoliv námahy.“[144] Podobně kladný vztah měly děti Alexandra III. k přírodopisu, který se často na přání jejich otce nekonal v učebnách, ale v rozsáhlých palácových parcích. *„Tolik si přál, abychom z knihy přírody četli tak snadno jako on,“*[145] uvedla Olga Alexandrovna. Přírodní vědy však ve vzpomínkách velkokněžny a jejích příbuzných nefigurují vůbec. Jedním z mála potvrzení o tom, že carské děti o generaci později jejich výuku absolvovaly, je zmínka o učiteli jménem Citovič v knize jeho kolegy Gilliarda.[146]Velkokněžna Marie Nikolajevna rovněž ve svém deníku z roku 1913 pro den 4. března zaznamenala: *„Šla jsem do reálky s Olgou a Trinou na [hodinu] fyziky.“*[147] V budově této školy, kterou Nikolaj II. založil v roce 1900, se nacházely specializované učebny a carské děti ji navštěvovaly, aby mohly při výuce využívat tamní laboratorní zařízení.[148]

Múzické předměty zahrnovaly kreslení, zpěv, tanec a hru na hudební nástroj, kterým zdaleka nemusel být pouze klasický klavír. Velkokníže Konstantin Nikolajevič ovládal hru na violoncello[149], jeho synovec Alexandr III. dával přednost dechovým nástrojům a jako hráč na tubu, roh či kornet doprovázel vlastní malý orchestr[150]. Velkokněžna Olga Alexandrovna hrála na housle[151] a poslední carevič Alexej Nikolajevič se od raného věku často bavil hrou na balalajku.[152] Jedním z předmětů, které byly po masakru carské rodiny v létě 1918 nalezeny v Ipaťjevově domě, byla kniha Základy hry na balalajku *„v modré vazbě s monogramem A a korunkou na přední straně.“*[153]

Po dosažení dospělosti, za niž bylo považováno dovršení sedmnácti let, dostával carevič a některá velkoknížata rovněž lekce v oborech úzce souvisejících se státní správou. V případě Nikolaje II. to byly především v letech 1888-1889 přednášky o ekonomii pod

144 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 20.
145 *Tamtéž*. s. 25.
146 GILLIARD Pierre a SAVICH, Konstantin. The False Anastasia. 2013. s. 6.
147 Azar, H. (ed.) 2017. 1913 Diary of Grand Duchess Maria Nikolaevna. *Complete Tercentennial Journal of the Third Daughter of the Last Tsar.* CreateSpace. s. 32.
148 *Tamtéž.*
149 ZEEPVAT, Charlotte. The Camera and the Tsars. 2005. s. 155.
150 LEVACHKINE, Alexei. A Brief History of the Tuba in Russia. [Online] Dostupné z URL: http://www.tuba.org.ru/int.php. [2018-01-21].
151 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 44.
152 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 59.
153 SOKOLOV, Nikolaj. Zavraždění carské rodiny. Dokumenty a vyšetřování. Praha: Josef Šrámek, 1926. s. 290.

vedením bývalého ministra financí, profesora Bungeho. Bohužel pro tento předmět měl budoucí car jen velmi malé nadání i pochopení, jak sám v dopise z roku 1916 přiznal manželce.[154] Nikolaj se v rámci vzdělávání nevyhnul ani základům mezinárodního práva či vojenské strategii.[155] Teprve v květnu 1890, několik dní před svými dvacátými druhými narozeninami, si mohl Nikolaj s nepochybnou úlevou do deníku zapsat: *„Dnes jsem zcela a navždy ukončil své vzdělávání.“*[156] Neměl však tak úplně pravdu. Skutečným vrcholem vzdělávání budoucího ruského panovníka byla totiž tradičně poznávací cesta napříč impériem. Účel této cesty charakterizoval vychovatel Alexandra II., básník Alexandr Žukovskij: *„Rusko je kniha, ale živá. Vaše carská výsost ji bude číst, ale zároveň se ona bude učit znát svého čtenáře. Toto vzájemné porozumění je skutečným cílem této cesty.“*[157] Nikolaj II. absolvoval podobný podnik v průběhu devíti měsíců mezi lety 1890-1891, ovšem rozšířený o návštěvu několika exotických zemí včetně Egypta, Indie, Siamu a Japonska.[158] Zpáteční cesta vedla přes rozsáhlé území Sibiře a carevič navštívil i město Tobolsk, kde přenocoval v gubernátorově domě.[159] Nemohl tušit, že za dalších dvacet šest let se tam vrátí s celou rodinou jako vězeň. Bohužel není možné zjistit, nakolik byla Nikolajova několikaměsíční pouť přínosná z hlediska vzdělání. Mezi těmi, kteří jej doprovázeli, nechyběli odborníci na východní země[160], z jejichž znalostí mohl carevič jistě mnoho získat. Jeho deníky však odhalují především mladého muže znuděného oficiálními ceremoniály i památkami, který pozitivně hodnotí především představení nahých břišních tanečnic.[161] Vzhledem k jeho věku jsou tyto dojmy pochopitelné, přesto je těžké neklást si otázku, zda devítiměsíční putování po třech kontinentech nebylo v tomto případě plýtvání materiálními i intelektuálními prostředky.

154 LIEVEN, Dominic. Nicholas II. *Emperor of all the Russias*. London, 1993. s. 35.
155 *Tamtéž*.
156 MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. 2013. s. 17.
157 RADZINSKY, Edvard. Alexander II. *The Last Great Tsar.* New York: Free Press, 2006. ISBN 978-0-7432-8426-4. s. 61.
158 MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. 2013. s. 22.
159 RADZINSKIJ, Edvard. Poslední car. *Zavraždění Mikuláše II. a jeho rodiny*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0411-2. s. 33.
160 LIEVEN, Dominic. Nicholas II. 1993. s. 38.
161 MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. 2013. s. 21.

3.2 Časové rozvržení výuky a prostory k ní určené

Pokud vezmeme v úvahu fakt, že carské děti byly zatíženy oficiálními povinnostmi a sezónním stěhováním mezi několika paláci, je logické vydedukovat, že jakýkoliv existující rozvrh hodin musel být do velké míry flexibilní a pravděpodobně se také často měnil. Jeden z vyučujících charakterizoval carský dvůr jako *„kaleidoskop, v němž musel bojovat o prostor k vyučování svých žáků.*“[162] Přesto byl denní program pečlivě naplánován a zachovával si po většinu 19. století disciplinovanou uniformitu. Zásadním rozdílem oproti běžné školní docházce bylo rozložení výuky do průběhu celého dne, nikoliv jen dopoledních a několika odpoledních hodin. Jedna vyučovací hodina trvala přibližně třicet minut.[163] Vyučování pro poslední carské děti začínalo v devět hodin ráno. Mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou následovala přestávka, během níž šly děti na procházku, v případě nevlídného počasí na projížďku v krytém voze. Po několika dalších lekcích následoval oběd a další dvě hodiny na čerstvém vzduchu. Od čtyř hodin odpoledne pokračovalo vyučování do sedmi.[164] Deníkové záznamy velkokněžen Olgy a Marie Nikolajevny z roku 1913 přehledně, i když většinou bez jakýchkoliv detailů, dokumentují jejich rozvrh. Dívky byly uvyklé zaznamenávat denní události chronologicky.

Z deníku Olgy Nikolajevny:

> *„7. ledna: Dnes začaly lekce. První francouzština, pak ruština. Měla jsem mít hodinu Božího slova, ale báťuška se neukázal. Poslední bylo kreslení. Měla jsem snídani dole s papá, mamá a tetou Minnie.*[165] *... Po páté hodině jsme my dvě*[166] *s Trinou jely autem na hodinu fyziky. Když jsme se vrátily, udělala jsem si úkol na zítra. Potom jsem měla lekci hudby. My dvě jsme měly večeři s papá a hrabětem Grabbem. Strávily jsme večer u Mamá ...“*[167]

162 BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. *The Spiritual Journey of Charles Sydney Gibbes.* Ben Lomond: Conciliar Press, 2000. ISBN 978-0-9822770-1-0. s. 49.
163 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 57.
164 *Tamtéž.*
165 Velkokněžna Marie Georgievna (1876-1940), původně princezna řecká.
166 „My dvě“ odkazuje na Olgu a její sestru velkokněžnu Taťánu. Pokud se v denících objevuje výraz „my čtyři“, pak jsou zahrnuty všechny čtyři sestry.
167 Azar, H. (ed.) 2015. Journal of a Russian Grand Duchess. *Complete Annotated 1913 Diary of Olga Romanov, Eldest Daughter of the Last Tsar.* Createspace. s. 37-38.

„30. května: Měla jsem lekce: náboženství a němčina. Marii bolí v krku a přestěhovali ji do samostatného pokoje. … Měla jsem snídani a čaj s papá a mamá. Měla jsem s nimi večeři a také s tetou Mavrou[168]. Mamá spala dobře, ale byla samozřejmě unavená. Odpoledne jsem seděla na balkóně s mamá, pak s Nastasjou a Děrevěnkem. Docela teplo, krásné šeříky. Měla jsem hodinu hudby.“[169]

Z deníku velkokněžny Marie Nikolajevny:

„18. ledna: Ráno jsem měla lekce. [Touto větou začíná naprostá většina Mariiných deníkových záznamů] *My čtyři jsme měly snídani s papá. Odpoledne jsem zůstala doma a seděla s mamá a Aňou. Měla jsem čaj s papá, mamá a Alexejem. Předtím jsem měla hodinu hudby. Potom jsme já a Anastázie měly francouzské čtení. Pak jsme dělaly úkoly. Večeřela jsem s Anastázií.“*[170]

„28. července: Ráno jsme my čtyři jezdily na koních. Měla jsem hodinu Božího zákona a ruštiny. Měla jsem snídani s mamá na pohovce. Odpoledne jsme hrály tenis s Nastěnkou. … četba s Trinou.“[171]

Deníky rovněž potvrzují, že vyučování nikdy neprobíhalo v neděli. Také je možné vysledovat, že v případě roku 1913, kdy probíhaly několikaměsíční oslavy 300 let od nastoupení Romanovců na ruský trůn[172], však byly lekce často přerušovány a pravděpodobně tak utrpěla kontinuita vzdělávání velkokněžen. Prázdniny měly carské děti v době významných církevních svátků a také v létě a na podzim, kdy carská rodina tradičně brázdila na palubě jachty finské šery nebo Černé moře.[173] Na konci každého roku musely děti skládat zkoušky ze všech předepsaných předmětů.[174]

Pouhý přesun z paláce do paláce však nebyl důvodem k přerušení výuky a většina z carských sídel disponovala speciálně vybavenou učebnou. V případě hlavního sídla poslední carské rodiny, Alexandrovského paláce v Carském Sele, byly pro výuku vyhrazeny dokonce hned tři. Všechny se nacházely v prvním patře východního křídla.

168 Velkokněžna Jelizaveta Mavrikievna (1865-1927), původně princezna Saxe-Altenburská.
169 Azar, Helen (ed.) 2015. Journal of a Russian Grand Duchess. s. 136.
170 Azar, Helen (ed.) 2017. 1913 Diary of Grand Duchess Maria Nikolaevna. s. 14.
171 *Tamtéž*. s. 96.
172 KING, Greg. The Court of the Last Tsar. 2006. s. 389.
173 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 50.
174 NELIPA, Margarita. Alexander III. 2014. s. 34.

Fotografie pořízené při vyučování ukazují místnost obloženou tmavými panely, horní část stěn byla pak zdobena opakujícím se vzorem borovicových šišek a sov. (Příloha č. 7) Na podlaze ležel koberec v odstínu námořnické modré. Místnosti dominovaly masivní stůl a v jednom z rohů velká zelená kachlová kamna. Stěny byly obloženy prosklenými knihovnami, v nichž se nacházely jak specializované publikace, tak i lebka potřebná do hodiny biologie. Druhá učebna, kterou dívky využívaly k hodinám hudby a tance, byla umístěna nad přijímacím salónem jejich otce.[175]

Carevič Alexej měl k dispozici učebnu vlastní, mnohem jasněji připomínající školní třídu. Nebyl zde pouze jeden stůl, kde by učitel a žák seděli naproti sobě, ale dva, každý určený pro jednoho z účastníků výuky. V místnosti byla rovněž černá tabule osvětlovaná lampou, mapa evropské časti Ruska a mapa celé říše. Stejně jako v učebně sester i zde stály kolem stěn knihovny a kabinety vybavené literaturou a dalšími názornými pomůckami. V rohu stálo rovněž pohodlné křeslo, kam příležitostně usedal car nebo carevna, pokud se rozhodli dohlížet na synovo vyučování.[176] Podobně zařízenou učebnu bylo možno najít i v Novém paláci v Petěrgofu, vychovatel Pierre Gilliard ji popsal jako *„malou místnost, střízlivě zařízenou v anglickém stylu“*[177], a rovněž v Livadii na Krymu. Zde, vzhledem k většinou příjemnému počasí, se lekce často stěhovaly z pokojů na balkon, jak dosvědčují fotografie z rodinných alb. (Příloha č. 8)

Soukromé hodiny byly pro carské děti jedinou možnou formou výuky, jelikož dvorská etiketa zapovídala vstup do veřejných i soukromých škol.[178] Jediným Romanovcem, který tak před revolucí v roce 1917 studoval na veřejné škole, byl princ Oleg Konstantinovič, čtvrtý syn velkoknížete Konstantina Konstantinoviče.[179] Narozen v roce 1892, Oleg byl neobyčejně nadaný mladý muž, který své inteligenci vděčil za výjimečné dovolení přihlásit se jako externí student na Polockou vojenskou akademii a navštěvovat přednášky na Alexandrovském Lyceu, kde se brzy zapsal jako jeden z nejlepších žáků. Jeho výsledky byly natolik nadstandardní, že pro něj byl vypracován individuální studijní program. Za

175 ATCHINSON, Bob. Grand Duchesses's Classroom. [Online] Dostupné z URL: http://www.alexanderpalace.org/palace/girlsclassroom.html [2018-02-08].
176 ATCHINSON, Bob. Aleksey's Classroom. [Online] Dostupné z URL: http://www.alexanderpalace.org/palace/alekseysclassroom.html [2018-02-08].
177 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 19.
178 Alexander, Grand Duke of Russia. Once a Grand Duke. 1932. s. 15.
179 Velkokníže Konstantin Konstantinovič (1858-1915), známý také pod básnickým pseudonymem KR, byl jedním z bratranců cara Alexandra III.

jednu ze svých prací byl dokonce oceněn Puškinovou medailí.[180] Bohužel princ Oleg mezi Romanovci získal i jedno smutné prvenství jako jediný člen carské rodiny, který zahynul během první světové války. Již na podzim roku 1914 byl zraněn při pronásledování německého vojenského oddílu a o několik dní později zemřel na otravu krve a septický šok. Bylo mu dvacet jedna let.[181]

3.3 Výukové metody a hodnocení

Jelikož největší důraz byl v carské rodině kladen na výuku cizích jazyků, nejdostupnější materiály svědčící o používaných metodách a postupech práce se týkají právě jí. Není překvapením, že třemi pilíři jazykové výchovy byly diktáty, četba a konverzace s rodilým mluvčím. Carské děti měly rovněž výhodu v tom, že byly obklopeny lidmi, kteří běžně ovládali více jazyků. Aktivní procvičování tak nebylo omezeno pouze na školní třídu. Předepsaná četba čtyř velkokněžen obsahovala tituly dnes již klasické literatury. Knihy jako Oliver Twist, Alenka v Říši divů, Chrám Matky Boží v Paříži a rovněž Bídníci, vždy v originálním znění, byly využívány ke čtení s porozuměním a rozvíjení slovní zásoby. Volba posledně jmenovaného díla přivodila učiteli francouzštiny nečekané chvíle nervozity, jak přiznal ve svých vzpomínkách:

> *„Olga Nikolajevna četla 'Les Miserables' a dostala se k popisu bitvy u Waterloo. Na začátek dopisu mi napsala seznam slov, kterým nerozuměla, jak jsme to měli ve zvyku. Jaký byl můj úžas, když jsem mezi nimi uviděl to slovo[182], které je navždy spojeno se jménem [generála Cambronna]. Byl jsem si téměř jist, že jsem neopomněl svá preventivní opatření. Požádal jsem ji o knihu, abych si zkontroloval své poznámky, a uvědomil jsem si svou chybu. Abych se vyhnul citlivému vysvětlování, vyškrtl jsem to nešťastné slovo a vrátil seznam velkokněžně. Vykřikla: 'Vždyť jste vyškrtl slovo, na které jsem se včera ptala papá!' Kdyby do mne uhodil blesk, nemohl bych být více zkoprnělý.“*[183]

Učitel následně zjistil, že car dceru upozornil, že takové slovo by neměla nikdy opakovat,

180 KING, Greg a WILSON, Penny. Gilded Prism. *The Konstantinovichi Grand Dukes and the Last Years of the Romanov Dynasty.* East Richmond Heights: Eurohistory.com, 2006. ISBN 0-9771961-4-3. s. 131.
181 *Tamtéž.* s. 131.
182 Jednalo se o francouzský expresivní výraz „Merde!“
183 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 74.

i když *„z úst onoho generála to bylo nejskvělejší slovo ve francouzském jazyce.“*[184] Ke své obrovské úlevě byl učitel carem pouze úsměvně pokárán slovy: *„Učíte mé dcery velmi zajímavý slovník, monsieur.“*[185]

Poezie rovněž našla své místo ve výuce. Od dětství se od velkokněžen i careviče očekávalo, že budou krasopisně opisovat a následně přednášet báseň pro rodinné příslušníky a příbuzné při oslavách narozenin, svátků a dalších událostech, slavených v rodinném kruhu.[186] S přibývajícím věkem se poezie stala předmětem hlubšího zájmu a děti po přečtení musely vypracovat shrnutí děje a pokusit se vyjádřit i nechvalně známé „co tím chtěl básník říci“. Příkladem může být báseň *Evelyn Hope* z pera básníka Roberta Browninga, kterou musela zpracovat velkokněžna Anastázie.[187]

V instituci známé jako Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ) byly mezi fondy nalezeny nejen sešity a cvičebnice dětí Nikolaje II., ale pečlivě schraňované jsou dodnes i jejich výkresy, deníky a v neposlední řadě předtištěné bločky pro zaznamenávání zadané práce a jejího následného zhodnocení klasickou ruskou bodovou stupnicí od jedné do pěti. (Příloha č. 9) Bloček věnovaný studijním výsledkům Marie Nikolajevny obsahuje, mimo jiné, následující úkony: *„Vypsat a naučit se slovíčka jako sadu.“ „Konverzace o obrázcích.“ „Poezie pro děti, str. 54.“ „Přepsat a naučit se báseň.“*[188] Učitelé přicházeli i s podnětnými úlohami, které čerpaly z nově nabytých poznatků a vlastní představivosti dětí, jako dokazují úkoly k tématu *Early Cave Man* – Prvotní jeskynní člověk:

> *„Napište, co víte o šavlozubých tygrech. Napište, co byste udělala k udržení šavlozubého mimo jeskyni. ... Napište, co jeskynní lidé dělali, když se ráno probudili. ... Napište, jaké nástroje a zbraně jeskynní lidé používali. ... Napište, jak jeskyní člověk zabil šavlozubého tygra. ... Napište, co dělal jeskynní člověk v chladném a co v teplém dni.“*[189]

Po každé části úkolu velkokněžna musela s pomocí vyučujícího vyhledat gramatické chyby

184 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 74.
185 *Tamtéž.*
186 EPPS, Janet a LANG, Gabriella. The Forgotten Tutor. *John Epps and the Romanovs*. Bowmanville: Gilbert's books, 2014. ISBN 978-1-927604-09-0. s. 59-60.
187 Soukromý archiv Helen Azar.
188 *Tamtéž.*
189 *Tamtéž.*

ve vlastní práci a opravit je. Výuka se rovněž mohla přenést i na praktické dovednosti. *„Napište, jak ženy vyráběly košíky z březové kůry,“* nabádá Marii Nikolajevnu další úloha a pokračuje: *„Pokud máte čas, upleťte košík.“*[190] (Příloha č. 10)

Mariina angličtina vyžadovala značnou pozornost a carevna Alexandra se rovněž aktivně zapojovala do výukového procesu své dcery. Rodina měla ve zvyku posílat si během dne krátké vzkazy. Alexandra jich využívala k označování chyb, které děti dělaly v gramatice a hláskování. V případě Marie Nikolajevny se rovněž dochovaly opisy matčiných vzkazů dívčinou rukou, jako součást jazykového procvičování.[191] (Příloha č. 12)

Velkokněžna Olga Alexandrovna projevovala od dětství značné výtvarné nadání, čehož se její učitelé rozhodli také využít. Když se ukázalo, že dítě se dokáže lépe soustředit, pokud si během hovoru může kreslit, směla mít Olga výtvarné potřeby po ruce i při hodinách geografie či aritmetiky.[192]

V 19. a na počátku 20. století byly oblíbené takzvané tableux vivants, neboli živé obrazy. Předváděné pro vybrané obecenstvo, tyto dramaticky nenáročné, ale kostýmově a vizuálně precizní scény někteří vyučující rádi využívali jako rozšířenou výuku.[193] Dcery velkokněžny Marie Alexandrovny[194] jsou kupříkladu na fotografiích zachyceny při obrazovém převyprávění příběhu Johanky z Arku. Starší Marie[195] představuje v bílém rouchu a s rozpuštěnými vlasy svatou Kateřinu. Mladší Viktorie Melita[196] v roli Panny orleánské je oděná prostě, třímá pastýřskou hůl a její postoj vyjadřuje posvátnou bázeň. (Příloha č. 11) Tableux vivant však mělo jen omezenou hodnotu z pohledu procvičování a užívání jazyka. Mnohem efektivnějším způsobem procvičování byly divadelní hry a skeče, kterých hojně využívali učitelé dětí Nikolaje II. Na podzim roku 1912 velkokněžny Marie a Anastázie na loveckém zámečku Spala[197] hrály pro hosty vybrané

190 Soukromý archiv Helen Azar
191 *Tamtéž*.
192 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 26.
193 KISTE van der, John. Childhood at Court. 2003. s. 68.
194 Marie Alexandrovna (1853-1920), od roku 1874 vévodkyně z Edinburghu, po roce 1893 vévodkyně sasko-kobursko-gothajská.
195 Marie (1875-1938), v letech 1914-1927 královna rumunská.
196 Viktorie Melita (1876-1936), od roku 1905 manželka velkokníže Kyrila Vladimiroviče.
197 Dnes na území Polska.

scény z Molièrovy komedie Měšťák šlechticem.[198] (Příloha č. 13) Smutnou skutečností tohoto představení bylo, že sloužilo jako součást obelhání veřejnosti a navození pocitu naprostého pořádku a normality. Ve stejnou dobu, kdy jeho sestry stály na jevišti, prožíval carevič Alexej jeden ze svých nejhorších hemofilických záchvatů, tehdy stále ještě úzkostlivě tajených. Amatérské produkce divadelních her se pro carskou rodinu staly jednou z hlavních forem zábavy během dlouhých zimních měsíců jejich zajetí na Sibiři. Účastnili se téměř všichni. Například sesazený panovník se ujal role Smirnova při představení Čechovova Medvěda.[199]

V deníku Alexandry Fjodorovny z roku 1918 lze rovněž nalézt poznámku:

> *„Taťána, pan Gilliard a Alexej podruhé hráli A la Porte – velmi hezké, pak následovala Packing Up, fraška v jednom aktu od [Harryho] Grattana. Dramatické obsazení: Pan Chugwater ... Anastázie, paní Chugwaterová ... Marie, nosič ... Alexej, režisér: S. Gibbs [sic!]. Nesmírně zábavné a opravdu dobře a vtipně podané.“*[200]

Za poslední poznámkou se skrývá nehoda, která konec představení doprovázela. Velkokněžna Anastázie se podle scénáře měla otočit zády k publiku a odhodit župan. Gesto však provedla tak nešťastně, že se jí zbytek kostýmu nadzvedl a divákům se naskytl pohled na *„její statné nohy a pozadí navlečené do carových podvlékaček značky Jaeger.“*[201] Bylo to údajně naposledy, kdy se Alexandra Fjodorovna upřímně smála.[202]

3.4 Izolovanost výuky

Domácí zázemí a najatí soukromí učitelé poskytovali urozeným žákům značně individuální výuku, což bylo pro děti, alespoň teoreticky, výhodou. Koncept individuální výuky v současné podobě předpokládá, že talentovaní žáci mají dostatek pozornosti, podnětů a prostoru k rozvíjení svých schopností, zatímco ti pomalejší nejsou nuceni

198 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 29.
199 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. *The Story of the Englishman who Taught the Children of the Last Tsar.* London: Short Books, 2003. ISBN 1-904095-48-8. s. 75.
200 Kozlov, V.A. a Khrustalëv V. (eds.) 1997. The last diary of Tsaritsa Alexandra. New Haven: Yale University Press. s. 41.
201 BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. 2000. s. 166.
202 *Tamtéž.*

s nikým soupeřit a mohou dosáhnout nejen uspokojivých, ale i výborných výsledků svým vlastním tempem a za pomoci metod, které jsou pro ně osobně efektivní a motivující. Realita v učebnách 19. století se ovšem mohla od tohoto konceptu značně lišit. Nejlepším příkladem může být již zmiňovaný Edward VII., na něhož byly v rámci silně logotropního modelu výuky kladeny nerozumně vysoké nároky bez jakéhokoliv ohledu na jeho schopnosti. Jeho rodiče navíc nevěřili v pozitivní stimulaci k učení, kterou v mladíkovi mohli vyvolat možní spolužáci ve výuce.[203] Edward sám v dospělém věku zastával jiný názor a hodlal své syny poslat do škol. Princ Albert Viktor[204] měl být odeslán do Wellington College, zatímco prince George[205] se měl přidat ke královskému námořnictvu. Vzhledem k faktu, že pouze přítomnost mladšího bratra motivovala Alberta Viktora k alespoň minimálnímu studijnímu úsilí, byli nakonec oba chlapci vysláni na moře spolu, přirozeně pod dohledem vychovatele.[206] Bylo jim tak umožněno stýkat se s osobami stejného věku a směřování, s nimiž mohli navazovat přátelství a porovnávat své zkušenosti. I jiní princové téže generace měli alespoň jednou ve stádiu svého vzdělávání spolužáky, kteří nebyli jejich sourozenci. V Prusku bylo například v roce 1874 rozhodnuto, že budoucí Vilém II. bude studovat Lyceum Fridericianum v Kasselu po boku středostavovských synků.[207] V Rusku byla podobná věc nemožná kvůli etiketě i bezpečnosti a následkem toho se realita carských dětí ještě více zkreslovala. Děti Nikolaje II. byly zřejmě největšími obětmi této vnucené izolace. Zatímco jejich otec měl alespoň během své prvotní výuky společnost v osobě syna své vychovatelky Alexandry Ollongrenové[208], čtyři velkokněžny a carevič byli připraveni o společnost jiných dětí v učebnách i při hře. Částečně toto rozhodnutí pramenilo z nutnosti utajit carevičovu hemofilii, částečně se jednalo o carevninu puritánskou snahu ochránit své děti před jakoukoliv poskvrnou charakteru. Toto rozhodnutí se snažila ve svých vzpomínkách obhajovat Anna Vyrubovová:

> *„Carevna se pro své dcery děsila společnosti přespříliš sofistikovaných mladých aristokratek, jejichž hlavinky, dokonce již ve školní učebně, byly plněny hloupými a často*

203 LESLIE, Anita. The Marlborough House Set. *An Intimate Account of the Scandalous, Romantic Escapades of Victorian England*. New York: Doubleday & Company, 1973. ISBN 0-385-01448-1. s. 20.
204 Princ Albert Viktor, vévoda z Clarence a Avondale (1864-1892).
205 Princ George, budoucí Jiří V. (1865-1936)
206 GORDON, Peter a LAWTON, Denis. Royal Education. 1999. s. 167-168.
207 MACDONOGH, Giles. The Last Kaiser. *William the Impetious*. London: Weidenfeld & Nicolson, 2000. ISBN 0-297-81776-0. s. 49.
208 LIEVEN, Dominic. Nicholas II. 1993. s. 32.

jedovatými pomluvami dekadentní společnosti. Carevna rovněž neschvalovala styky s bratranci a blízkými příbuznými, z nichž mnozí měli nepříjemně brzy vyspělý pohled na život.“[209]

Kroky, které Alexandra podnikla, postupně takřka znemožnily kontakt i s dalšími Romanovci, dokonce do té míry, že carevna vdova, Marie Fjodorovna, otevřeně kritizovala takové zacházení se svými vnučkami a litovala je jako *„rukojmí paranoii jejich matky.“*[210] Nedostatek styku s lidmi mimo několik vybraných osob, kombinovaný s tendencí carevny Alexandry vnímat své potomky jako věčné děti, způsobil velmi pomalý duševní rozvoj velkokněžen. Byl zpomalen dokonce natolik, že dvě starší dívky v šestnácti letech stále hovořily jako dvanáctileté děti.[211] Dle výpovědi rodinné přítelkyně Julie Dehnové dívky *„neměly potuchy o ošklivé stránce života.“*[212] Nové vjemy a zkušenosti, umožňující velkokněžnám konečně dospět přinesla tragédie v podobě první světové války. Od nejranějšího věku byly všechny carské děti občasně konfrontovány s lidským utrpením v nejrůznějších podobách, a to cíleně. Velkokněžny se proto pravidelně objevovaly v lazaretech, sirotčincích i sanatoriích. Baronka Buxhoevedenová zaznamenala:

„Často ji upozorňovali, že pro dívky může být nebezpečné sedávat u postelí lidí, kteří jsou plní bacilů tuberkulózy, ale tyto námitky zavrhovala a velkokněžny navštívily mnoho z nejhorších případů. 'Měly by poznat trápení pod vší tou krásou,' řekla mi jednou.“[213]

V srpnu roku 1914 toto poznávání stinné stránky života přišlo dívkám vhod. Velkokněžny Olga a Taťána absolvovaly spolu se svou matkou základní zdravotnický kurz Červeného kříže pod vedením lékařky Věry Gedroitzové[214] a po dvou měsících carevna pyšně oznámila své sestře Viktorii z Battenbergu:

„Uspěly jsme u zkoušek a dostaly na zástěry červený kříž a také certifikáty válečných sester. Byl to neuvěřitelný pocit, obléci si je a stát spolu s dalšími sestrami – 40 –, které

209 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 79.
210 KING, Greg. The Court of the Last Tsar. 2006. s. 40.
211 MOSSOLOV, Alexander. At the Court of the Last Tsar. London: Methuen & Co., 1935. s. 247.
212 DEHN, Lili. The Real Tsaritsa. [Online] Dostupné z URL: http://www.alexanderpalace.org/realtsaritsa/1chap4.html [2018-02-20].
213 BUXHOEVEDEN, Sophie. The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna. 1930. s. 180.
214 HALL, Coryne. Princesses on the Wards. *Royal Women in Nursing Through Wars and Revolutions*. Stroud: The History Press, 2014. ISBN 978-0-7524-8859-2. s. 67.

kurz dokončily.“[215] *(Příloha č. 14.)*

Velkokněžna Olga Nikolajevna musela po několika měsících práce s raněnými zanechat v důsledku těžkých depresí a následné anémie, které v ní vyvolával stres při pohledu na utrpení pacientů.[216] Teprve sedmnáctiletá Taťána Nikolajevna se však osvědčila natolik, že kromě převazů, stlaní, vyvařování obvazů a dalších podobných úkonů asistovala příležitostně lékařům během operací. Například 19. září 1914 si poznamenala do deníku, že se zúčastnila operace, při níž raněnému *„vyndali úlomky kostí ze zápěstí. Já jsem ho pak obvázala.“*[217] (Příloha č. 15) Ikonografický materiál z této doby ukazuje, že společenský život dívek byl během války zcela proměněn. Stovky fotografií zachytily carské dcery volně se pohybující mezi raněnými důstojníky a zdravotními sestrami, díky nimž se velkokněžnám konečně otevřel, i kdyby pouze do určité míry, dosud neznámý svět.

Pomyslné dětské střevíčky nakonec odložila i třetí dcera, Marie Nikolajevna. Její střet s realitou však byl nedobrovolný a přišel v podobě únorové revoluce roku 1917. Zatímco její sourozenci, prodělávající právě spalničky, nevnímali okolní události,[218] Marie byla ve dnech nevědomosti a bezmoci kolem abdikace Nikolaje II. neustále se svou matkou. Memoáry další rodinné přítelkyně, baronky Buxhoevedenové, uvádějí, že Marie Nikolajevna byla svědkyní politických rozhovorů, střelby ozývající se kolem paláce, dezerce stráží a dalších incidentů, které signalizovaly pád starého režimu. Buxhoevedenová rovněž dodala: *„Ty dny, kdy byla matčinou jedinou oporou, ji proměnily z dítěte v ženu.“*[219]

3.5 Studijní úspěšnost dětí Nikolaje II.

„Žádný z nich nebyl výjimečně chytrý,“[220] zhodnotila intelekt svých neteří a synovce velkokněžna Olga Alexandrovna. Oproti tomu předseda dvorské kanceláře, Alexandr Mossolov, zaznamenal: *„Bylo mi řečeno, že kdyby velkokněžny chodily do veřejné školy,*

215 KING, Greg. The Last Empress. New York: Citadel Press, 1996. ISBN 0-8065-1761-1. s. 230.
216 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 109.
217 Azar, H. (ed.) 2016. *Tatiana Romanov. Daughter of the Last Tsar. Diaries and Letters 1913-1918.* Yardley: Westholme. s. 52.
218 DEHN, Lili. The Real Tsaritsa. [Online]
219 BUXHOEVEDEN, Sophie. The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna. 1930. s. 251.
220 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2011. s. 101.

byly by všechny mezi prvními deseti ve všech svých předmětech.“[221] Nejspolehlivější autoritou pro posouzení studijní úrovně carských dětí mohou být pouze jejich učitelé.

Velkokněžna Olga Nikolajevna, nejstarší z dětí Nikolaje II., byla všeobecně vnímána jako nejvíce intelektuálně nadaná mezi svými sourozenci. Rychle chápala a *„měla dobré deduktivní schopnosti ... a dar pro pohotové odpovědi.“*[222] Ačkoliv hodně četla a projevovala živý zájem o vědecké pokroky i abstraktní myšlenky, někteří z jejích učitelů byli na konci jejího formálního vzdělávání poněkud zklamáni. *„Její skvělý intelekt nenašel elementy nezbytné ke svému vývoji,“* vysvětlil svůj názor Pierre Gilliard. *„Namísto toho, aby se rozvíjela, začala se vracet.*“[223] Olga byla jediná z pěti sourozenců, kdo formálně ukončil vzdělávání, přesto se do role žačky dobrovolně vrátila během dlouhých měsíců zajetí, a to k ukrácení nekonečných hodin bez možnosti jiné podnětné činnosti.[224] Sama také mladší sourozence někdy vyučovala.[225]

V porovnání se starší sestrou byla Taťána Nikolajevna *„méně nadaná, ale tento nedostatek kompenzovala větší houževnatostí a vyrovnaností“*[226]. Marie Nikolajevna projevovala malý zájem o učení, zato oplývala značným výtvarným talentem. Učitel angličtiny si všiml, že ačkoliv psala pravou rukou, ke kreslení používala levou a na požádání dokázala i přesný opak.[227] Mariiny známky, jak vyplývá z archivních materiálů, byly téměř vždy ty nejvyšší,[228] je tedy nutné usoudit, že ačkoliv byla průměrnou žačkou bez velkých intelektuálních darů, projevila dostatečnou snahu a odváděla uspokojivou práci. Marii rovněž nikdo nepodezíral z podvádění. Když carevna při jedné ze svých návštěv v hodině upozornila, že dcera má při vypracovávání vedle sebe sešit se správným řešením, vyučující tvrdil, že velkokněžna se do něj nikdy nedívala, ani když byla bez dozoru.[229]

V případě velkokněžny Anastázie a careviče Alexeje se učitelé shodovali na vrozené lenosti, která podle názoru velkokněžny Olgy Alexandrovny byla leností nadaných,

221 MOSSOLOV, Alexander. At the Court of the Last Tsar. 1935. s. 60.
222 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 73.
223 *Tamtéž.* s. 77.
224 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. 2014. s. 336.
225 *Tamtéž.* s. 310.
226 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 75.
227 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 75.
228 Soukromý archiv Helen Azar.
229 TREWIN, J.C. The House of Special Purpose. 1975. s. 29.

bystrých dětí.[230] V případě Anastázie Nikolajevny mohl její negativní postoj k učení vyvěrat rovněž z jejího postavení čtvrté dcery v rodině a touhy odlišit se od sester. Lepších známek chtěla dosáhnout někdy i nečestnými prostředky. Jednou nabídla učiteli květiny. Když úplatek odmítl, velkokněžna okamžitě s veškerou důstojností, které byla schopna, věnovala kytici jinému z pedagogů.[231]

Alexej Nikolajevič po dlouhou dobu vyžadoval výuku často proloženou hrami a přestávkami, v počátcích systematického vyučování bylo pro pedagogy obtížné udržet jeho pozornost.[232] V důsledku jeho zdravotního stavu výuka často vůbec neprobíhala, a pokud ano, chlapec býval často ospalý nebo vyčerpaný.[233] Vzhledem k těmto okolnostem hoch dělal pouze malé pokroky, ačkoliv díky dennímu kontaktu se svým švýcarským vychovatelem si během let dokonale osvojil francouzštinu.[234] Zahynul ve věku nedožitých čtrnácti let, přičemž posledních patnáct měsíců strávil v opresivních podmínkách zajetí a projevů vlastní nemoci, a není proto možné usuzovat, jaký by byl jeho plně rozvinutý intelekt.

4 Osoby poskytující carským dětem vzdělání

4.1 Guvernantky

V červnu roku 1869 si princezna Alice, velkovévodkyně hessenská, stěžovala v dopise královně Viktorii: *„Hledáme guvernantku pro dvě starší děvčata na příští rok, dámu s nezbytnými znalostmi a charakterem a ještě určitého postavení je tak těžké najít.“*[235] Zmiňovaným děvčatům, princeznám Viktorii[236] a Elisabeth[237], bylo právě šest a pět let. Měly tedy obě brzy dosáhnout věku, v němž tradičně urozené děti opouštěly obětavou péči chův, a začínalo jejich cílené vzdělávání. V případě dívek bylo nutné najmout guvernantku, a ačkoliv toto povolání bylo především v západoevropských zemích bohatě

230 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 101.
231 TREWIN, J.C. The House of Special Purpose. 1975. s. 18.
232 *Tamtéž*. s. 26.
233 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 78.
234 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 74.
235 Alice, Grand Duchess of Hesse. Biographical sketch and letters. 2005. s. 216.
236 Viktorie (1863-1950) byla později markýzou z Milford-Havenu.
237 Elisabeth (1864-1918), známá rovněž jako „Ella“, se provdala za velkoknížete Sergeje Alexandroviče a při přestupu na pravoslavnou víru přijala jméno Jelizaveta Fjodorovna.

zastoupeno aspirantkami[238], slova princezny Alice dokazují, že výběr vůbec nemusel být snadný. Již v prosinci 1870 princezna informovala svou matku o tom, že *„guvernantka, která nakonec vůbec nebyla vhodná k dětem, nezůstane, jelikož její šestiměsíční zkušební doba uběhla a já hledám jinou.“*[239] Publikovaná verze dopisu nijak nespecifikuje nevhodnost guvernantky, ani její jméno. Je pravděpodobné, že Alicina sestra, princezna Helena, která sestavovala původní publikaci, se možnou úpravou chtěla taktně vyhnout negativnímu dojmu, který by na příslušnou osobu veřejným odhalením uvrhla. V lednu následujícího roku princezna přiznala, že je stále ještě bez guvernantky[240], a teprve dopis datovaný 8. dubna 1871 sděloval:

> *„Nová guvernantka, slečna Kitzová, přijede ve čtvrtek. Není mladá, ale vypadá příjemně, má pověst laskavé a dobré guvernantky. Byla osmnáct let v Anglii, nejprve u Lady Palkové a pak deset let s Herr Kleinwartem, bohatým německým bankéřem v Londýně, kde vychovala jeho dvě dcery.“*[241]

Vzhledem k tomu, že zde jméno publikováno bylo, a to včetně podrobných referencí, lze usoudit, že tentokrát byla princeznina volba šťastnější.

Postavení guvernantky v sobě ideálně spojovalo roli učitelky, důvěrnice, morálního vzoru a v neposlední řadě také strážkyně dívčiny pověsti. V předrevolučním Rusku bylo například pravidlem, že žádná urozená dívka nechodila nikam sama před dovršením věku dvaceti jednoho roku.[242] Zatímco chůva mohla pocházet z nižších vrstev společnosti, u guvernantky byla žádoucí příslušnost k vyšším kruhům, aby mohla dívku správně vést spletí společenských nároků jejího postavení a etikety. Do určité míry rovněž tyto ženy nejrůznějšího věku suplovaly svým svěřenkám i matky, které byly příliš zaneprázdněné jinými povinnostmi či rušným životním stylem. Pravděpodobně nejslavnější takovou guvernantkou byla baronka Lehzenová, na níž od dětství do dospělosti hluboce emotivně závisela královna Viktorie[243], jiné vychovatelky se do povědomí svých svěřenkyň zapsaly zcela odlišným způsobem. Extrémně negativní emoce vůči své guvernantce, jisté slečně

238 PITCHER, Harvey. When Miss Emmie Was in Russia. 1984. s. 33.
239 Alice, Grand Duchess of Hesse. Biographical sketch and letters. 2005. s. 253.
240 *Tamtéž*. s. 261.
241 *Tamtéž*. s. 266.
242 PITCHER, Harvey. When Miss Emmie Was in Russia. 1984. s. 71.
243 BAIRD, Julia. Victoria the Queen. *An Intimate Biography of the Woman who ruled an Empire.* New York: Random House, 2016. ISBN 978-1-4000-6988-0. s. 27.

von Truchsses, se nebránily skrývat již zmiňované dcery velkokněžny Marie Alexandrovny, Marie, Viktorie Melita a Alexandra[244]. Guvernantka zjevně upevňovala svoji moc nad svěřenými dívkami tak, že jejich matce podávala nelichotivé zprávy o jejich charakteru, což vedlo k větším pravomocem nad nimi. Dívky například těžce nesly její rozhodnutí o odebrání veškerých moderních a oblíbených šatů, které nahradily nelichotivé oděvy nehezkých barev. Guvernantka odůvodnila tento krok touhou potlačit v princeznách marnivost.[245] Vzájemné antipatie vyvrcholily při obědě, kdy v nepřítomnosti rodičů dívky odmítly nechat ze stolu odnést vázu s květinami, kterou tam původně nechala umístit jejich matka. Předmět tak znemožňoval rozladěné guvernantce hovor s jejím snoubencem, vychovatelem staršího bratra děvčat. Rozhořčený vychovatel dal dětem ultimátum: buď zmizí váza, nebo odejde od stolu on. Vychovatel ani slečna von Truchsses nikdy neodpustili dětem své ponížení ve chvíli, kdy princezna Viktorie Melita objala předmět sváru a prohlásila: *„Dáme přednost váze!“*[246]

4.1.1 Romanovny bez guvernantek

Počínaje syny cara Nikolaje I. se rodina Romanovců v devatenáctém století rozrůstala hlavně o mužské potomky, zatímco dcery byly spíše vítanou výjimkou.[247] Pokud se soustředíme pouze na nejužší rodinu posledních tří panovníků, pak Alexandr II. měl pouze jedinou dceru[248], pro niž bylo třeba shánět guvernantku, Alexander III. dvě, Nikolaj II. pak čtyři. V případě Marie Alexandrovny, dcery Alexandra II., vykonávaly zmiňovanou funkci dvě ženy. První dámou, která dítěti nahradila chůvu, byla Anna Fjodorovna Ťutčevová.[249] Ačkoliv se nemohla pyšnit žádným urozeným titulem, zastupovala Anna Fjodorovna, dcera státníka a poety Fjodora Ťutčeva, pozici dvorní dámy a zanechala o svém působení v blízkosti carské rodiny sepsané vzpomínky. Následně ji v blízkosti mladé velkokněžny nahradila hraběnka Alexandra Tolstá, příbuzná slavného spisovatele Lva Nikolajeviče

244 Alexandra (1878-1942), princezna Hohenlohe-Langeburská.
245 PAKULA, Hannah. The Queen of Roumania. *The Life of Princess Marie, grand-daughter of Queen Victoria*. London: Eland, 1989. ISBN 0-907871-91-7. s. 48.
246 KISTE van der, John. Princess Victoria Melita. *Grand Duchess Cyril of Russia 1876-1936*. Thrupp: Sutton Publishing, 2003. ISBN 0-7509-3469-7. s. 25-26.
247 V letech 1818-1918 se narodilo 45 legitimních synů a pouze 22 dcer.
248 Velkokněžna Alexandra Alexandrovna (1842-1849), starší ze dvou dcer, zemřela v dětském věku na meningitidu.
249 GELARDI, Julia P. From Splendor to Revolution. *The Romanov Women, 1847-1928.* New York: St. Martin's Press, 2011. ISBN 978-0-312-37115-9. s. 8.

Tolstého. Dobové prameny ji zmiňují jako ženu nesmírně inteligentní, která dokázala ve své svěřenkyni probudit její lepší stránky vlastním příkladem hlubokého smyslu pro povinnost, soucitem s neštěstím ostatních a rozumným uvažováním.[250] Hraběnka Tolstá však byla poslední guvernantkou v carské rodině, která se významně a kladně zapsala do povědomí svého okolí. Starší dcera Alexandra III., velkokněžna Xenie Alexandrovna, jistě guvernantku měla, ovšem ačkoliv historik John van der Kiste uvádí v její biografii jména chův a dokonce i komorných, o guvernantce v knize není žádná informace.[251] Jak již bylo řečeno výše, Xeniina mladší sestra, velkokněžna Olga Alexandrovna, odmítla být odloučena od své chůvy a místo její guvernantky tak nikdy nebylo obsazeno.

Čtyři dcery posledního cara, Olga, Taťána, Marie a Anastázie, se po odchodu chůvy Margaretty Eagarové ocitly ve zvláštní situaci. O jejich potřeby pečovaly ruské chůvy pod vedením Marie Vyšňakovové, která sama však většinu času musela věnovat Alexeji Nikolajeviči a čtyři energická a nedisciplinovaná děvčata nedokázala kontrolovat. Teprve v roce 1907, tři roky po odchodu Eagarové, vybrala carevna dvorní dámu Sofii Ivanovnu Ťutčevovou, aby byla jejím dcerám guvernantkou.[252] Třicetiletá žena *„výjimečné povahy a charakteru, vysoce kultivovaná, z moskevské aristokratické rodiny“*[253], udělala na své okolí vynikající dojem a nad velkokněžnami brzy získala značný vliv. Jejich způsoby se údajně okamžitě zlepšily.[254] Pokud však carevna pociťovala vděčnost, neměl tento cit příliš dlouhého trvání. Podle všeobecně přijímané verze byla Sofie Ivanovna jednou z prvních osob, které si dovolily zvednout hlas proti Grigoriji Rasputinovi. Tento kontroverzní sibiřský mužik byl carské rodině znám již od roku 1905.[255] Děti ho měly rády. Nejen, že jejich matce přinášel útěchu a, jak věřily, jejich bratrovi uzdravení, ale hrál si s nimi, vyprávěl jim pohádky, nechal je jezdit na svých zádech po chodbách paláce a hovořil s nimi o Bohu velice prostým, leckdy neohrabaným a přesto okouzlujícím způsobem. Například v telegramu velkokněžně Marii z roku 1908 Rasputin dívenku prosil: *„Má drahá perličko M! Pověz mi, jak jsi hovořila s mořem, s přírodou! Chybí mi tvá prostá*

250 GELARDI, Julia P. From Splendor to Revolution. New York. 2011. s. 13.
251 KISTE van der, John a HALL, Coryne. Once a Grand Duchess. *Xenia, Sister of Nicholas II.* Thrupp: Sutton Publishing, 2004. ISBN 0-7509-3521-9.
252 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. 2014. s. 104.
253 MOSSOLOV, Alexandr. 1935. s. 163-164.
254 *Tamtéž.*
255 NELIPA, Margarita. The Murder of Grigorii Rasputin. *A Conspiracy That Brought Down the Russian Empire*. Pickering: Gilbert's Books, 2010. ISBN 978-0-9865310-1-9. s. 21.

duše.“[256] O několik měsíců později od něj obdržely všechny sestry další zprávu:

> *„Drahé dětičky! Děkuji, že jste si na mne vzpomněly, za vaše sladká slova, za vaše čistá srdce a vaši lásku k božím lidem. Milujte veškerou boží přírodu, všechna Jeho stvoření a hlavně tuto zemi. Matka Boží se vždy věnovala květinám a vyšívání.“*[257]

Ani nevinnost tohoto vztahu však nezabránila jeho démonizaci. Velkokněžna Xenie Alexandrovna, stejně jako mnoho jiných osob, byla znepokojena zprávami o tom, že Rasputin vchází do dětských pokojů těsně před tím, než Olga a Taťána jdou spát, hovoří s nimi a hladí je.[258] Pokud byly podobné návštěvy reálné, pak nelze než trvat na tom, že byly zcela prosté sexuálních podtextů. Carevna, která nedovolovala svým dcerám stýkat se ani s jinými dívkami jejich věku ze strachu, aby nebyl poskvrněn jejich charakter, by v žádném případě netolerovala žádný podobný přečin. Podobné zprávy se však dostaly na veřejnost a jejich zdroj byl brzy vystopován v osobě guvernantky Sofie Ivanovny. Krátce nato Sofie Ivanovna opustila palác navždy a veřejně označovala Rasputina za strůjce svého pádu z milosti.[259] Oproti této populární představě se staví výpovědi osob carevně příznivěji nakloněných. Anna Vyrubovová vyčetla mezi hříchy Sofie Ivanovny snahu přetvořit pečlivě zavedený anglický systém výchovy dětí a *„vybudovat jej zcela slovanský a prostý veškerých importovaných idejí.“*[260] Ještě závažnější bylo obvinění, že Sofie Ivanovna pomlouvala carevnu přímo před velkokněžnami.[261] I když budeme brát výpověď Vyrubovové s jistou nedůvěrou, vzhledem k její zaujatosti, lze dlouhodobě nefunkční vztahy mezi guvernantkou a jejími zaměstnavateli vyčíst i v knize přítele a obdivovatele Sofie Ivanovny, Alexandra Mossolova:

> *„Nemohu říci, jak dlouho přesně guvernantka vládla svému malému impériu, když se jednoho dne roznesla jako požár zpráva, že carevna a slečna Ťutčevová se pohádaly. Sám jsem tomu nebyl přítomen. Vím, že [baron] Fredericks šel za carevnou a řekl jí, že náhlý odchod slečny Ťutčevové vyvolá špatný dojem … Na oplátku mu bylo řečeno, že slečna Ťutčevová se pletla do věcí, které s ní nesouvisí, a pokoušela se dávat Její Výsosti*

256 Maylunas A. a Mironenko S. (eds.) 1996. *A lifelong passion: Nicholas and Alexandra: their own story*. s. 304.
257 *Tamtéž*. s. 311.
258 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. 2014. s. 139.
259 MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. 2013. s. 208.
260 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 63.
261 *Tamtéž*. s. 64.

lekce o tom, co by se dětem mělo a nemělo dovolovat.“[262]

S odchodem Sofie Ivanovny se velkokněžny ocitly bez guvernantky a oproti veškerým zvyklostem doby už nikdy žádnou další neměly. Alexandra pravděpodobně nelibě nesla nejen názorové rozdíly, ale také vliv, který nad jejími dětmi měla jiná žena. Veškeré materiály, které se dochovaly, jasně ukazují Alexandru jako milující, avšak tradičně majetnickou viktoriánskou matku, ne nepodobnou královně Viktorii. Její rozhodnutí neustanovit nad dívkami další vlivnou a vzdělanou osobu bylo rovněž jedním z faktorů, které duševní vývoj velkokněžen zpomalil.

Společnost a dohled nad dospívajícími dívkami si nadále předávalo několik spolehlivých osob, mezi nimiž byly dvorní předčitatelka Jekatěrina „Trina“ Schneiderová (1856-1918),[263] baronka Sofie „Isa“ Buxhoevedenová (1883-1956) a hraběnka Anastázie „Nastěnka“ Hendrikovová (1887-1918).[264] Všechny tři později dobrovolně s carskou rodinou sdílely zajetí v Carském Sele i v Tobolsku. Sofie Buxhoevedenová, z důvodů jí samotných nepochopitelných, jako jediná z nich vyvázla životem.[265] Schneidrová a Hendrikovová byly spolu s několika dalšími osobami brutálně popraveny bolševiky v lese poblíž města Perm v září 1918.[266]

4.2 Učitelé

Oproti chůvám a guvernantkám byli učitelé urozených dětí ve značné početní převaze. Přesto, nebo možná právě proto, jich v případě dětí Alexandra III. a Nikolaje II. skutečně ovlivnilo a podílelo se na výchově svých žáků jen několik. V této kapitole, která by snadno mohla mít rozsah celé samostatné práce, je proto pozornost upřena především na osoby Pierra Gilliarda a Charlese Gibbese, jejichž význam a působení, stejně jako efekt, který na ně doba strávená u dvora měla, budou hovořit samy za sebe.

---

262 MOSSOLOV, Alexander. At the Court of the Last Tsar. 1935. s. 164.
263 Azar, H. (ed.) 2014. The Diary of Olga Romanov. *Royal Witness to the Russian Revolution*. Yardley: Westholme. s. 49.
264 Kleipenning, P. (ed.) 2010. *The Correspondence of the Empress Alexandra of Russia with Ernst Ludwig and Eleonore, Grand Duke and Duchess of Hesse. 1878-1916*. s. 317.
265 BUXHOEVEDEN, Sophie. Left Behind. *Fourteen Months in Siberia During the Revolution*. London: Longmans, Green and Co., 1929. s.74.
266 VOLKOV, Alexei. Memories of Alexei Volkov. *Personal Valet to Tsarina Alexandra Feodorovna 1910-1918*. [Online] Dostupné z URL: http://www.alexanderpalace.org/volkov/21.html [2018-02-21].

Postavení učitele u dvora nebylo nepodobné postavení guvernantky a i v jejich případě bylo zásadní osobní doporučení důvěryhodné osoby. Kde však vychovatelka musela být neustále na blízku a osobně zodpovídala za neustálý dohled nad dětmi, vyučující nebyl tak pevně svázán svými povinnostmi díky limitovanému počtu hodin. Svou praxi v paláci musel často spojovat s jinými pracovními úvazky, ať už se jednalo o množství soukromých lekcí, jaké poskytoval Gibbes[267], nebo o pozici na některé blízké škole, jako tomu bylo v případě Johna Eppse[268]. Všichni vyučující pracovali pod dohledem hlavního vychovatele, kterým v případě posledních Romanovců byl učitel ruštiny Petr Vasilijevič Petrov.[269] Tento dohled však byl pouze formální. Stejně jako všechny děti, i malí Romanovci měli mezi učiteli a vychovateli své oblíbence, v jiných naopak vnímali skryté nepřátele. Ovšem stejně jako v případě chův a guvernantek měli zjevně štěstí. Na rozdíl od arcivévody Rudolfa Habsburského je nikdo uprostřed noci neprobouzel výstřelem u hlavy[270] a na rozdíl od Edwarda VII. je nikdo nikdy netrestal fyzicky.[271]

Děti Alexandra III. vděčně vzpomínaly především na svého učitele angličtiny, Charlese Heathe. (Příloha č. 16.) Ve svých vzpomínkách velkokněžna Olga Alexandrovna zachytila drobné anekdoty spojené s jeho jménem, které sice neříkají mnoho o průběhu lekcí, jsou ale testamentem upřímné náklonnosti.[272] Tak jako mnohé chůvy i Charles Heath, narozený v roce 1826, zůstal po zbytek života v Rusku a zdá se, že udržoval užší vztahy s carskou rodinou než se svou vlastní v zahraničí. Byla to právě Olga Alexandrovna, kdo na požádání písemně informoval Heathovy potomky o tom, jak *„náš drahý, milovaný staroušek“*[273] vlastně žil. Heath se u dvora objevil již za vlády Alexandra II., kdy byl pověřen výukou carových dvou nejmladších synů Sergeje a Pavla[274]. V roce 1879 jej pro vlastní potomky zaměstnal budoucí Alexandr III. a Heath se během let stal takřka intimním rodinným přítelem. Když v roce 1900 zemřel, carská rodina jej uctila svou přítomností na pohřbu.[275]

267 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 38.
268 EPPS, Janet a LANG, Gabriella. The Forgotten Tutor. 2014. s. 18.
269 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 72.
270 HAMMANOVÁ, Brigitte. Rudolf. 1993. s. 27.
271 GORDON, Peter a LAWTON, Denis. Royal Education. 1999. s. 156.
272 Olga, Grand Duchess of Russia. 25 Chapters of My Life. 2009. s. 28-29.
273 Soukromý archiv Christophera Heathe.
274 Strýcové Nikolaje II. Sergej Alexandrovič (1857-1905), se stal obětí atentátu, zatímco Pavel Alexandrovič (1860-1919) byl jedním z Romanovců popravených bolševiky.
275 Soukromý archiv Christophera Heathe.

Život Charlese Heathe by mohl reprezentovat ideální představu o důstojné kariéře pedagoga u panovnického dvora, a učitelé dětí Nikolaje II. jistě doufali, že se jim podaří dosáhnout stejné pozice. První světová válka a následné revoluce však zcela změnily nejen životy carské rodiny, ale uvrhly do chaosu i existenci všech, kteří s ní byli spojeni. Učitelé Pierre Gilliard a Charles Gibbes se souhrou náhod i dobrovolně stali účastníky pomalu přicházející soukromé lidské tragédie Romanovců.

4.2.1 Pierre Gilliard

Pierre Gilliard, přes významnou roli, kterou hrál v životě poslední carské rodiny, zůstává dodnes osobou do určité míry neznámou. Do dnešního dne o něm nebyla napsána žádná publikace, ačkoliv existují biografie jeho kolegy Gibbse. Hlavním zdrojem informací tak zůstávají jeho vlastní knihy. Gilliard se narodil v květnu 1879 ve Švýcarsku, ovšem v memoáru nazvaném *Třináct let u ruského dvora* začíná své vyprávění až rokem 1904, kdy získal místo učitele francouzštiny u vévody Sergeje z Leuchtenbergu, příbuzného carské rodiny.[276] Již o rok později byl povolán do paláce na zkušební lekci s velkokněžnami Olgou a Taťánou, kterým bylo právě deset a osm let. Svůj zážitek popsal následovně:

> *„Dveře se otevřely a vstoupila carevna, držící své dcery Olgu a Taťánu za ruce. Po několika zdvořilostních poznámkách se posadila ke stolu a vyzvala mne, abych si sedl naproti ní. Děti se posadily po obou stranách. … Lekce začala. Byl jsem udiven, dokonce zahanben, naprostou jednoduchostí scény, kterou jsem si představoval zcela jinak. Carevna vše, co jsem řekl, pečlivě sledovala. Jasně jsem cítil, že neučím, ale jsem zkoušen. … K dovršení mých rozpaků jsem očekával, že mé žačky budou mnohem pokročilejší, než byly. Vybral jsem několik cvičení, ale ukázalo se, že jsou příliš složitá. Lekce, kterou jsem si připravil, byl nepoužitelná a tak jsem musel improvizovat … Konečně k mé obrovské úlevě, hodiny odbily stanovený čas a ukončily mé trápení.“*[277]

I přes původní rozpaky Gilliard získal jak místo, tak i značný respekt. Alexandr Mossolov jej označil za *„neporovnatelného učitele a muže nejvyšší inteligence“*[278], Anna

276 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 17.
277 *Tamtéž*. s. 20.
278 MOSSOLOV, Alexander. At the Court of the Last Tsar. 1935. s. 54.

Vyrubovová přiznávala, že byl ze všech učitelů carských dětí ten nejcennější a požíval naprosté důvěry a náklonnosti celé rodiny.[279]

Od února 1913 byl Gilliard navíc pověřen úkolem nejdůležitějším: stal se z něj воспитатель – osoba přímo určující styl výchovy careviče Alexeje[280] a jeho přípravy na budoucí roli vládce ruského impéria. (Příloha č. 17) Toto rozhodnutí zcela odporovalo tradici generálů-vychovatelů, tak obvyklých v Rusku i v jiných panovnických domech, a Gilliard sám choval obavy z přijetí tak vysoké odpovědnosti. Nakonec pověření přijal s nadějí, že *„okolnosti by mi mohly dovolit uplatňovat vliv, jakkoliv malý, na intelektuální vývoj chlapce, který měl jednoho dne být vládcem jednoho z nejmocnějších států v Evropě.“*[281] Liberální Švýcar v následujících měsících a letech odboural některé zvyklosti ustanovené etiketou, která život careviče značně zatěžovala. Návštěvníci paláce už před dítětem neměli padat na kolena.[282] Námořníci Děrevěnko a Nagornij už nestáli za jeho zády každou minutu, jelikož Gilliard byl přesvědčen, že hoch se musí naučit ovládat své impulsy a pečovat o svou bezpečnost sám.[283] V učebně se nová pravidla projevila například tím, že učitel mohl stát či sedět u stejného stolu jako urozený žák, a dokonce se jej dotknout.[284] (Příloha č. 18) Největším problémem, který ve výuce s Alexejem nastával, byla nepravidelnost výuky způsobená chlapcovými hemofilickými epizodami, po nichž běžně zotavování trvalo dlouhé týdny, někdy i měsíce. Gilliard sám byl přitom o carevičově nemoci informován teprve při přebírání svých nových povinností v roce 1913, tedy sedm let poté, co se stal součástí intimních dvorských kruhů.[285]

V době první světové války byl již Gilliard pro rodinu takřka nepostradatelný a vnímán byl více jako přítel než najatý pracovník. V rodinné korespondenci se často objevoval pod přezdívkou Žilik[286] a i jinak přemrštěně ochranitelská carevna měla naprostou důvěru v jeho úsudek. *„Než se rozhodneš, promluv si s panem Gilliardem,“* nabádala svého manžela v jednom z případů a pokračovala: *„je to tak rozumný muž a Alexeje tak dobře*

279 VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. 1923. s. 73.
280 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 110.
281 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 33.
282 *Tamtéž*. 86.
283 *Tamtéž*. 41.
284 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 111.
285 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 27.
286 Fuhrman, J. T. (ed.) 1999. The Complete Wartime Correspondence of Tsar Nicholas II and the Empress Alexandra: April 1914 - March 1917. Westport: Greenwood Press. s. 389.

zná.“[287] Byl to také právě Gilliard, kterého v únoru 1917 požádala, aby chlapci sdělil zprávy o otcově abdikaci a jeho vlastní ztrátě titulu následníka trůnu.[288]

Ačkoliv měl švýcarské občanství a bylo by pro něj snadné vrátit se do bezpečí své rodné země, Gilliard nedokázal carskou rodinu s klidným svědomím opustit. Dobrovolně zůstal se svými žáky v průběhu pěti měsíců zajetí v Alexandrovském paláci i dalších devíti v Tobolsku. Spolu se zbytkem carské svity se pokoušel upevnit v životě rodiny určitý řád a pocit normality v atmosféře, která si sice zachovávala vnější formálnost původních vztahů, ovšem spojovala všechny ještě intimnějšími pouty. Gilliard trávil celé dny ve společnosti careviče a velkokněžen, předčítal, zahříval nemocnému chlapci nohy,[289] vyučoval, hrál s nimi divadlo, pomáhal bývalému panovníkovi řezat dříví (Příloha č. 19) a účastnil se veškeré zábavy, kterou bylo možno v monotónním prostředí střeženého domu najít. Jak v dopise učiteli Petrovovi v lednu 1918 napsala Taťána Nikolajevna:

> *„Na dvoře byl postaven malý [sněhový] kopec. Když nás už nudí chodit sem a tam, kloužeme se po něm a často dochází k legračním pádům. Jednou mi Žilik skončil na hlavě. Prosila jsem ho, aby se zvedl, ale nemohl, protože si podvrtl kotník.“*[290]

Gilliard na sebe z velké míry rovněž vzal odpovědnost za bezpečnost velkokněžen Olgy, Taťány, Anastázie a careviče Alexeje v době, kdy jejich rodiče a sestra Marie byli odvezeni do Jekatěrinburgu na jaře roku 1918, a během jejich vlastního následného transportu na stejné místo. Když na jekatěrinburském nádraží byly děti od zbytku doprovodu odděleny a odvezeny do Ipaťjevova domu, Gilliardovi nebylo dovoleno se k nim připojit.[291] Rodina se jeho doprovodu důrazně dožadovala, předkládajíce argumenty, že Švýcar je pro careviče zcela nepostradatelný[292], ovšem těmto žádostem nikdo nepopřál sluchu.

---

287 Fuhrman, J. T. (ed.) 1999. *The Complete Wartime Correspondence of Tsar Nicholas II and the Empress Alexandra: April 1914 - March 1917*. s. 311.
288 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 214.
289 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 291.
290 Azar, H. (ed.). *Tatiana Romanov*. 2016. s. 218.
291 BUXHOEVEDEN, Sophie. Left Behind. 1929. s. 76.
292 Kozlov, V.A. a Khrustalëv V. (eds.) 1997. *The last diary of Tsaritsa Alexandra*. New Haven: Yale University Press. s. 145.

Po dočasném osvobození Jekatěrinburgu Československými legiemi 25. července 1918[293] přispěchal Gilliard na pomoc vyšetřovateli Bílé armády Nikolaji Sokolovovi. Postupné vyprchání většiny svého původního optimismu Gilliard zachytil ve své knize:

> *„Prošel jsem pokoji v prvním patře, které sloužily jako vězení. Byly ve stavu nevýslovného nepořádku. Bylo jasné, jaké úsilí bylo vynaloženo, aby zmizely veškeré stopy po nedávných obyvatelích. ... Pokud byla pravda, že vězně poslali jinam, pak ti museli být odvezeni jen tak, jak byli, bez základních hygienických potřeb. ... Šel jsem do suterénu ... S nevyslovitelným pocitem jsem vstoupil do místnosti, kde snad – stále jsem ještě pochyboval – našli svoji smrt. Vypadala nepopsatelně děsivě. Jediné světlo padalo dovnitř zamřížovaným oknem v úrovni hlavy. Stěny a podlaha nesly četné stopy po kulkách a bajonetech. Na první pohled bylo jasné, že se zde odehrál ohavný zločin a několik lidí bylo usmrceno. Ale kdo? Jak? ... Začal jsem být přesvědčený, že car zahynul a ... nemohl jsem věřit, že by jej carevna přežila. ... Ale děti? To je také zmasakrovali? Tomu jsem uvěřit nedokázal.“*[294]

Otřesený Gilliard zůstal na Sibiři až do roku 1920. Většinu času strávil v Omsku, později se kvůli postupu bolševiků stáhl do čínského Harbinu a nakonec se východní cestou vydal zpět do rodného Švýcarska.[295] V roce 1922 se oženil s Alexandrou Těglevovou, jednou z ruských chův, které pečovaly o jeho žáky, vlastní děti však neměli.[296] Zbytek Gilliardova života zůstal i nadále spojen s carskou rodinou. Kromě sepsání svých memoárů, které publikoval v roce 1921, protože *„rehabilitovat morální charakter ruských panovníků byla povinnost – povinnost, kterou vyžadovaly upřímnost a spravedlnost“*[297], strávil prakticky veškerá další léta bojem proti Anně Andersonové, která se vydávala za velkokněžnu Anastázii Nikolajevnu. Gilliard byl jedním z jejích nejhlasitějších odpůrců a své argumenty shrnul v další knize nazvané *Le Fausse Anastasie*.[298]

Pierre Gilliard zemřel v Laussane roku 1962 na následky komplikací ze zranění, která utrpěl při automobilové nehodě o několik let dříve.[299]

293 SOKOLOV, Nikolaj. Zavraždění carské rodiny. 1926. s. 7.
294 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. 275.
295 *Tamtéž*. 302.
296 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 353.
297 GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. 1921. s. vii.
298 KING, Greg a WILSON, Penny. The Ressurection of the Romanovs. 2011. s. 194.
299 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 353.

4.2.2 Charles Sydney Gibbes

V létě roku 1908 se ruský car a anglický král setkali i s rodinami poblíž dnešního Tallinnu.[300] Několik dní strávených hovory o politice i rodinných vztazích, které Nikolaje II. a Edwarda VII. bohatě propojovaly, dalo carevně Alexandře možnost konečně představit své děti anglickým příbuzným. Nebyla potěšena, když král nevybíravě zkritizoval skotský přízvuk v angličtině malých velkokněžen.[301] Zahanbená carevna se pod vlivem této kritiky rozhodla okamžitě propustit stávajícího učitele anglického jazyka, Johna Eppse[302], ačkoliv její dcery s větší pravděpodobností pochytily nežádoucí přízvuk od chůvy Margaretty Eagarové a nebyl tak skotský, ale irský. Tak se uvolnila cesta pro příchod Charlese Sydneyho Gibbese ke dvoru. (Příloha č. 20)

Gibbes se narodil v roce 1876 do rodiny bankovního manažera v yorském městě Rotheram. V letech 1895-1899 studoval na univerzitě v Camebridge, kde mimo jiné absolvoval kurz dětské psychologie,[303] následně se rozhodl pro kariéru učitele. Ambiciózně si pro své působení vybral Rusko, kde od roku 1834 carská vláda zajišťovala speciální statut pro učitele a vychovatele, včetně odznaku a zajištění štědré penze.[304] Po sedmi letech, kdy Gibbes působil převážně v dobře situovaných rodinách, jej britský konzulát doporučil carevně jako vhodného kandidáta na uvolněné místo po Johnu Eppsovi. Carevna měla v toto doporučení takovou důvěru, že Gibbes nikdy nemusel projít podobnou zkouškou, kterou absolvoval Gilliard, a trvalo dokonce celý rok, během nějž pravidelně vyučoval velkokněžny, než se s Alexandrou Fjodorovnou vůbec osobně setkal.[305] Od roku 1914 pak přibyl do Gibbsovy péče i carevič.[306]

Gibbes během let vydobyl místo uprostřed carské rodiny velmi podobné tomu Gilliardovu a jejich osudy byly až do roku 1918 velmi podobné. Gibbes přitom postrádal Gilliardův

300 TREWIN, J. C. The House of Special Purpose. 1975. s. 7.
301 *Tamtéž*. s. 10.
302 EPPS, Janet a LANG, Gabriella. The Forgotten Tutor. 2014. s.. 119.
303 TREWIN, J. C. The House of Special Purpose. 1975. s. 18.
304 BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. 2000. s. 26.
305 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 19.
306 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 57.

šarm a odpovídal spíše klasickému stereotypu chladného, odměřeného Angličana.[307] Během své soukromé praxe před rokem 1908 se rovněž negativně zapsal do povědomí několika svých zaměstnavatelů používáním fyzických trestů,[308] které by byly v případě carských dětí nemyslitelné s ohledem na dvorský protokol, v případě hemofilika Alexeje Nikolajeviče navíc i ze zdravotních důvodů. Nejvyšší formou trestu pro velkokněžny bylo dosud přivázání k židli za stuhy šatů, odepření sladkostí či poslání do postele.[309] Pro rozmazleného a ochraňovaného careviče žádné tresty neplatily nikdy a Gibbes byl ze svých prvních hodin s chlapcem značně rozčarován. V březnu 1914 popsal jednu z náročných hodin následovně:

> *„Nejdříve rozstříhal chléb nůžkami, pak jej musel hodit ptákům … Pak si motal drátek okolo zubů a chtěl mi udělat to samé, ale přirozeně jsem měl strach. Co bylo nejhorší, opět vzal nůžky a trval na stříhání, nebo předstíraném stříhání všeho. Čím více jsem se snažil mu v tom zabránit, tím více výskal radostí. … Chtěl mi ostříhat vlasy a pak své vlastní, a když jsem se mu snažil bránit, schoval se za závěs a omotal si ho kolem sebe. Když jsem ho dostal ven, už si opravdu ustřihl kus vlasů a vůbec ho netrápilo, když jsem mu řekl, že si udělal pleš. … Zajisté rozumí anglicky, ale tato lekce byla spíše vzrušující než příjemná.“*[310]

Gibbes dokázal potlačit své vlastní přesvědčení o účinnosti fyzických trestů, vyvinul velkou trpělivost a po několika měsících mohl spokojeně zaznamenat, že chlapec se velmi zlepšil v chování i v práci.[311] V době první světové války se Gibbes střídal s Gilliardem jako carevičův воспитатель[312] a stal se téměř stejně tak nepostradatelným. Jako všechny osoby blízké rodině dostal i on svou vlastní familiární přezdívku, rodina mu říkala Sig.[313]

Pro Gibbse by bylo ještě snazší opustit po revoluci Rusko než pro Gilliarda, jelikož v den, kdy byl Alexandrovský palác uzavřen a jeho obyvatelé prohlášeni za vězně Prozatímní vlády, odjel na inspekci svého bytu a jazykové školy v hlavním městě. Po návratu do

307 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 17.
308 *Tamtéž*. s. 29.
309 EAGAR, Margaretta. Six Years at the Russian Court. 2016. s. 27.
310 TREWIN, J. C. The House of Special Purpose. 1975. s. 31.
311 *Tamtéž*. s. 32.
312 BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. 2000. s. 94.
313 *Tamtéž*. s. 112.

Carského Sela již nebyl vpuštěn zpět.[314] Místo rezignace a odjezdu do Británie, které by mu v pohnuté době sotva mohl někdo vyčítat, Gibbes strávil následujících sedm měsíců psaním žádostí o povolení znovu se k rodině připojit a konečně dosáhl svého, když mu bylo dovoleno rozšířit carskou svitu v Tobolsku.[315] Společně s Gilliardem absolvoval Gibbes události odjezdu cara, carevny a velkokněžny Marie do Jekatěrinburgu, péči o zbylé žáky a jejich následný vlastní transport, a stejně tak mu byl zamítnut přístup do Ipaťjevova domu, přes protesty vlastní i těch, kteří byli uvnitř. Nepomohla ani žádost lékaře Jevgenije Botkina, v níž připomínal:

> *„Chlapec je dnem i nocí sužován bolestí ... Oba učitelé [Gilliard a Gibbes] jsou naprosto nenahraditelní pro Alexeje Nikolajeviče a já jako lékař musím přiznat, že někdy dokáží pacientovi ulevit více než léčebé prostředky ... Píši s úpěnlivou prosbou, aby bylo pánům Gibbsovi a Gilliardovi dovoleno pokračovat v jejich obětavé službě Alexeji Nikolajeviči Romanovovi.“*[316]

Stejně jako jeho švýcarský kolega byl Gibbes součástí Sokolovova vyšetřování, které potvrdilo násilnou smrt celé rodiny a jejich doprovodu.[317] Identifikace drobné pozůstalosti po obětech pro něj byla hluboce emotivním zážitkem, jak později přiznal: *„Bylo bolestné vidět některé z oněch bezvýznamných cetek, které pro ostatní neznamenaly nic, ale pro mne znamenaly tolik.“*[318]

Ačkoliv stejně jako Gilliard ani Gibbes neopustil Rusko ihned, jejich cesty se rozdělily. V Gilliardově pozdější bitvě proti Anně Andersonové se aktivně neangažoval, ačkoliv bývalého kolegu podpořil písemným prohlášením, v němž dotyčnou důrazně odmítl uznat za svou žačku.[319]

Dalších patnáct let po revoluci strávil Gibbes v Harbinu,[320] kde se stále živil jako pedagog, ovšem jeho pozornost se upírala především k tématům spirituálním a intimním. Léta, která

314 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 61.
315 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 246.
316 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 13.
317 Byli to dvorní lékař Jevgenij Botkin (1865-1918), komorník Alexej Trupp (1856-1918), kuchař Ivan Charitonov (1872-1918) a komorná Anna Děmidovová (1878-1918). Všichni čtyři, stejně jako carská rodina, byli kanonizováni pravoslavnou církví.
318 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 96.
319 GILLIARD, Pierre a Constantin SAVITCH. The False Anastasia. 2013. s. 118.
320 BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. 2000. s. 240.

strávil s carskou rodinou, a především několik posledních měsíců na něj hluboce zapůsobilo. Byl fascinován mírou pokory, trpělivosti a odpuštění, kterou rodina projevovala po celou dobu svého zajetí, a tento postoj byl v Gibbsových očích ještě více umocněn brutalitou jejich smrti. Rozený anglikán a přesvědčením spíše agnostik Gibbes po mnoha letech duševní krize dospěl v roce 1934 pod vlivem svých zkušeností s carskou rodinou k přijetí pravoslaví. Přijal nejprve jméno Alexej, na počest svého žáka, o rok později byl dokonce vysvěcen na kněze pod jménem Nikolaj.[321] V rodné Británii následně založil muzeum věnované památce carské rodiny, jíž se cítil být věčně zavázán za své duchovní probuzení. Součástí expozice bylo i několik předmětů, které Gibbes přivezl z Ipaťjevova domu, včetně kovového secesního lustru z pokoje, v němž spaly velkokněžny.[322]

Ačkoliv jako pravoslavný kněz mohl, Gibbes se nikdy neoženil. Od roku 1922 pečoval o chlapce, kterého potkal v Harbinu, a později jej adoptoval.[323] Zemřel 24. března 1963 ve věku osmdesáti sedmi let po lehké mozkové příhodě.[324]

5 Problémové ideje ve výchově carských dětí

5.1 Nacionalismus a rasismus

Vzhledem k osobám výše představeným můžeme konstatovat zajímavý fakt: poslední carské děti měly takřka nadnárodní výchovu. Na rozdíl od svých pruských, anglických či rakouských protějšků byly vychovávány řadou osob nejrůznějších národností, z nichž ty s největším vlivem nebyli Rusy a tedy ani přímými poddanými jejich otce. Zejména svěření následníka trůnu autokratické říše francouzsky hovořícímu Švýcarovi ukazuje na to, že ačkoliv trendem doby byl silný nacionalismus, Nikolaj II. necítil potřebu jej využít a aplikovat ve výchově svých dětí. Není pochyb o tom, že celá carská rodina byla vášnivými patrioty oddanými Rusku nebo své představě o něm. V jejich formě

321 BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. 2000. s. 259.
322 KULIKOVA, Alexandra. From Romanov tutor to Orthodox missionary: The life of Charles Gibbes. [Online] Dostupné z URL: rbth.com/arts/2014/04/18/from_romanov_tutor_to_orthodox_missionary_the_life_of_charles_gibbes_35975.html [2018-02-25].
323 WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. 2003. s. 101.
324 *Tamtéž*. s. 139.

nacionalismu však chybí šovinismus vedoucí k přesvědčení o nadřazenosti vlastního národa nad ostatními národy, tedy alespoň těmi, které byly považovány za „civilizované“. V carské rodině panovaly panevropské a především anglofilní nálady, zcela nesrovnatelné kupříkladu s německým či rakouským císařským dvorem, kde vládl silný nacionalismus v podobě, která následně ve dvacátém století měla mít tragickou dohru. Není pochyb, že velkým vlivem ve vývoji vnímání Evropy byla carská sňatková politika, která v posledních dvou generacích přivedla do rodiny princeznu dánskou a princeznu se silně anglickým vychováním a sklony. Díky druhé z nich se také spojily výchovné principy Romanovců s těmi viktoriánskými. Otevřenost cizokrajným vlivům rovněž podtrhovaly sňatky velkoknížat a princů s princeznami z dalších zemí, od drobných německých států po Srbsko nebo Černou Horu. Pravděpodobně nejsilnější nacionalismus naopak vládl v Prusku, které až na občasné výjimky zajišťovalo nevěsty pro královský (a posléze císařský) dům právě jen mezi německými vévodstvími.

Rasismus byl na přelomu 19. a 20. století běžným postojem vůči národům neevropského původu a prosakoval i do dětských pokojů. V době rusko-japonské války v letech 1904-1905 byla chůva Margaretta Eagerová nepříjemně zaskočena, když šestiletá velkokněžna Marie záštiplně reagovala na fotografii japonských císařských dětí v novinách a desetiletá velkokněžna Olga nahlas doufala, že všichni Japonci budou ve válce zabiti. Když jí chůva vysvětlila, že Japonci mají doma ženy a děti a jistě by nebylo správné doufat, aby zemřeli, Olga byla nesmírně překvapená. *„Nevěděla jsem, že Japonci jsou lidé jako my,“* přiznala po chvíli přemýšlení. *„Myslela jsem, že jsou jako opice.“*[325] Děti mohly k těmto názorům dospět pouze na základě informací od jiných členů rodiny, je tedy nutné připustit smutnou skutečnost, že otevřenost a tolerance carské rodiny byla i přes absenci šovinistického nacionalismu z velké části limitována rasovými předsudky.

5.2 Militarismus

Jevem pravděpodobně nejvýraznějším byl ve výchově carských a velkoknížecích dětí markantní militarismus, a to nejen ve formě vojensky zaměřených předmětů a povinné služby u některého z elitních regimentů. Již Petr Veliký projevoval mezi svými jinými

325 EAGER, Margaretta. Six Year at the Russian Court. 2016. s. 136-137.

vášněmi nadšení pro armádu, dokonce o všech svých novorozených synech hovořil od prvního dne jako o rekrutech.[326] Skutečnou vojenskou mánii mezi Romanovci, která již neměla nikdy zcela ustat, rozpoutal však car Pavel I. Petrovič[327]. Tento inteligentní, ovšem psychicky nevyrovnaný a frustrovaný muž pravděpodobně vnímal vojenskou organizaci a pořádek jako stabilizující faktor, stejně jako prostor, který mohl ze svého privilegovaného postu skutečně ovládat a prosadit svou vůli. Palác Gatčina téměř zcela přeměnil na vojenská kasárna po pruském způsobu.[328] Tradice militarismu jako přirozené součásti bytí urozených následně převzali Pavlovi potomci a projevoval se v jejich vzdělávání až do samého skonu impéria. Novorozeným chlapcům byly do kolébky ihned udělovány vojenské pocty a přiděleny regimenty. V den svého narození, 12. srpna 1904, byl například carevič Alexej Nikolajevič mezi jinými formalitami jmenován atamanem kozáckých sil, velitelem finského gardového regimentu, stejně jako 12. sibiřského střeleckého regimentu. Rovněž mu bylo během křtu na peřinku připnuto několik vysokých řádů.[329] Během následujících třinácti let byl carevič jmenován velitelem dalších jednadvaceti vojenských oddílů a členem dalších třiceti pěti.[330] Alexej Nikolajevič neabsolvoval vojenské vzdělání identické tomu jeho otce a ostatních mužských příbuzných, především bylo upuštěno od těžkého fyzického cvičení, jízdy na koni, nepočítalo se ani s pobytem u některého z regimentů.[331] Když v roce 1926 Egon Ervín Kisch, pražský německy píšící reportér, navštívil Sovětský svaz, zamířil i do Alexandrovského paláce, otevřeného tehdy veřejnosti jako muzeum. V Alexejově ložnici si prohlédl vyřezávané kolébky, ikonostas i vystavené hračky, které následně popsal ve své reportáži:

> *„Devět skutečných vojenských pušek, každá jiné velikosti, s jednou si asi hrál, když mu byla tři léta, s další, když mu byly čtyři roky, a tak dále, za války však dostal opravdový kulomet s pásem kapslí, postavil si ho k oknu, snad aby střílel na zlé Němce, kdyby pronikli až k Carskému Selu.“*[332]

Ačkoliv carevič prokazatelně měl spoustu miniaturních zbraní, s nimiž si mohl hrát,

326 SEBAG MONTEFIORE, Simon. The Romanovs 1613-1918. London: Weidenfeld & Nicolson, 2016. ISBN 978-0-297-85266-7. s. 119.
327 Vládl v letech 1796-1801.
328 REY Marie-Pierre. Alexander I. The Tsar who Defeated Napoleon. DeKalb: NIU Press, 2012. ISBN 9780875804668. s. 45-46.
329 NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. 2015. s. 13.
330 *Tamtéž*. s. 331-333.
331 *Tamtéž*. s. 113.
332 KISCH, Egon Ervín. Caři, popi, bolševici. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1966. s. 22.

a některé z pozdějších byly pravděpodobně i funkční, lze o některých částech uvedené citace značně pochybovat. Úzkostlivě střežené dítě jistě od tří let nedisponovalo nebezpečnými zbraněmi, stejně tak lze téměř jistě vyloučit přítomnost kulometu v chlapcově ložnici. Kischova reportáž, jakkoliv zajímavá v kontextu doby svého vzniku, je velice snadno napadnutelná jak pro faktické chyby, tak pro nepochybnou nenávistnou zaujatost vůči carské rodině, typickou pro sovětské dějepisectví. Hračky, které vlastní i dnes prakticky každý chlapec, se v případě Alexeje Nikolajeviče staly dalším vykonstruovaným důkazem proti carismu, v němž prostý lidský život neměl, podle sovětské doktríny, žádnou cenu.

Životní styl malých a dospívajících Romanovců nelze nikterak označit za spartánský, přesto jej kombinace vojenské disciplíny a anglického stylu výchovy učinila mnohem méně pohodlným, než by se mohl sovětským historikům i carským současníkům zdát. Chlapci i dívky spali na úzkých vojenských skládacích postelích s velmi tenkými přikrývkami a každé ráno absolvovali studenou koupel.[333] Nežádoucí bylo jakékoliv podporování vlastní důležitosti, proto služebnictvo oslovovalo děti pouze křestním jménem a jménem po otci. Děti byly dokonce natolik disociovány od svých titulů, že na jejich použití při oficiálních příležitostech nedokázaly zpočátku adekvátně reagovat. Baronka Sofie Buxhoevedenová ve své knize *The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna* uvedla následující příhodu:

> *„Jednou na setkání výboru[334] jsem musela oficiálně oslovit 'svou předsedkyni' velkokněžnu Taťánu a přirozeně jsem začala: 'Mohu požádat Vaše carské veličenstvo.' Pohlédla na mne s úžasem, a když jsem si opět sedla vedle ní, byla jsem odměněna tvrdým kopancem pod stolem a zašeptáním: 'Zbláznila jste se, že se mnou tak mluvíte?' ... považovala za naprosto absurdní, abych ji oslovovala plným titulem! Musela jsem požádat carevnu, aby ji přesvědčila, že při oficiálních příležitostech to je naprosto nezbytné.“*[335]

Taťána Nikolajevna v jednom ze svých dopisů ze stejné doby rovněž popsala jiné zasedání

333 Alexander, Grand Duke of Russia. Once a Grand Duke. 1932. s. 15.

334 Комитет Ее Императорского Величества Великой княжны Татьяны Николаевны для оказания временной помощи пострадавшим от военных бедствий známý běžně jako Taťánin výbor fungoval od září 1914. Velkokněžna nebyla pouze titulární předsedkyní, ale aktivně se účastnila porad a vyřizovala byrokratickou agendu.

335 BUXHOEVEDEN, Sophie. The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna. 1930. s. 157-158.

výboru v Zimním paláci, na které přivedla i svoji sestru Marii: *„Jelikož byla na setkání poprvé, Neydgart se rozhodl ji uvítat. Tak on i ostatní vstali a poklonili se jí. Málem se hrůzou schovala pod stůl!“*[336]

Rovněž jídla byla velmi prostá. Velkokněžna Olga Alexandrovna s nechutí vzpomínala na nekonečnou řadu jehněčích kotlet a pečených brambor, stejně jako na nedopečené hovězí. *„Ale všichni jsme byli vychováni stejně: jedli jsme, co se nám dalo,“*[337] dodávala. Carské děti rovněž občasně hladověly. Během rodinných obědů byl přesně dodržován protokol, podle něhož byly děti obsluhovány jako zcela poslední a zároveň všichni museli přestat jíst, jakmile dojedl panovník. Příliš často se stávalo, že děti stihly spolykat jen několik soust.[338] [339]

Vášeň pro armádu nebyla záležitostí pouze mužskou. Carevny i velkokněžny se během života tradičně stávaly čestnými velitelkami vlastních regimentů. Výjimkou byla velkokněžna Olga Konstantinovna.[340] Když jako teprve patnáctiletá opouštěla Rusko, aby se stala řeckou královnou, byla tak nešťastná, že jí její strýc, car Alexandr II., pro útěchu udělil admirálský titul. Byla jedinou ženou, která kdy tento titul v historii carské říše držela.[341] Dcery Nikolaje II. byly jmenovány do svých čestných pozic vždy před čtrnáctými narozeninami: Olze Nikolajevně byl přidělen 3. regiment jelizavětogradských husarů, Taťáně Nikolajevně 8. regiment vozněsenských hulánů (Příloha č. 21) a Marie Nikolajevna stála v čele 9. regimentu kazaňských dragounů.[342] (Příloha č. 22) V den jmenování byly dívkám zástupci vybraného regimentu doručeny speciální uniformy, v nichž pak velkokněžny pyšně jezdily v čele svých mužů na vojenských přehlídkách. Nejmladší Anastázii se někteří přátelští důstojníci posmívali, že vzhledem ke své výbušné povaze by měla být velitelkou petrohradských hasičů.[343] Nakonec však byla jmenována

336 Azar, H. (ed.) 2016. Tatiana Romanov. s. 137-138.
337 VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. 2001. s. 9.
338 *Tamtéž*. s. 22.
339 Podle velkokněžny Olgy měl budoucí Nikolaj II. jednou tak velký hlad, že snědl vosk z křestního kříže, který nosil na krku. Svého rozhodnutí nijak nelitoval, i když mu v žaludku zmizela i relikvie ve vosku zalitá – údajná tříska z Kristova kříže.
340 Velkokněžna Olga Konstantinovna (1851-1926), manželka Jiřího I. Řeckého.
341 KING, Greg & WILSON, Penny. Gilded Prism. 2006. s. 37.
342 RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. 2014. s. 148.
343 SABLIN, Nikolai. Десять Лет на Императорской Яахте Штандарт. Sankt Petěrburg: Petronivs, 2008. ISBN 978-5-91373-017-6. s. 241.

v roce 1915 velitelkou 148. regimentu kaspické pěchoty[344], ten se však v té době nacházel na frontě a ke slavnostnímu předání uniformy tak zřejmě nedošlo. Dívky byly na své regimenty nesmírně pyšné a během války se ztotožňovaly s velitelskou (i kdyby pouze formální) hodností natolik že soukromé dopisy často podepisovaly přezdívkami od nich odvozenými, například Kazaněc[345] a Kaspijic.[346]

Částečně lze fenomén militarismu, oblíbený i v jiných panovnických domech, vysvětlit tím, že privilegium urozeného původu bylo vnímáno jako služba národu a zemi. Jediná skutečná služba, otevřená mužům carské rodiny, však byla ta vojenská, popřípadě námořní. Vracíme se tak opět na začátek: kde intelektuální schopnosti jedince nejsou dostatečné k tomu, aby mohl být vzorem ostatním, ale být vzorem je pro jeho postavení nutností, musí se uchýlit k náhradním prostředkům. Takovým prostředkem byla jak představa dokonalé křesťanské morality, tak i představa statečných vojáků-obránců sloužících vlasti až do posledního dechu. Zároveň však idea vojenské moci a řádu jako nejpřirozenější formy vlády vždy byla a je nebezpečná, a proto problematická.

344 *Tamtéž*. s. 262.
345 AZAR, H. (ed.) 2015. *Maria and Anastasia. The Youngest Romanov Grand Duchesses in Their Own Words. Letters, Diaries, Postcards.* CreateSpace. s. 73.
346 *Tamtéž*. s. 141.

Závěr

Když carevnina přítelkyně Julie Dehnová sepisovala v exilu svou apologii poslední carevny, sentimentálně shrnula existenci čtyř velkokněžen slovy: *„Půvabné a milé byly v životě, a ve smrti nebyly rozděleny.“*[347] Dehnová i další osoby blízké carské rodině, velkou měrou přispěly podobnými prohlášeními k vytvoření mlhavých, nejasných představ o dětech Nikolaje II. natolik, že v průběhu let se z velkokněžen i careviče staly nostalgické ikony. Prozkoumání dostupné literatury proto potvrdilo moji domněnku, že nejcennějšími svědectvími ohledně carských dětí jsou ta zaznamenaná jejich chůvami a vychovateli. Na rozdíl od dvorních dam a neoficiálních carevniných společnic se tito muži a ženy setkávali s carskými dětmi jako s osobami, nad nimiž vládli jistou autoritou. V rámci této autority na své svěřence vyvíjeli výchovný nátlak a mohli osobně pozorovat projevy jejich charakteru, ať již ve způsobu plnění školních povinností, pracovních návyků či vlastních nesplněných očekávání. Zatímco většina memoárů a autobiografií sepsaných nobilitou v exilu vnímá velkokněžny a careviče jako pouhý doplněk jejich rodičů, pro Pierra Gilliarda a jeho kolegy byly děti hlavním zájmem. Nedosažený intelektuální potenciál Olgy Nikolajevny, obtíže s vyučováním Alexeje Nikolajeviče nebo pokusy o úplatky ze strany velkokněžny Anastázie, všechny incidenty zaznamenané frustrovanými i pobavenými pedagogy, polidšťují poslední carské děti a poskytují tak opět jinou perspektivu pro vnímání dějinných událostí. Vykreslují postavy vhodné pro příběh, jehož didaktické využití již bylo zdůrazněno.

Porovnání kurikula na carském dvoře s jinými evropskými domy prokazuje skutečnost, že neexistoval žádný všeobecně stanovený standard, kterého by museli žáci dosáhnout. Je proto nemožné, jakkoliv neobyčejně lákavé, porovnávat například studijní výsledky anglických princů s úrovní vzdělání těch ruských, snad pouze s výjimkou lingvistických dovedností. Náplň výuky sestavovali či schvalovali samotní rodiče žáka a záleželo pouze na jejich uvážení, jaké lekce bude dítě absolvovat. Výsledkem tak mohla být rozdílná výuka dětí i v rámci jediné rodiny, jak ukazují příklady ve vedlejší romanovské větvi Konstantinovičů a Michailovičů. Tradiční vzdělávání na ruském dvoře bylo silně

347 DEHN, Lili. The Real Tsaritsa. [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/realtsaritsa [2018-02-20].

ovlivněno militarismem a vnímáním privilegia urozenosti jako Bohem svěřené povinnosti vůči vlasti. Přesto byly ve výuce velkoknížat přírodovědecké i humanitní obory rovněž zastoupeny, a jak je patrné na příkladu prince Olega Konstantinoviče, zájem o ně byl podporován. V porovnání s náplní dnešních osnov je zřejmé, že poslední carské děti obsahově absolvovaly většinu běžných předmětů, v případě cizích jazyků byla jejich výuka naopak ještě náročnější. Častá přítomnost carevny v učebnách i její vlastní iniciativa opravování dětských dopisů, jako kdyby se jednalo o pravopisná cvičení, potvrzuje důležitost a důslednost, kterou Nikolaj a Alexandra kladli na edukaci svých potomků. V porovnání s většinou panovnických domů byl především Alexandřin přístup nezvykle aktivní. Kromě teoretického vzdělání carevna kladla značný význam na vštěpování morálních hodnot a rozvíjení empatie. Pravidelné návštěvy sirotčinců a sanatorií fungovaly v tomto smyslu i jako edukační zkušenosti a v případě velkokněžen Olgy a Taťány vyvrcholily absolvováním základního zdravotnického vzdělání a následnou prací v nemocnici během první světové války.

Nejpozoruhodnějším objevem v průběhu zpracovávání archivních materiálů pro mne bylo zjištění, že ačkoliv v pedagogických kruzích na počátku 20. století převládal stále ještě herbartismus, výuka posledních carských dětí nesla některé z rysů současné moderní výuky. Úkoly předepsané pro velkokněžnu Marii Nikolajevnu se vyznačují obsahovým přesahem a využitím mezipředmětových vztahů, v konkrétním uvedeném příkladu se jedná o propojení výuky anglického jazyka, dějepisu a přírodopisu. Pobídka k upletení košíku rovněž ukazuje cílenou fixaci učiva za pomoci integrace praktické zkušenosti. Celou uvedenou sekci úloh k tématu o jeskynním muži lze téměř bez úprav využít v současném školství a prezentovat ji jako inovativní. Velký důraz byl kladen na klasické metody extenzivní četby, opisování vybraných textů a memorování, veškeré tyto činnosti však byly proloženy podnětnějšími aktivitami, včetně amatérských zpracování divadelních her. Rozložení výuky do celého dne umožňovalo žákům odpočinout si mezi lekcemi a střídat tak teoretické předměty s fyzickou činností. Celkový obraz vzdělávání a výchovy posledních carských dětí působí na současného pedagoga kladně, především v porovnání s výchovou v jiných panovnických domech a jejich přístupem k dítěti. Výtkou by mohla být záměrná izolace a omezená komunikace s osobami mimo intimní kruh rodiny, která přispěla ke značně zpomalenému sociálnímu dospívání dětí.

Nejdůležitějším faktorem v úspěšné výchově a vzdělávání jsou bezpochyby ti, kteří tyto procesy zajišťují a zprostředkovávají. Nikolaj a Alexandra nenavázali na šťastné volby svých předchůdců ve výběru chův. Žádná z nich nezůstala s rodinou déle než několik let. V porovnání s celoživotní oddaností, již si získaly Kitty Struttonová či Elizabeth Franklinová, působí pět let, které strávila Margaretta Eagarová s posledními velkokněžnami, téměř úsměvně. Vzhledem k důležitosti, která náležela pozici guvernantek po celé 19. a na počátku 20. století, je rovněž pozoruhodné, že poslední velkokněžny vyrůstaly až na krátké období se slečnou Ťutčevovou prakticky samy bez oficiální společnice.

Mnohem šťastnější okolnosti přivedly do paláce zástup schopných pedagogů, mezi nimiž jasně vystupují především osoby švýcarského učitele francouzštiny Pierra Gilliarda a učitele anglického jazyka Charlese Sydneyho Gibbse. Oba ve svých metodách a přístupu projevili velkou trpělivost a pedagogický takt, v případě Gibbse je nutné ocenit rovněž jeho vzdělání v oboru dětské psychologie, která v tehdejší době nebyla pro učitele ani na těch nejvyšších místech věcí zcela samozřejmou. Zásluhu na již zmíněné rozmanitosti vyučovacích metod je nutné připsat právě Gilliardovi a Gibbsovi. Byli to rovněž tito dva učitelé, kteří v průběhu let přijali odpovědnost za výchovu carských dětí za svůj hlavní úkol. Jejich působení dalece přesáhlo zdi učeben i záznamové bločky k hodnocení. Stali se nepostradatelnými rodinnými přáteli, na něž bylo možné se zcela spolehnout. Dobrovolně setrvali s bývalými zaměstnavateli i v době, kdy je již nesvazovala žádná vnější povinnost, a naopak se zvyšovalo riziko ohrožení jejich vlastního bezpečí. Když byli nakonec v květnu 1918 od rodiny odloučeni, bylo to nedobrovolně. Dlouhá léta, o něž nakonec pedagogové přežili své žáky, byla pro Gilliarda i Gibbse ovlivněna jejich předchozími kariérními úspěchy i neobyčejnými událostmi ruské revoluce. Jeden zasvětil roky boji proti podvodníkům vydávající se za zmizelé carské děti, druhý přestoupil na pravoslavnou víru a byl pravděpodobně jedním z prvních, kteří se s úctou sklonili před pokorným mučednictvím cara a jeho rodiny.

Moderní edukační metody nejsou, jak můj vhled do archivních materiálů ukázal, věcí zcela novou a převratnou. Před více než sto lety již využívali mnohé z dnešních populárních výukových přístupů učitelé u carského dvora. Pro každého současného pedagoga mohou být tito muži inspirací jak profesionální, tak i lidskou.

Summary

The diploma thesis is concerned with the system of education of the last generation of the Russian Imperial children at the end of the 19th and beginning of the 20th century. After establishing the general approach to education among the royal houses of Europe of the period, the focus shifts to description of Romanov educational model, with references to the models of other reigning families, their similarities or notable differences. The issues presented and characterized include the types of subjects taught to the Imperial children, their time table and classroom organization, and especially kinds of methods used by teachers during the lessons. Some of these methods, as the thesis proves, bore some of the essential features of the current educational trends, including inter-subject relationships and integration of practical experience. Besides academical education, the earliest tutoring of the children and the realities of their everyday life are also touched upon.

Focus and attention are also drawn to persons who provided the tutelage for the children. The most notable nannies and teachers are introduced throughout the thesis, with the aim to research the background from which they came from, what were their qualifications and most importantly how their career at the Imperial court further influenced their remaining lives. From all of them the names of Pierre Gilliard and Charles Sydney Gibbes stand the most prominent, as both the teachers played an essential role in the small intimate circle of the last Imperial family, eventually following them voluntarily into exile.

The thesis may be used as an inspiration to teachers of history, both as a story to build a lesson on Russian revolution around, and as an unlikely source of methodological tips. It also presents several little known persons, whom every tutor may look up to as professionals and human beings.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Soukromý archiv Helen Azar.

Soukromý archiv Christophera Heathe.

Vydané prameny

Alice, grand duchess of Hesse: *princess of Great Britain and Ireland, biographical sketch and letters.* Elibron Classics replica edition: London, 2005. ISBN 1402192487.

Azar, H. (ed.). 2017. *1913 Diary of Grand Duchess Maria Nikolaevna. Complete Tercentennial Journal of the Third Daughter of the Last Tsar.* CreateSpace.

Azar, H. (ed.). 2015. *Journal of a Russian Grand Duchess*. *Complete Annotated 1913 Diary of Olga Romanov, Eldest Daughter of the Last Tsar.* Createspace.

Azar. H. (ed.) 2015. *Maria and Anastasia*. *The Youngest Romanov Grand Duchesses in Their Own Words. Letters, Diaries, Postcards.* CreateSpace.

Azar, H. (ed.). 2014. *The Diary of Olga Romanov. Royal Witness to the Russian Revolution.* Yardley: Westholme.

Azar, H. a **Nicholson N.** (eds.) 2016. *Tatiana Romanov. Daughter of the Last Tsar. Diaries and Letters 1913-1918.* Yardley: Westholme.

Fuhrman, J.T. (ed.) 1999. *The Complete Wartime Correspondence of Tsar Nicholas II and the Empress Alexandra. April 1914 - March 1917*. Westport: Greenwood Press.

Kleipenning Petra H. (ed.). 2010. *The Correspondence of the Empress Alexandra of Russia with Ernst Ludwig and Eleonore, Grand Duke and Duchess of Hesse. 1878-1916.* Norderstendt: Books on Demand.

Kozlov, V.A. a **Khrustalëv, V.** (eds.) 1997. *The last diary of Tsaritsa Alexandra.* New Haven: Yale University Press.

Maylunas, A. a **S. Mironenko** (eds.) 1996. *A Lifelong Passion. Nicholas and Alexandra: their own story.* London: Phoenix Giant.

Literatura

Alexander, Grand Duke of Russia. Once a Grand Duke. New York: Cosmopolitan Book Corporation Farrar & Rinehart, 1932.

AUCHINCLOSS, Louis. Persons of Consequence. *Queen Victoria and her Circle.* London: Weidenfeld and Nicolson, 1979. ISBN 0 297 77608 8.

BAIRD, Julia. Victoria the Queen. *An Intimate Biography of the Woman who Ruled an Empire.* New York: Random House, 2016. ISBN 978-1-4000-6988-0.

BENAGH, Christine. An Englishman in the Court of the Tsar. *The Spiritual Journey of Charles Sydney Gibbes.* Ben Lomond: Conciliar Press, 2000. ISBN 978-0-9822770-1-0.

BUXHOEVEDEN, Sophie. Left Behind. *Fourteen Months in Siberia During the Revolution.* London: Longmans, Green and Co., 1929.

BUXHOEVEDEN, Sophie. The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna. New York: Longmans, Green and Co., 1930.

EAGAR, Margaretta. Six Years at the Russian Court. New York: Gibbons' Rare Books, 2016. ISBN 9781530975341.

EPPS, Janet a **LANG, Gabriella.** The Forgotten Tutor. *John Epps and the Romanovs.* Bowmanville: Gilbert's books, 2014. ISBN 978-1-927604-09-0.

FIGES, Orlando. Natasha's Dance. *A Cultural History of Russia.* London: Penguin Books, 2003. ISBN 0-140-29796-0.

GELARDI, Julia P. From Splendor to Revolution. *The Romanov Women, 1847-1928.* New York: St. Martin's Press, 2011. ISBN 978-0-312-37115-9.

GILLIARD, Pierre. Thirteen Years at the Russian Court. *A Personal Record of the Last Years and Death of the Czar Nicholas II and his Family*. Bath: Hutchinson & Co., 1921.

GILLIARD Pierre a **SAVICH, Konstantin**. The False Anastasia. *The Story of an Imposter of the Grand Duchess of Russia.* Corona del Mar: Edgar A. Lucidi, 2013. ISBN 9781481108836.

GORDON, Peter a **LAWTON, Denis**. Royal Education. *Past, Present and Future.* London: Frank Cass, 1999. ISBN 071465014-5.

HALL, Coryne. Little Mother of Russia. *A Biography of Empress Marie Feodorovna.* Surrey: Holmes & Meier, 2006. ISBN 0841914214.

HALL, Coryne. Princesses on the Wards. *Royal Women in Nursing Through Wars and Revolutions.* Stroud: The History Press, 2014. ISBN 978-0-7524-8859-2.

HAMMANOVÁ, Brigitte. Rudolf. *Korunní princ a rebel.* Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0433-7.

HERESCHOVÁ, Elisabeth. Mikuláš II. *Poslední ruský car.* Liberec: Dialog, 1996.

HOUGH, Richard. Edward and Alexandra. *Their Private and Public Lives.* London: Coronet, 1994. ISBN 0-340-61724-1.

KING, Greg a **WILSON, Penny**. Gilded Prism. *The Konstantinovichi Grand Dukes and the Last Years of the Romanov Dynasty*. East Richmond Heights: Eurohistory.com, 2006. ISBN 0-9771961-4-3.

KING, Greg. The Court of the Last Tsar. *Pomp, Power and Pageantry in the Reign of Nicholas II.* Hoboken: Wiley, 2006. ISBN 0-471-72763-6.

KING, Greg. The Last Empress. New York: Citadel Press, 1996. ISBN 0-8065-1761-1.

KING, Greg a **WILSON, Penny**. The Fate of the Romanovs. Hoboken: Wiley, 2003. ISBN 0-471-72797-0.

KING, Greg a **WILSON, Penny.** The Ressurection of the Romanovs. *Anastasia, Anna Anderson and the World's Greatest Mystery.* Hoboken: Wiley, 2011. ISBN 978-0-470-44498-6.

KISCH, Egon Ervín. Caři, popi, bolševici. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1966.

KISTE van der, John. Childhood at Court 1819-1914. Thrupp: Sutton Publishing, 2003. ISBN 0-7509-3437-9.

KISTE van der, John. Princess Victoria Melita. *Grand Duchess Cyril of Russia 1876-1936.* Thrupp: Sutton Publishing, 2003. ISBN 0-7509-3469-7.

KISTE van der, John a **HALL, Coryne.** Once a Grand Duchess. *Xenia, Sister of Nicholas II.* Thrupp : Sutton Publishing, 2004. ISBN 0-7509-3521-9.

Kyril, Grand Duke of Russia. My Life In Russia's Service Then and Now. London: Selwyn & Blount, 1939.

LESLIE, Anita. The Marlborough House Set. *An Intimate Account of the Scandalous, Romantic Escapades of Victorian England.* New York: Doubleday & Company, 1973. ISBN 0-385-01448-1.

LIEVEN, Dominic. Nicholas II. *Emperor of all the Russias*. London: Pimlico, 1993. ISBN 0-7126-6039-9.

MACDONOGH, Giles. The Last Kaiser. *William the Impetious*. London: Weidenfeld & Nicolson, 2000. ISBN 0-297-81776-0.

Marie, Grand Duchess of Russia. Education of a Princess. New York: The Viking Press, 1931.

MASSIE, Robert K. Catherine the Great. *Portrait of a Woman.* London: Head of Zeus, 2012. ISBN 978-1-90880-000-8.

MASSIE, Robert K. Nicholas and Alexandra. London: Head of Zeus, 2013. ISBN 9781908800268.

MOSSOLOV, Alexander. At the Court of the Last Tsar. London: Methuen & Co., 1935.

NELIPA, Margarita. Alexander III. *His Life and Reign.* Bowmanville: Gilbert's Books, 2014. ISBN 978-1-927604-03-8.

NELIPA, Margarita. Alexei, Russia's Last Imperial Heir. *A Chronicle of Tragedy.* Bowmanville: Gilbert's Books, 2015. ISBN 978-1-927604-12-0.

NELIPA, Margarita. The Murder of Grigorii Rasputin. *A Conspiracy That Brought Down the Russian Empire.* Pickering: Gilbert's Books, 2010. ISBN 978-0-9865310-1-9.

Olga, Grand Duchess of Russia. 25 Chapters of My Life. Kinloss: Librario, 2009. ISBN 978-1-906775-16-2.

PAKULA, Hannah. An Uncommon Woman. *The Empress Frederick: Daughter of Queen Victoria, Wife of the Crown Prince of Prussia, Mother of Kaiser Wilhelm.* London: Weidenfeld & Nicolson, 1996. ISBN 0-297-81333-1.

PAKULA, Hannah. The Queen of Roumania. *The Life of Princess Marie, grand-daughter of Queen Victoria.* Londýn : Eland, 1989. ISBN 0-907871-91-7.

PITCHER, Harvey. When Miss Emmie Was in Russia. *English Governesses Before, During and After the October Revolution.* London: Century Publishing, 1984. ISBN 0-7126-0463-4.

RADZINSKIJ, Edvard. Poslední car. *Zavraždění Mikuláše II. a jeho rodiny*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0411-2.

RADZINSKY, Edvard. Alexander II. *The Last Great Tsar*. New York: Free Press, 2006. ISBN 978-0-7432-8426-4.

RAEFF, Marc. Origins of the Russian Intelligentsia. *The Eighteenth-Century Nobility.* New York: Harcout, Brace & World, Inc., 1966. ISBN 0-15-670150-2.

RAPPAPORT, Helen. The Romanov Sisters. *The Lost Lives of the Daughters of Nicholas and Alexandra.* New York: St. Martin's Press, 2014. ISBN 978-1-250-02020-8.

REY Marie-Pierre. Alexander I. *The Tsar who Defeated Napoleon*. DeKalb: NIU Press, 2012. ISBN 9780875804668.

SABLIN, Nikolai. Десять Лет на Императорской Яахте Штандарт. Sankt Petĕrburg: Petronivs, 2008. ISBN 978-5-91373-017-6.

SEBAG MONTEFIORE, Simon. The Romanovs 1613-1918. London: Weidenfeld & Nicolson, 2016. ISBN 978-0-297-85266-7.

SOKOLOV, Nikolaj. Zavraždění carské rodiny. *Dokumenty a vyšetřování.* Praha: Josef Šrámek, 1926.

ŠVANKMAJER, Milan. Dějiny Ruska. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-128-X.

TREWIN, J.C. The House of Special Purpose. *An Intimate Portrait of the Last Days of the Russian Imperial Family Compiled from the Papers of their English Tutor Charles Sydney Gibbes.* New York: Stein and Day, 1975. ISBN 0-8128-1796-6.

VORRES, Ian. The Last Grand Duchess. *Her Imperial Highness Grand Duchess Olga Alexandrovna.* Toronto: Key Porter Books, 2001. ISBN 1-55263-302-0.

VYRUBOVA, Anna. Memories of the Russian Court. New York: The Macmillan Company, 1923.

WELCH, Frances. The Romanovs & Mr. Gibbes. *The Story of the Englishman who Taught the Children of the Last Tsar.* London: Short Books, 2003. ISBN 1-904095-48-8.

YUSUPOV, Felix. Lost Splendor. London: Folio Society, 1996.

ZEEPVAT, Charlote. From Cradle to Crown. *British Nannies and Governesses at the World's Royal Courts.* Thrupp: Sutton Publishing, 2006. ISBN 0-7509-3074-8.

ZEEPVAT, Charlotte. Romanov Autumn. *Stories from the Last Century of Imperial Russia.* Thrupp: Sutton Publishing, 2000. ISBN 0-7509-2337-7.

ZEEPVAT, Charlotte. The Camera and the Tsar. *A Romanov Family Album.* Thrupp: Sutton Publishing, 2005. ISBN 0-7509-3049-7.

Internetové zdroje

Alexander Palace Time Machine. Romanov Archives - Expenses of Grand Duchess Maria. [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/palace/mexpenses.html [2018-01-23].

ATCHINSON, Bob. Aleksey's Classroom. [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/palace/alekseysclassroom.html [2018-02-08].

ATCHINSON, Bob. Grand Duchesses's Classroom. [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/palace/girlsclassroom.html [2018-02-08].

ATCHINSON, Bob. Saint Petersburg 1900. *A Photographic Travelogue of the Capital of Imperial Russia.* [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/petersburg1900/33.html [2018-03-17].

Beckeine Rare and Manuscript Library. [Online] Dostupné z URL: http://beinecke.library.yale.edu [2018-03-30] .

DEHN, Lili. The Real Tsaritsa. [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/realtsaritsa . [2018-02-20].

Froebel Web. [Online] Dostupné z URL: www.froebelweb.org. [2017-10-25].

KULIKOVA, Alexandra. From Romanov tutor to Orthodox missionary. *The life of Charles Gibbes.* [Online] Dostupné z URL: www.rbth.com/arts/2014/04/18/from_romanov_tutor_to_orthodox_missionary_the_life_of_charles_gibbes_35975.html [2018-02-25].

LEVACHKINE, Alexei. A Brief History of the Tuba in Russia. [Online] Dostupné z URL: www.tuba.org.ru/int.php [2018-01-21].

Norland. [Online] Dostupné z URL: www.norland.ac.uk [2017-10-26].

Табель о рангах. [Online] Dostupné z URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Табель_о_рангах [2017-08-28].

SAXE-COBURG-GOTHA, Albert. Memorandum. [Online] Dostupné z URL: www.queen-victorias-scrapbook.org/contents/4-2.html [2017-07-26].

SERFES, Nektarios. Miracle of the Child Martyr Grand Duchess Maria. [Online] Dostupné z URL http://www.serfes.org/royal/miracleofmaria.htm [2018-03-15].

VOLKOV, Alexei. Memories of Alexei Volkov. *Personal Valet to Tsarina Alexandra Feodorovna 1910-1918.* [Online] Dostupné z URL: www.alexanderpalace.org/volkov [2018-02-21].

Seznam příloh

Příloha č. 1 ……i

Velkokněžny Marie, Taťána, Anastázie, Olga a carevič Alexej v roce 1911.

Příloha č. 2……ii

Velkokněžny Anastázie a Taťána fotografují samy sebe v zrcadle, 1916

Příloha č. 3……...iii

Elizabeth Franklinová a velkokněžna Olga Alexandrovna, kolem roku 1910

Příloha č. 4……...iv

Margaretta Eagarová s dcerami Nikolaje II., 1902

Příloha č. 5……....v

Námořníci pečující o bezpečnost velkokněžen Taťány a Marie se svými svěřenkami, 1906

Příloha č. 6……...vi

Námořník Andrej Děrevěnko a carevič Alexej, 1910

Příloha č. 7……..vii

Velkokněžna Marie Nikolajevna v učebně v Alexandrovském paláci 1911

Příloha č. 8……viii

Pierre Gilliard s velkokněžnami Olgou a Taťánou na balkoně paláce v Livadii, 1912

Příloha č. 9……...ix

Záznam vyučování velkokněžny Anastázie Nikolajevny z roku 1916

Příloha č. 10……ix

Ukázka zadaných úkolů k tématu Prvotní jeskynní člověk pro velkokněžnu Marii Nikolajevnu

Příloha č. 11……..x

Tableau vivant: princezny Marie a Viktorie Melita z Edinburghu jako sv. Kateřina a Johanka z Arku, 90. léta 19. Století

Příloha č. 12……xi

Vzkaz carevny Alexandry přepsaný Marií Nikolajevnou jako jazykové procvičování, 1911

Příloha č. 13…….....xi

Velkokněžny Marie a Anastázie v amatérském divadelním představení, 1912

Příloha č. 14…….....xii

Osvědčení Olgy Nikolajevny o absolvování zdravotnického kurzu Červeného kříže, 1914.

Příloha č. 15……...xiii

Velkokněžna Taťána ošetřuje raněného pod dohledem lékařky Věry Gedroitzové, 1914.

Příloha č. 16……...xiv

Alexandr III. se synem Michailem, učitelem francouzštiny Thormeyerem a učitelem angličtiny Charlesem Heathem, 80. léta 19. Století

Příloha č. 17……....xv

Pierre Gilliard a carevič Alexej na jachtě Standarta, 1912.

Příloha č. 18……...xvi

Carevič Alexej a učitel Petr Petrov při výuce ruštiny, 1913.

Příloha č. 19……..xvii

Pierre Gilliard pomáhá bývalému carovi řezat dřevo, Tobolsk 1917.

Příloha č. 20…….xviii

Charles Sydney Gibbes, 1928.

Příloha č. 21……...xix

Velkokněžny Olga a Taťána v uniformách husarského a hulánského pluku, 1912.

Příloha č. 22……....xx

Velkokněžna Marie Nikolajevna v uniformě dragounského pluku, 1913.

Příloha č. 1

Velkokněžny Marie, Taťána, Anastázie, Olga a carevič Alexej v roce 1911[348]

348 Wikimedia Commons. [Online] Dostupné z URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:OTMAA_1910_in_court_dress1.jpg [2018-03-30].

Příloha č. 2

Velkokněžny Anastázie a Taťána fotografují samy sebe v zrcadle, 1916[349]

349 Soukromá sbírka Ilji Grigorjeva.

Příloha č. 3

Elizabeth Franklinová a velkokněžna Olga Alexandrovna, kolem roku 1910[350]

350 Древлеправославие и Жизнь. [Online] Dostupné z URL: http://cliuchinskaya.blogspot.cz/2017/08/blog-post_32.html [2018-03-30].

Příloha č. 4

Margaretta Eagarová s dcerami Nikolaje II., 1902[351]

351 Les Derniers Romanov. [Online] Dostupné z URL: http://www.les-derniers-romanov.com/album-1895-1910.php [2018-03-30].

Příloha č. 5

Námořníci pečující o bezpečnost velkokněžen Taťány a Marie se svými svěřenkami, 1906[352]

352 Soukromá sbírka Ilji Grigorjeva.

Příloha č. 6

Námořník Andrej Děrevěnko a carevič Alexej, 1910[353]

353 Wikimedia Commons. [Online] Dostupné z URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alexei_Nikolaievich_of_Russia_and_boatswain_Derevenko.jpeg [2018-03-30].

Příloha č. 7

Velkokněžna Marie Nikolajevna v učebně v Alexandrovském paláci 1911[354]

354 Beckeine Rare and Manuscript Library. [Online] Dostupné z URL: http://beinecke.library.yale.edu [2018-03-30] .

Příloha č. 8

Pierre Gilliard s velkokněžnami Olgou a Taťánou na balkoně paláce v Livadii, 1912[355]

355 Beckeine Rare and Manuscript Library. [Online] Dostupné z URL: http://beinecke.library.yale.edu [2018-03-30] .

Příloha č. 9

Záznam vyučování Anastázie Nikolajevny z roku 1916[356]

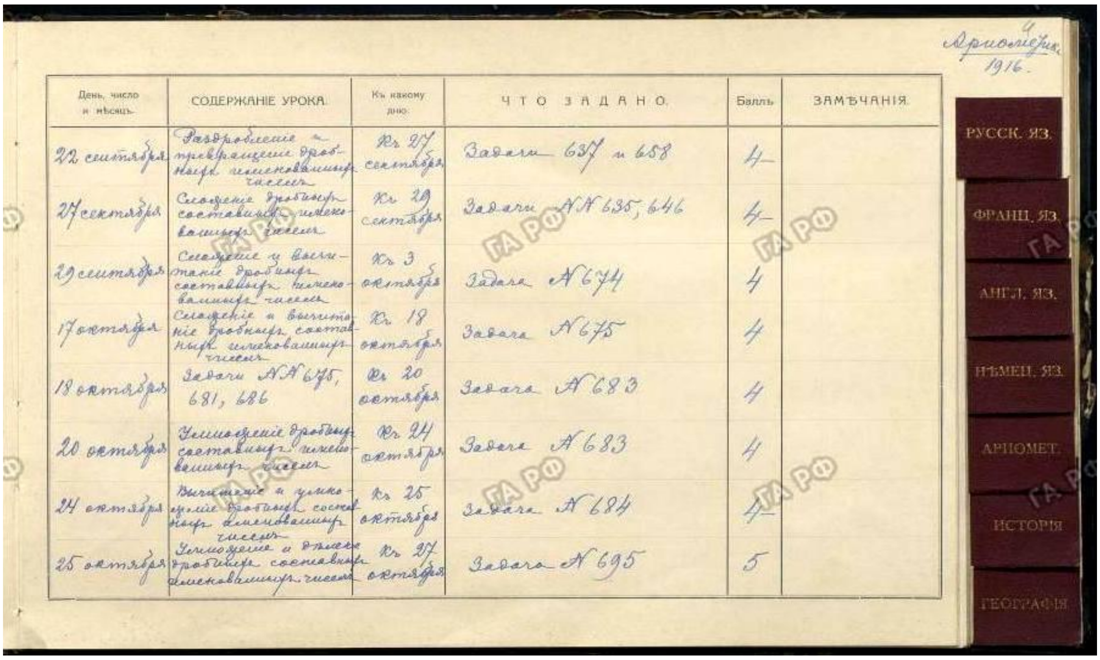

Ариѳметика 1916.

День, число и мѣсяцъ	СОДЕРЖАНІЕ УРОКА	Къ какому дню	ЧТО ЗАДАНО	Баллъ	ЗАМѢЧАНІЯ
22 сентября	Раздробление и превращение дробныхъ именованныхъ чисел	Къ 27 сентября	Задачи 637 и 658	4-	
27 сентября	Сложение дробныхъ составныхъ именованныхъ чисел	Къ 29 сентября	Задачи NN 635, 646	4-	
29 сентября	Сложение и вычитание дробныхъ составныхъ именованныхъ чисел	Къ 3 октября	Задача N 674	4	
17 октября	Сложение и вычитание дробныхъ составныхъ именованныхъ чисел	Къ 18 октября	Задача N 675	4	
18 октября	Задачи NN 675, 681, 686	Къ 20 октября	Задача N 683	4	
20 октября	Умножение дробныхъ составныхъ именованныхъ чисел	Къ 24 октября	Задача N 683	4	
24 октября	Вычитание и умножение дробныхъ составныхъ именованныхъ чисел	Къ 25 октября	Задача N 684	4-	
25 октября	Умножение и деление дробныхъ составныхъ именованныхъ чисел	Къ 27 октября	Задача N 695	5	

РУССК. ЯЗ.
ФРАНЦ. ЯЗ.
АНГЛ. ЯЗ.
НѢМЕЦ. ЯЗ.
АРИѲМЕТ.
ИСТОРІЯ
ГЕОГРАФІЯ

Příloha č. 10

Ukázka zadaných úkolů k tématu Prvotní jeskynní člověk pro Marii Nikolajevnu[357]

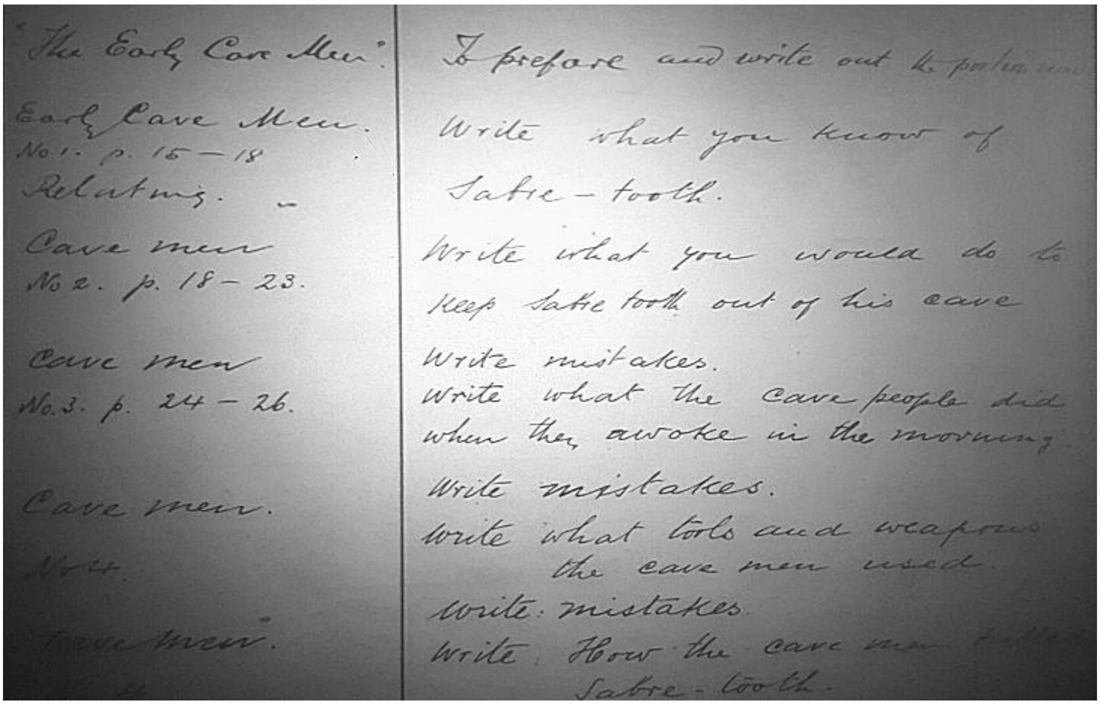

356 Государственный архив Российской Федерации. [Online] Dostupné z URL: http://statearchive.ru [2018-03-30].

357 Soukromá sbírka Helen Azar.

Příloha č. 11

Tableau vivant: princezny Marie a Viktorie Melita z Edinburghu jako sv. Kateřina a Johanka z Arku, 90. léta 19. století[358]

358 Souromá sbírka Cristiny Georgity.

Příloha č. 12

Vzkaz carevny Alexandry přepsaný Marií Nikolajevnou jako jazykové procvičování, 1911[359]

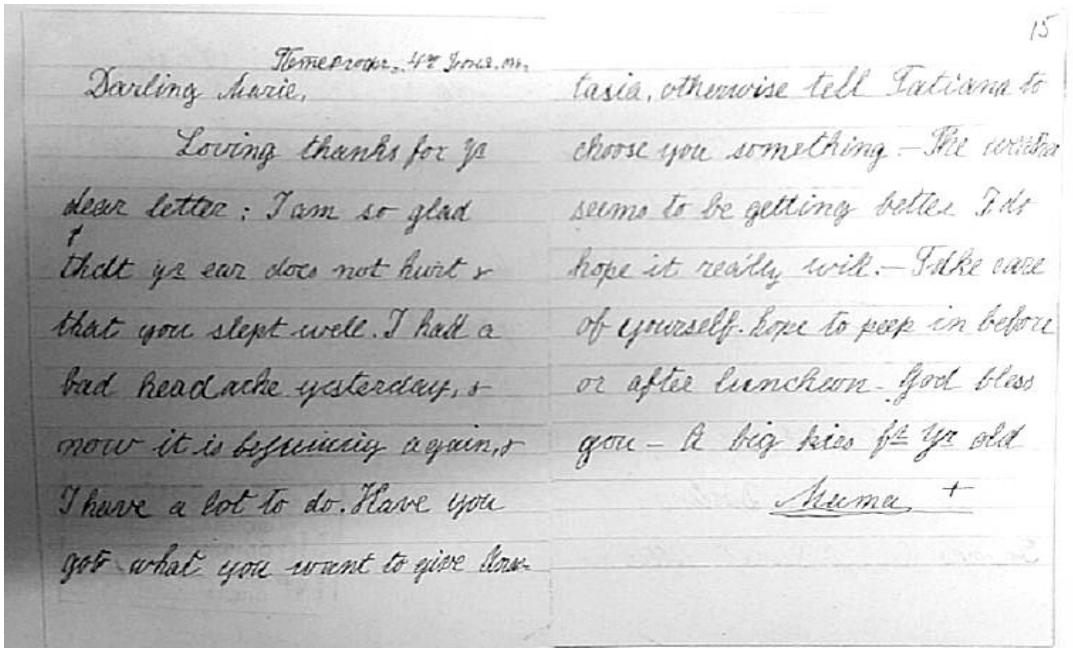

Darling Marie,

Loving thanks for yr dear letter: I am so glad that yr ear does not hurt & that you slept well. I had a bad headache yesterday, & now it is beginning again, & I have a lot to do. Have you got what you want to give Anastasia, otherwise tell Tatiana to choose you something. The weather seems to be getting better. I do hope it really will. Take care of yourself. Hope to peep in before or after luncheon. God bless you. A big kiss fr yr old

Mama +

Příloha č. 13

Velkokněžny Marie a Anastázie v amatérském divadelním představení, 1912[360]

359 Soukromý archiv Helen Azar.
360 Etoretro.ru. [Online] Dostupné z URL: http://www.etoretro.ru/pic124048.htm [2018-30-3].

Příloha č. 14

Osvědčení Olgy Nikolajevny o absolvování zdravotnického kurzu Červeného kříže, 1914.[361]

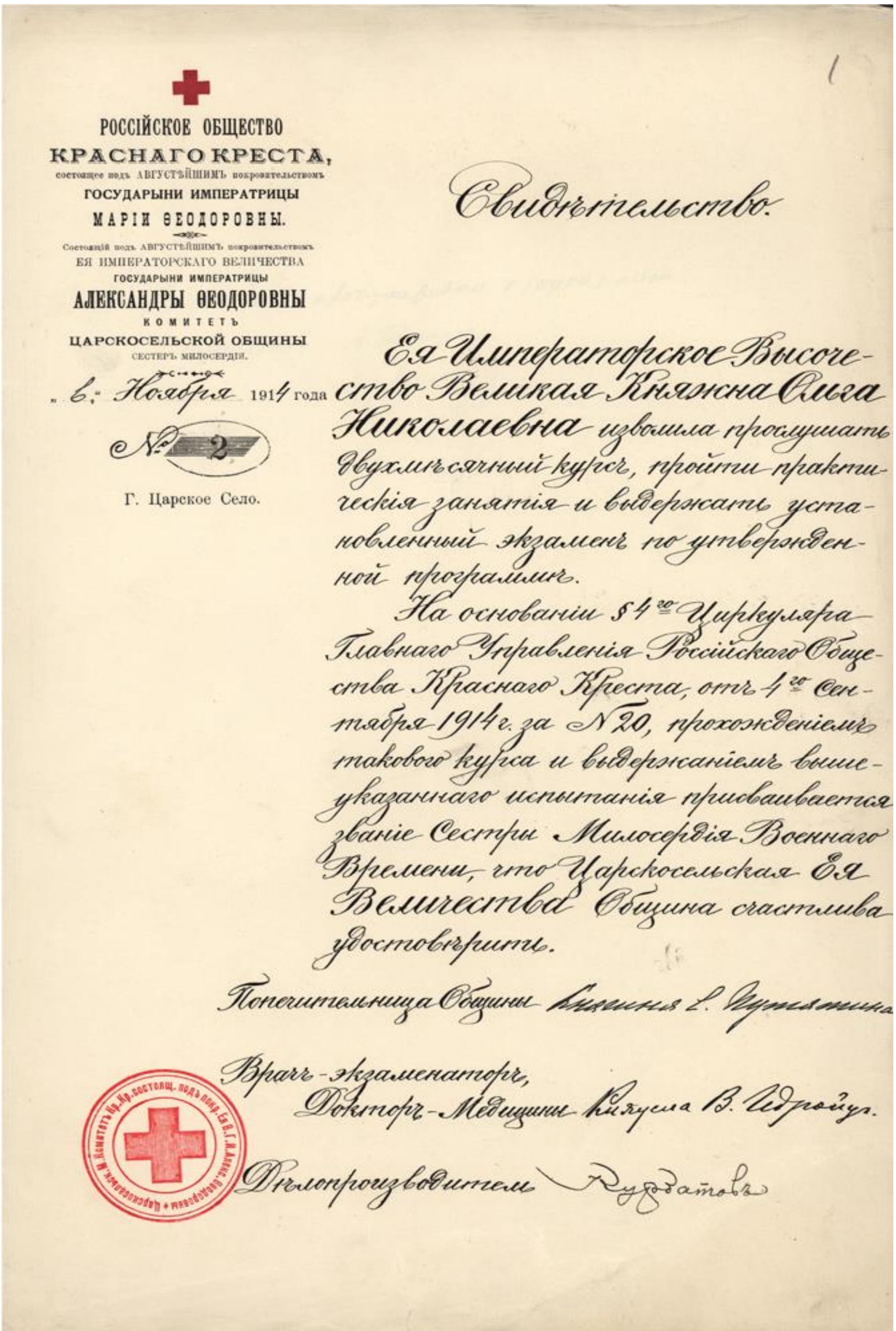

РОССІЙСКОЕ ОБЩЕСТВО
КРАСНАГО КРЕСТА,
состоящее подъ АВГУСТѢЙШИМЪ покровительствомъ
ГОСУДАРЫНИ ИМПЕРАТРИЦЫ
МАРІИ ѲЕОДОРОВНЫ.
Состоящій подъ АВГУСТѢЙШИМЪ покровительствомъ
ЕЯ ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА
ГОСУДАРЫНИ ИМПЕРАТРИЦЫ
АЛЕКСАНДРЫ ѲЕОДОРОВНЫ
КОМИТЕТЪ
ЦАРСКОСЕЛЬСКОЙ ОБЩИНЫ
СЕСТЕРЪ МИЛОСЕРДІЯ.

„6“ Ноября 1914 года

№ 2

Г. Царское Село.

Свидѣтельство.

Ея Императорское Высочество Великая Княжна Ольга Николаевна изволила прослушать двухмѣсячный курсъ, пройти практическія занятія и выдержать установленный экзаменъ по утвержденной программѣ.

На основаніи §4-го Циркуляра Главнаго Управленія Россійскаго Общества Краснаго Креста, отъ 4-го Сентября 1914 г. за № 20, прохожденіемъ таковаго курса и выдержаніемъ вышеуказаннаго испытанія присваивается званіе Сестры Милосердія Военнаго Времени, что Царскосельская Ея Величества Община счастлива удостовѣрить.

Попечительница Общины Княгиня Л. Путятина

Врачъ-экзаменаторъ,
Докторъ-Медицины Княжна В. Гедройцъ.

Дѣлопроизводитель Кудратовъ

361 Antenna Daily. [Online] Dostupné z URL: http://antennadaily.ru/2017/11/13/hermitage1917/i_11f-2 [2018-03-30].

Příloha č. 15

Velkokněžna Taťána ošetřuje raněného pod dohledem lékařky Věry Gedroitzové, 1914.[362]

362 Soukromá sbírka Ilji Grigorjeva.

Příloha č. 16

Alexandr III. se synem Michailem, učitelem francouzštiny Thormeyerem a učitelem angličtiny Charlesem Heathem, 80. léta 19. století[363]

363 Soukromá sbírka Christophera Heathe

Příloha č. 17

Pierre Gilliard a carevič Alexej na jachtě Standarta, 1912.[364]

364 Beckeine Rare and Manuscript Library. [Online] Dostupné z URL: http://beinecke.library.yale.edu [2018-03-30] .

Příloha č. 18

Carevič Alexej a učitel Petr Petrov při výuce ruštiny, 1913.[365]

365 Soukromá sbírka Ilji Grigorjeva.

Příloha č. 19

Pierre Gilliard pomáhá bývalému carovi řezat dřevo, Tobolsk 1917.[366]

366 Soukromá sbírka Ilji Grigorjeva.

Příloha č. 20

Charles Sydney Gibbes, 1928.[367]

367 Православный паломник [Online]. Dostupné z URL: http://journalpp.ru/возвращение-домой [2018-03-30].

Příloha č. 21

Velkokněžny Olga a Taťána v uniformách husarského a hulánského pluku, 1912.[368]

368 Soukromá sbírka Taťány Zachariny.

Příloha č. 22

Velkokněžna Marie Nikolajevna v uniformě dragounského pluku, 1913.[369]

369 Wikiwand. [Online] Dostpuné z URL: http://www.wikiwand.com/ru/Казанский_9-й_драгунский_полк [2018-03-30.]